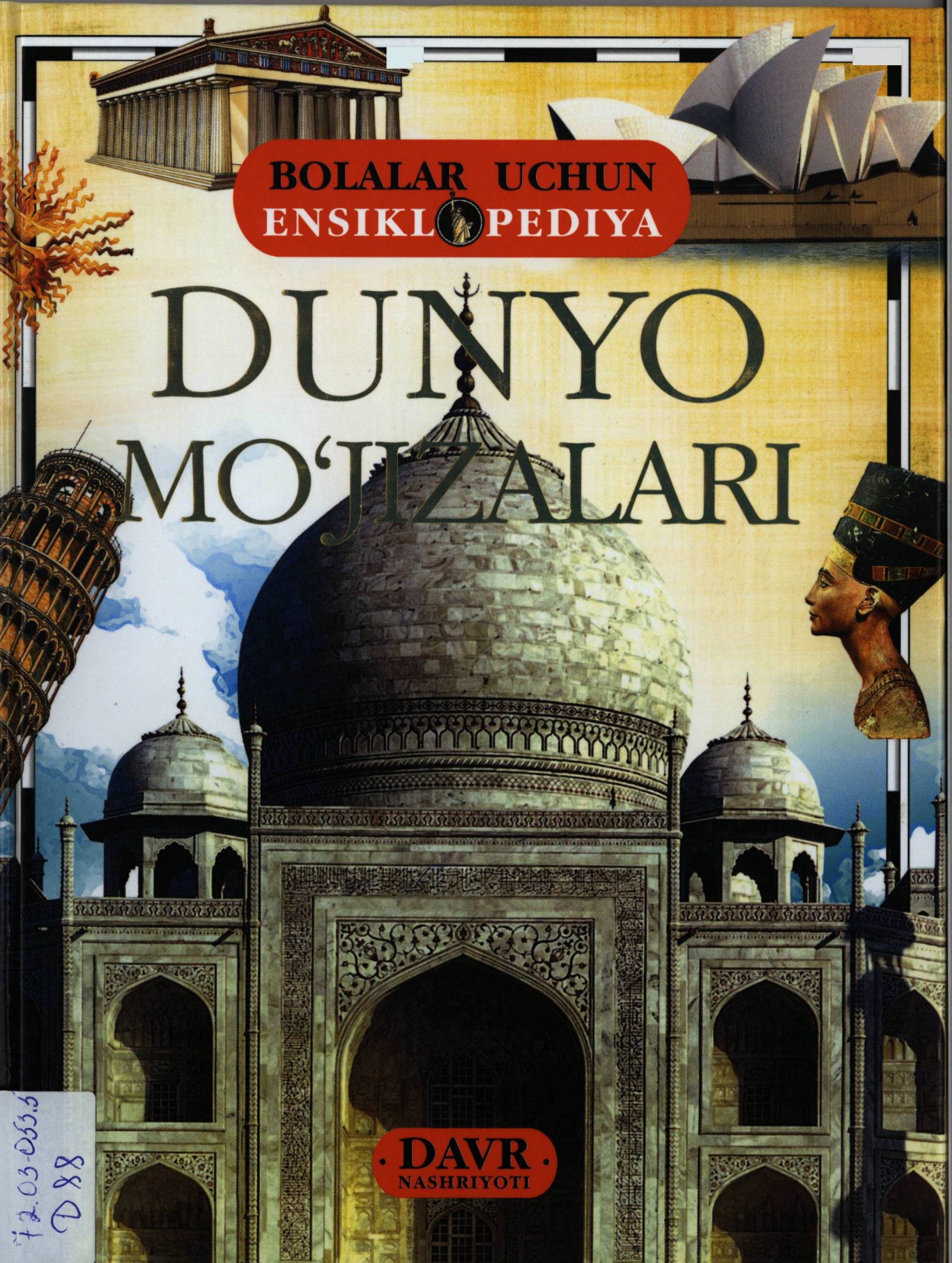

**BOLALAR UCHUN
ENSIKLOPEDIYA**

DUNYO MO'JIZALARI

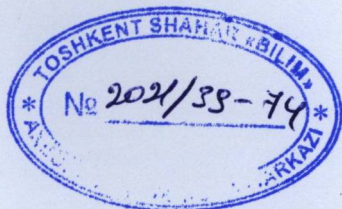
DAVR
NASHRIYOTI

42.03-053.3
D88

**Kitob shu yerda ko'rsatilgan muddatdan
kechiktirilmagan holda topshirilishi shart**

Ilgarigi berilmalar miqdori _____

--	--

BOLALAR UCHUN
ENSIKLOPEDIYA

DUNYO MO'JIZALARI

•DAVR NASHRIYOTI•
TOSHKENT

MUNDARIJA

«Dunyoning turliligi haqidagi kitob» 4

Qadimgi dunyoning yetti mo'jizasi 6

Fir'avnlr daxmalari	6
Faros nuri	8
Momaqaldiraq sochuvchi	10
Cho'llar bag'ridagi bog'lar	12
Mavzolning o'limidan keyingi shuhrati	14
Yoqib yuborilgan ma'buda	16
Loy oyoqli ulkan haykal	18

Yangi olamning yetti mo'jizasi 20

Eng uzun qal'a	20
Inklarning so'nggi tayanchi.....	22
Qoyali shahar	24
Meksika piramida (ehrom)lari	26
Ulkan amfiteatr	28
Buyuk sevgiga qo'yilgan yodgorlik	30
Duo qilayotgan Iso	32

Yevropa 34

Tumanli Albion	34
Don Kixotning vatani	36
Qadimgi olmonlar yeri	38
Go'zal Fransiya	40
Yevropaning eng baland tog'lari.....	42
Qadimgi rimliklarning merosxo'rlari.....	44
Buyuk Ellada	46
Slavyan mamlakatlari	48
Yevropa va Osiyoda	50

Osiyo 52

Yevropa va Osiyo o'rtasidagi ko'prik	52
Muqaddas yer	54

Qadimgi yurtlar sivilizatsiyasi.....	56
Sharq durdonasi	58
O'rtadagi imperiya	60
Sirli yarimorol	62
Afrika	64
Fir'avnlarning ko'hna yurtlari	64
Afrika tabiati	66
Afrika janubida.....	68
Amerika	70
Nyu-York	70
Butun qit'a bo'ylab	72
Fantastik tabiat	74
Janubiy Amerika mo'jizalari.....	76
Qadimiy va zamonaviy san'at.....	78
Avstraliya	80
Yo'qolgan olam	80
Qo'lda barpo etilgan mo'jizalar	82
Okeandagi orollar	84
Sirli sanamlar oroli	84
Lemurlar oroli	86
Quyoshchiqar mamlakat.....	88
Qutb mo'jizalari	90
Qutb yulduzi ostida	90
Eng janubiy materik.....	92
Ko'rsatkich.....	94

«Dunyoning turliligi haqidagi kitob»

O'zining buyukligi va go'zalligi bilan insonlarni lol qoldirgan san'at va muhandislik tafakkuri mahsullarini qadimda olam mo'jizalari deb atashgan. Katta va mahobatli haykallar, ibodat-xona va saroylar olam mo'jizalari sifatida tan olingan edi. Qadimgi insonlar yetti mo'jizadan iborat o'ziga xos dunyoning e'tiborga sazovor joylari ro'yxatini tuzishgan. Aslida esa yer yuzidagi mo'jizalar bu kichik ro'yxatdagidan ancha ko'p.

Biz siz bilan sayyoramizning barcha materiklari, dengiz va orollari, hatto yer qutblari bo'ylab sayohatlar uyushtiramiz. Eski dunyo (Yevropa, Osiyo va Afrika) va Yangi dunyo (Amerika, Avstraliya va Okeaniya)da juda ko'p qiziq, g'ayrioddiy va betakror narsalarni ko'rishimiz mumkin.

Ko'hna sivilizatsiya vatani Yevrosiyo va Afrikaning to'g'ridan to'g'ri merosxo'ri hozirgi zamonaviy jamiyat hisoblanadi. Gretsiya va Italiyada, Iroq va Misrda qadimiy madaniyat haqida guvohlik berib turuvchi antik san'atga tegishli ajoyib yodgorliklar saqlanib qolgan. Amerikaning qadimgi mamlakatlari va Avstraliya aborigenlari madaniyati ham zamonaviy dunyo ahlini ulkan arxitektura

inshootlari, betakror san'at mahsullari va g'ayrioddiy texnologiyalari bilan hayron qoldirib kelmoqda.

Dunyo mo'jizalari faqat qadimgi davlatlarda bo'lgan deb o'ylagan insonlar yanglishadilar. Bu kabi mo'jizalar bugungi kunda ham barpo etilayapti. Buning isboti tariqasida Avstraliya-dagi Sidney opera teatri yoki Pragadagi «Raqsga tushayotgan uy»ni ko'rsatishimiz mumkin. Bu ro'yxatni esa yana davom ettirish mumkin. Mashhur italiyalik sayyoh Marko Polo XIV asrda sharqda kechirgan sarguzashtlarini «Dunyoning turliligi haqidagi kitob» nomli qo'lyozmasida yozib qoldirgan. Bizning kitobimizni ham aynan shunday deb nomlash mumkin, chunki biz ham vaqt va masofalararo sayohatlarni amalga oshiramiz. Qadimgi olamga tushib uzoq yurtlar bo'ylab sayr davomida kutilmagan ko'pgina ajoyibotlarni ko'rib o'rganamiz. Dunyo go'zal va betakror bo'lishi bilan birga uning go'zalligi qanchalar himoyasiz va nozik ekaniga ham amin bo'lamiz. Tabiat boyliklari, bugungi insonlarning madaniy merosini asrash kelgusi avlodlar oldida majburiyatlardir. Olam mo'jizalari bilan tanishib biz o'z vazifamiz sari birinchi qadamni tashlagan bo'lamiz. Demak, keyingi sahifani ochib dunyoning turliligi haqidagi kitobni o'qishni boshlaymiz!

*Laokoon.
Miloddan oldingi
II asrda yashab
o'tgan qadimgi
yunon ustasining
marmardan
yasagan
barelyefi. Pio-
Klementino
muzeyi, Vatikan*

Qadimgi dunyoning yetti mo'jizasi

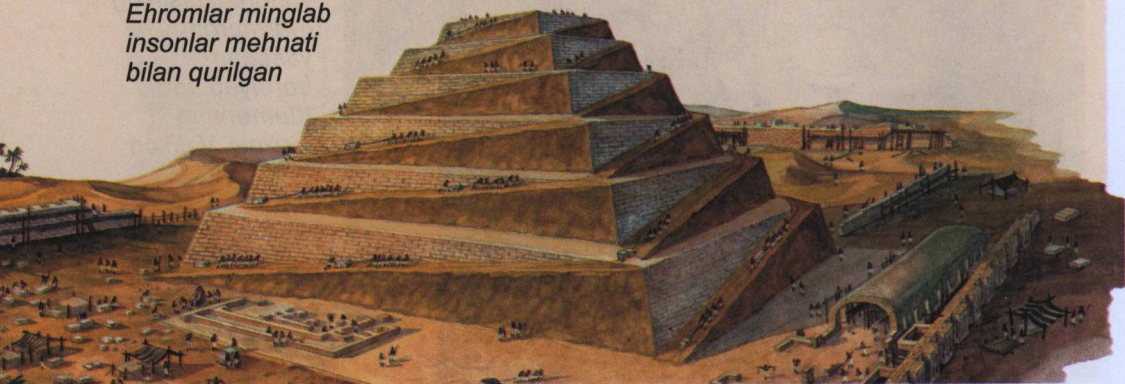
Olamning yetti mo'jizasi ro'yxatini ilk bor qadimgi yunon yozuvchisi Antipatr Sidonskiy (miloddan avvalgi II asr) tuzgan bo'lib, bu ro'yxatga Misr ehromlari, Bobil osma bog'lari, Efesdagi Artemida ibodatxonasi, Olimpiyadagi Zevs haykali, Rodosdagi haykal, qirol Mavzolning Galikarnasdagi daxmalari kiritilgan.

Fir'avnlar daxmalari

Afrikaning shimoli-sharqiy qismida joylashgan Misrda eng qadimgi sivilizatsiyalardan biri paydo bo'lgan. Misr hududining katta qismini deyarli quruq cho'llar egallaganligi sababli ham insonlar faqat suv bor joylarda, ya'ni vohalarda yashashgan. Nil daryosi bo'ylari Misrning eng katta vohasi hisoblanadi. Qadimgi misrliklar Nil qirg'oqlarining hosildor maydonlarida bug'doy, sabzavot va mevalar yetishtirishgan. Qadimgi Misrni qudratli qirollar, ya'ni Fir'avnlar boshqarishgan.

Odamlar fir'avnlarni hayotlik davrlarida Xudo deb hisoblashgan bo'lsalar, o'limlaridan so'ng ularni ulkan ehromlarga, ya'ni piramidalarga ko'mishgan. Tosh daxmalar qirollik qudratini, tabiiy kelib chiqishini tasdiqlashardi go'yo. Ular insonning qisqa hayoti ustidan abadiyatning ustun kelishini isbotlashga ham xizmat qilardi.

*Ehromlar minglab
insonlar mehnati
bilan qurilgan*

Fir'avnlar daxmalarida behisob boyliklar saqlangan. Bu boyliklarni o'g'ri va qaroqchilardan ehtiyot qilish maqsadida maqbaraga kiruvchi yo'llar mustahkam ravishda yopib tashlangan bo'lsa-da, bu aslo yordam bermagan. O'g'rilar hatto xudolarning qahridan ham qo'rqmay ehromlarni qadimgi davrlarning o'zidayoq shipshiydam qilib bo'lishgan.

Har bir ehrom kvadrat asos va bitta yuqori nuqtada kesishuvchi to'rtta uchburchak devorga ega bo'lgan. Umumiy hisob bo'yicha bizgacha 80 ta ehrom yetib kelgan. Ular Nilning g'arbiy qirg'oqlari bo'yidagi vodiya joylashgan. Bugungi kunda bu yerlarda **Giza** va **Sakkaraning** aholi yashaydigan joylari (Misr poytaxti Qohiraga yaqin shahar) bor.

Misr ehromlari qadimgi yetti mo'jiza ichida bizgacha yetib kelgan yagona mo'jizadir

Eng birinchi daxma bo'lmish

Fir'avn Joserning ehromi miloddan avvalgi XXVIII asrda me'mor Imxotep tomonidan qurilgan. Ehromlarning eng kattasi esa **Fir'avn Xeops** ehromidir. Qadimgi yunon tarixchisi Gerodotning qoldirgan ma'lumotlariga binoan aynan shu eng katta ehrom 20 yil davomida 100.000 kishi ishtirokida barpo etilgani ma'lum bo'ldi. Qurilish Xeopsning fir'avnlik taxtini egallashi bilanoq boshlangan. Xeops ehromining balandligi 146,6 metrni, asosining uzunligi esa 233 metrni tashkil etadi. **Xefren ehromining** o'lchamlari katta emas. Uning balandligi 143,5 metrni tashkil qilsa, asosining uzunligi 215,25 metrga teng. Xeops va Xefren ehromlari oldida Xefrenning o'g'li bo'lmish **Mikerinning ehromi** ham saqlanib qolgan.

Faros nuri

Miloddan avvalgi IV asrda yashab o'tgan buyuk hukmdor Aleksandr Makedonskiy Qadimgi olam ko'rinishini butunlay o'zgartirib yuborgan inson hisoblanadi. Aleksandr Yunoniston va Misrni bosib olib, Osiyoni o'ziga bo'ysundira olgan, hatto Hindistongacha yetib borgan! Bosib olgan yerlarida Aleksandr yangi shaharlar barpo ettirgani sababli ularning ko'plari uning sharafiga Aleksandriya deb nomlangan. **Misr Aleksandriyasi** taqdiriga Qadimgi dunyoning buyuk shaharlaridan biri bo'lish yozilgan edi.

Aleksandr Makedonskiy Aleksandriyaning yuqori qismida ko'rsatkich vazifasini (olov kemalarga yo'l ko'rsatar edi) bajaruvchi olov joylangan ulkan minora, ya'ni mayoq qurishni xohlagan edi. U qurilish uchun Nilning O'rta dengizga quyiluvchi qismidan uncha

Dunyodagi eng birinchi ulkan mayoq qurilgan orol nomiga mos ravishda keyingi barcha mayoqlar faros deb atala boshlandi. «Fara» nomi orol va mayoqdan kelib chiqqani hamмага ma'lum.

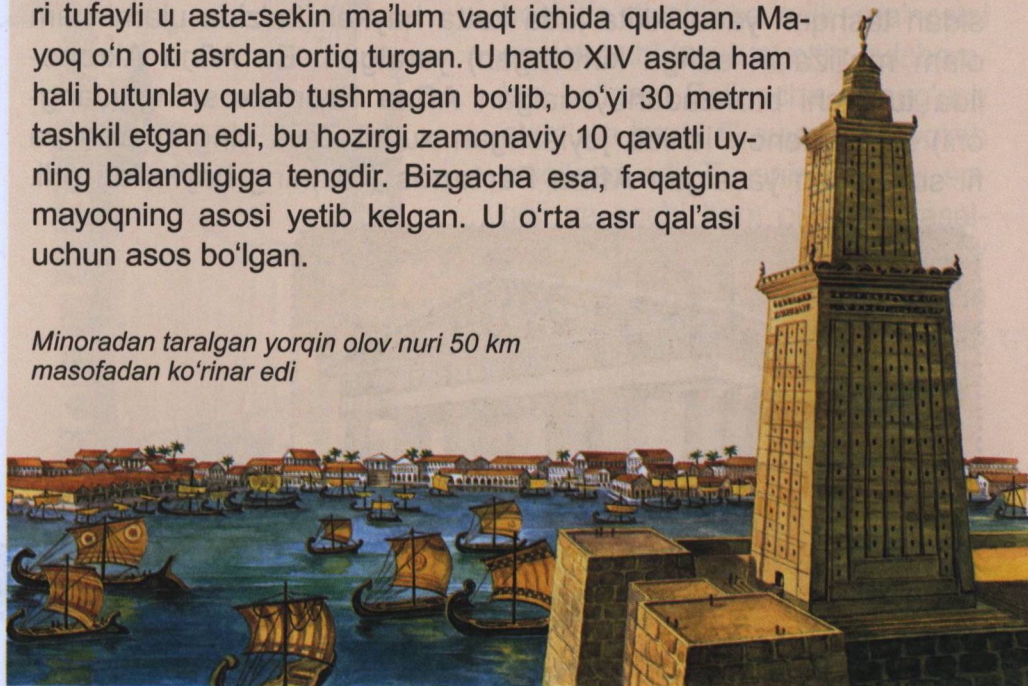
Mayoq uchta katta yarusdan tashkil topgan bo'lib, pastki qismining balandligi ozgina yuqoriga toraygan holda 71 metrni tashkil qilgan. 8 burchakli o'rta yarus bo'yi esa 34 metrga teng edi. Undan doira shakliga ega yorituvchi tizimga o'rnatilgan mayoq o'rin egallagan. Eng ustki qismi Zevsning haykali bilan tugallangan edi

uzoqda bo'lmagan **Faros** orolini tanlagandi. Minora qurilishi Aleksandrning o'limidan keyin, ya'ni miloddan avvalgi 300-yilda boshlanib, miloddan avvalgi 279-yilda qurib bitkazilgandi.

Me'mor **Sostrat Knidskiy** mayoqni o'z davrining eng zamonaviy texnik uskunalarini qo'llagan holda qurgan. Mayoqning hamma yarusi bo'ylab yorituvchi tizimga boshlovchi shaxta o'tgan edi. Yuklar yuqori qismga arqon tortqichlar yordamida ko'tarilgan. Mayoq kunu tun xizmatda bo'lgan. Kunduz kuni dengizchilar undan chiqayotgan tutinga asoslanib mo'ljal olgan bo'lsalar, tunda olovga qarab harakatlaniishgan. Uning nurini kuchaytirish maqsadida maxsus tekis sayqal berilgan oynalar, ya'ni bronza tizimi qo'llanilgan. O'ta murakkab muhandislik uskunolari quruvchilarning **Aleksandr mayog'**ini arxitektura san'ati darajasida barpo etishlarida xalaqit bermagan. Tashqi tarafdin oq marmar bilan bezalgan ulkan yaruslar shahar aholisi va mehmonlarda unutilmas taassurot qoldirgan.

Maxsus ehtiyot qilish va asrash tizimining yo'qligi, yer silkinishlari tufayli u asta-sekin ma'lum vaqt ichida qulagan. Mayoq o'n olti asrdan ortiq turgan. U hatto XIV asrda ham hali butunlay qulab tushmagan bo'lib, bo'yi 30 metrni tashkil etgan edi, bu hozirgi zamonaviy 10 qavatli uyning balandligiga tengdir. Bizgacha esa, faqatgina mayoqning asosi yetib kelgan. U o'rta asr qal'asi uchun asos bo'lgan.

Minoradan taralgan yorqin olov nuri 50 km masofadan ko'rinar edi

Momaqalldiroq sochuvchi

Olimpiya (Peloponnes nomli Yunoniston yarimorolida joylashgan shahar) bizga mashhur olimpiya o'yinlari asos topgan joy sifatida ma'lum bo'lsa, qadimgi yunonlar uchun olimpiya, eng avvalo, **momaqalldiroq sochuvchi Zevs** xudosini ulug'lovchi diniy markaz bo'lgan. Aynan Zevs ibodatxonasida haykaltarosh Fidiyning mehnat mahsuli, olam yetti mo'jizasining biri bo'lmish – momaqalldiroq sochuvchining haykali turar edi. Bu haykal o'zining ulkanligi bilan mashhur bo'lgan. Uning bo'yi ustuni bilan birga 14 metrni tashkil etardi. Hatto Zevsning qo'lida turuvchi Nika ma'budasining bo'yi inson bo'yidan balandroq bo'lgan.

Afinalik **Fidiyni** yunonlar buyuk haykaltarosh sifatida tanigan edi. Afsuski, bu ustaning bironta ham ulkan haykali bizga cha yetib kelmagan. Shuning uchun ham Fidiyning san'atiga Afina Parfenon ibodatxonasining saqlanib qolgan nusxalari va qismlari bo'yicha baho berishimiz mumkin. Fidiy Olimpiya Zevsidan tashqari yana ikkita juda katta haykal (ba'zida ularni ham olam mo'jizalari safiga kiritishgan) yaratgan. Bu Afina Akropolidida turuvchi bronzadan yasalgan **Afina Promaxos**ning (Jangchi) va Parfenon ichida joylashgan xuddi Zevs singari oltin va fil suyagidan yasalgan **Afina Partenos** (Qiz)ning haykallari edi.

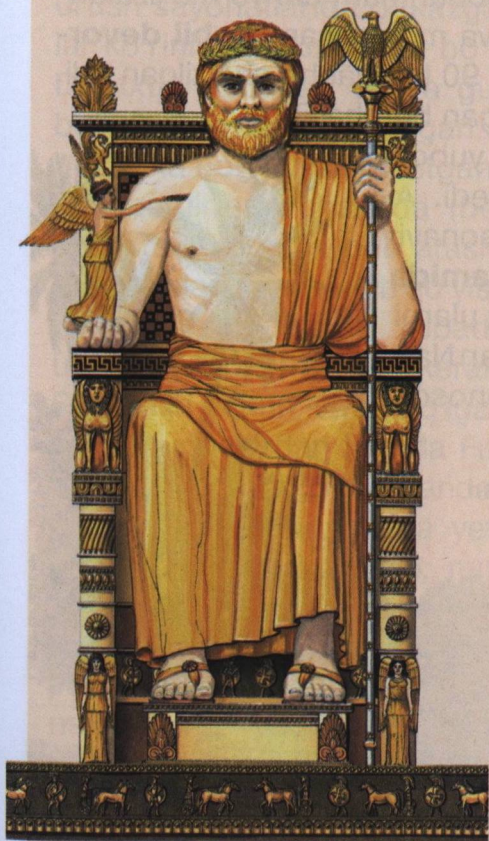
*Zevs ibodatxonasi
elladalik me'mor
Libon tomonidan
miloddan avvalgi
456-yilda qurib
bitkazilgan*

Qadimgi Yunoniston geografi va tarixchisi Strabon Zevs haykalini quyidagicha tasvirlagan: «U shunchalar ulkan ediki, uni ko'rgan inson haykaltarosh uni yaratish jarayonida o'lchamlar tengligiga amal qilmagan deb o'ylashi mumkin edi, chunki o'tirgan holdagi Zevsning bo'yi deyarli shipga tegib turardi... agar u nogoh taxtdan turishni istasa, tomni buzib tashlashi mumkinday edi».

Zevs haykalini Fidiy oltin va fil suyagidan yasagan. U qimmatbaho ashyolar plastinkasini ulkan daraxtlar karkasiga mustahkam lab qo'ygan. Zevsning o'zi ignabargli yashil daraxtlardan yasalgan.

Unga qimmatbaho toshlar va noyob qora daraxt bilan naqsh berilgan. U ulkan taxtda o'tirgan holatda aks ettirilgan. Taxtdagi chizmalarda yunon afsonalari sujetlari ko'rsatib berilgan. Zevsning boshida tinchliksevarlik ma'nosini anglatuvchi (zaytun) oltin gulchambar bo'lgan. Beligacha yalong'och qismi va boshi fil suyagidan yo'nib chiqilgan edi. Zevsning kiyimi, soqoli va sochi ham oltindan yasalgan. Afsuski, miloddan avvalgi V asrda bu yerda yuz bergan yong'in sababli haykalning karkasi yonib ketgan va shu tufayli bizgacha yetib kelmagan.

Zevsning o'ng kaftida g'alaba ma'budasi Nika bo'lgan bo'lsa, chap qo'lida hukmronlik belgisi skipetr bo'lgan

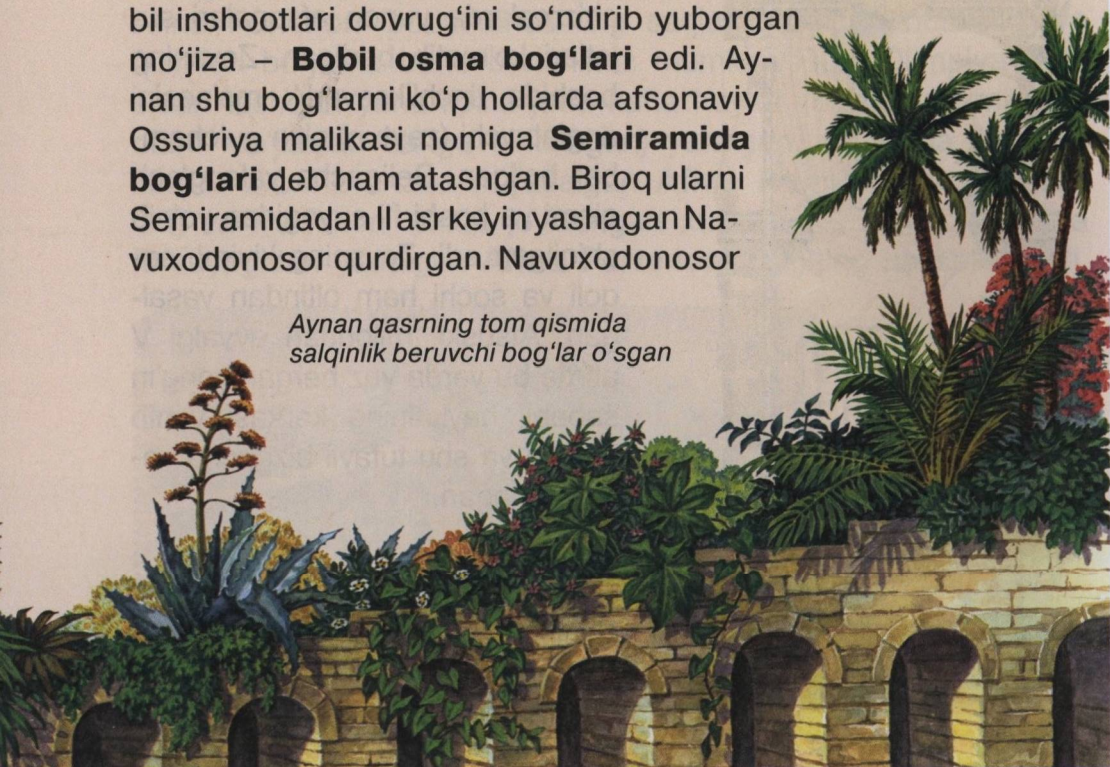

Cho'llar bag'ridagi bog'lar

Furot daryosida barpo etilgan Osiyo shahri bo'lmish Bobil qadimgi eng buyuk poytaxtlardan biri bo'lgan. Turli davrlarda olam mo'jizalari safiga birdaniga bu shahardagi bir necha inshootlar kirgan bo'lib, ularning biri haqida Injilda ham hikoya bor, ya'ni osmonga qaragan **Bobil minorasi** haqida. Quruvchilar qo'polligidan qahrlangan Alloh insonlarga turli tillarni bergan, buning natijasida esa insonlar bir-birlarini tushunmay qolishgan. Bu ish Bobil to'poloni va tushunmovchilik bilan yakun topgan.

Ba'zida bu katta shaharning devorlari ham dunyo mo'jizalaridan biri deb e'tirof etilgan. Ulkan va mustahkam **Bobil devorlari** shahar atrofi bo'ylab taxminan 90 km gacha cho'zilgan edi. Biroq mo'jizalarning mo'jizasi, qolgan barcha Bobil inshootlari dovrug'ini so'ndirib yuborgan mo'jiza – **Bobil osma bog'lari** edi. Aynan shu bog'larni ko'p hollarda afsonaviy Ossuriya malikasi nomiga **Semiramida bog'lari** deb ham atashgan. Biroq ularni Semiramidadan II asr keyin yashagan Navuxodonosor qurdirgan. Navuxodonosor

*Aynan qasrning tom qismida
salqinlik beruvchi bog'lar o'sgan*

Turli materiallarni uyg'unlashtirib turuvchi ko'p qavatli konstruksiya qasrning yerto'lalarini suv bosishiga yo'l qo'ymasdi. Ko'chalarning asosi sifatida xizmat qilgan tosh to'sinlar ustiga suv o'tkazmaydigan asfalt qavatı quyilgan, undan so'ng qo'rg'oshin plastinalari bilan shimdirilgan, g'isht terilgan va nihoyat aynan shu qavatga tuproq sepilgan.

rafiqasining yurtini sog'inib juda siqilgani uchun uning horg'in kayfiyatini ko'tarish va ayriliq damlarida (qirol hayotining yarmini urush sayohatlarida o'tkazgan) dalda bo'lishi uchun zinapoyalarni ko'rinishida ko'chalar bo'ylab bog' barpo etishni buyurgan. Daraxtlar, butalar, o't va gullarning urug'lari bu mamlakatga butun dunyodan keltirilgan. Navuxodonosor jahonda birinchi botanika bog'ini barpo etgan desa ham bo'ladi!

Faqatgina ko'chalarda (bekorga ularni osma deb atashmagan) daraxtlarni ekib qo'yish bilan ish bitmaydi, albatta ularni sug'orish ham kerak. Sug'orish uchun kerak bo'lgan suvni quduqlardan hamda Furrotdan olishardi. Biroq qanday qilib ularni zinapoyalarga yetkazish mumkin? Afsuski, murakkab muhandislik uskunalar o'rnini qullar kuchlari to'ldirardi. Juda ko'p qullar suvlarni zinapoyaning yuqori qismidagi yo'lkalarga tortishardi, suv ma'lum tizim bo'ylab pastki bog'larga tushardi.

Quyoshdan qizigan shahar aholisi uchun bog'lar haqiqiy ertakdek tuyulardi

Mavzolning o'limidan keyingi shuhrati

«Mavzoley» so'zi ko'pchilikka tanish albatta. Bu ulug' inson qabrini o'z ichiga olgan daxmadir. Hashamatli daxmalarni «mavzoley» deb atayotganimizda miloddan avvalgi IV asrda Kichik Osiyo yarimorolidagi Galikarnas shahrida yashab o'tgan va Kariya deb nomlanuvchi kichkina shaharchani boshqargan Mavzolni yodga olayotganimizni bilamizmi? Axir **mavzoley** atamasi aynan uning nomidan kelib chiqqan. Mavzolning bevasi Artemiziyaning Galikarnasda barpo qilgan salobatli daxmasi olam mo'jizalaridan biri bo'lib, Mavzolning o'limidan keyingi shuhrati bu kichkina shaharcha chegaralaridan ancha uzoqqa tarqalib ketdi.

Mavzoleyni Satir va Pifiy ismli arxitektorlar qurganlar. Shoh Mavzol miloddan oldingi 352-yilda o'lgan bo'lsa-da, biroq daxma qurilishi uning hayotlik davridayoq boshlanib, nabirasi davrida qurib bitkazilgan degan taxminlar ham mavjud. Mavzoley asosida ulkan kub joylashgan bo'lib, u yer Mavzol va Artemiziyaning avlodlari qabrlari uchun mo'ljallangan edi. Bu kub Yunoniston ibodat-

*Galikarnas daxmasining
ko'rinishi taxminan shunday
bo'lgan*

ton ibodatxonasi uchun asos bo'lib xizmat qilgan. Yunonlarga xos bo'lgan ikki nishabli tom o'rniga yuqori qismida marmar kvadriga (4 ta ot bilan birlashtirilgan jang aravasi) qurilgan edi. Bu kabi inshoot na Sharqda, na Yunonistonda va na Misrda bo'lgan.

50 metrli ulkan daxma nafaqat o'zining betakror arxitekturasidan, balki betakror hashamatli haykaltaroshlik jihozlari bilan ham mashhur bo'lgan. Uning chizma va haykallari muallifi mashhur yunon haykaltaroshlari Leoxar, Timofey, Briaksid **Skopas**lar bo'lishgan. Asos chizmalarida yunon jangchilari va jangari amazonkalari bilan bo'lgan amazonamaksiya urush sahnasi aks ettirilgan edi. Bebaho chizmalarga ega haykal va plitalar fragmentlari XIX asrda qazilmalar natijasida topilgan va Londondagi Britaniya Muzeyida ko'rgazmaga qo'yilgan.

Mavzoley bir yarim ming yil davomida turgan, lekin XII asrda binoning asosiy qismi yer silkinishlari natijasida buzilib ketgan. Daxmaning qulashini insonlar nihoyasiga yetkazib qo'yishgan: mavzoleyning marmar plitalaridan qal'a qurilishida foydalanilgan.

Mavzol va Artemiziya haykallari ham qazilmalar natijasida topilgan

Yoqib yuborilgan ma'buda

Kichik Osiyo yarimorolida joylashgan Yunonistonning Efes shahri Zevsning qizi, Apollon Xudosining singlisi bo'lmish ma'buda **Artemidaga** ta'zim aylash markazi hisoblangan. Artemidani ov ma'budasi, jonzotlarning himoyachisi va farzand ko'rayotgan ayollarning yordamchisi sifatida hurmat qilishardi. Efesliklar ma'budaga munosib uy barpo etishni orzu qilishgan, zero yunonlarda ibodatxonalar ibodat qilinadigan joy emas, balki xudolarning yashash manzili hisoblangan. Boshqa Kichik Osiyo shaharchalari bilan birga Efes ham Lidiya qirolligi tasarrufiga o'tganidan so'ng qurilish uchun zarur bo'lgan mablag' Lidiya qirolli Krez tomonidan ehson qilingan edi.

Yumshoq tuproq yostiq sifatida xizmat qilib, Kichik Osiyoda tez-tez yuz berib turadigan yer silkinishlari paytida muqaddas xonani qulashdan saqlab qoladi degan umidda efesliklar ibodatxonani botqoqlar orasida barpo etishga qaror qilgan edilar. Ibodatxona qurilishini me'mor Xersifron boshlab u aynan **muqaddas xonani** qurib, ustunlarni o'rnatgan. Qurilishni uning o'g'li Metagen davom ettirib ibodatxonani tom bilan yopgan. Peonit va Demetriy ibodatxona-

Ibodatxona tomini 127 ta ulkan to'sin ushlab turardi

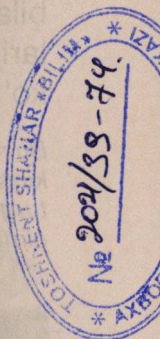
Yunon tarixchisi Plutarxning yozuvlarida ibodatxona Aleksandr Makedonskiy tug'ilgan kunida yoqib yuborilgan deyilgan. Yunonlar «Ma'buda Artemida ibodatxonasining yonib ketishida hech qanday ajablanarli narsa yo'q, chunki ma'buda bu paytda Aleksandrning dunyoga kelishiga yordam berayotgan edi», – deyishardi.

ning sayqal berish ishlarini yakuniga yetkazganlar. Oq marmarli ibodatxona go'yo tekislik uzra uchayotgandek, ustunlar ustidagi marmar tom esa umuman vaznsizdek edi...

Butun Yunoniston va Efes faxri bo'lmish betakror ibodatxona miloddan avvalgi 550-yilda qurib bitkazilgan. Afsuski, u aqalli 200 yil ham turmagan. Miloddan avvalgi 356-yilning yoz tunida Artemida Ibodatxonasiga qo'lida mayoq ushlab olgan telba kirib olgan. Simob bilan qoplangan to'sinlar o'sha onning o'zidayoq o't olgan, marmar plitalar qulab, ustunlar sinib ketgan. Yong'in sababchisi qo'riqchilarga ismini **Gerostrat**ligini va tarixda qolish maqsadida ibodatxonaga o't qo'yganini aytgan.

Gerostrat qatl qilingan, yunonlar esa uning nomini mangu unutishga qaror qilganlar. Ibodatxona qayta qad ko'targan: Efes ahli me'mor Xeyrokrat boshchiligida ibodatxonani tiklab olgan. Aynan yangi ibodatxona olam mo'jizalari safidan joy egallagan. Badaviylar kirib kelib uni buzishgunlariga qadar ibodatxona yana bir necha asr saqlanib turgan.

Efesda Artemidani hosildorlik ma'budasi deb nomlashgan va ko'p ko'krakli jozibador ayol sifatida aks ettirishgan

Loy oyoqli ulkan haykal

Yunonistonga tegishli **Rodos** oroli xalqi mashhur bosqinchi Demetriy Poliorket (yunonchasida bu ism «shaharlarni bosib oluvchi» degan ma'noni anglatar edi) yurishiga g'urur bilan dosh berishgan. G'alaba tufayli shahar aholisi orol himoyachisi – Geli-os xudosi sha'niga ulkan haykal qurishga ahd qilgan. Qurilishda esa jang davomida qo'lga kiritilgan dushman qurol-yarog'lari-dan foydalanishga kelishilgan edi. Rodosliklar aynan Geliosning haykalini qurishga bejiz qaror qilishmagan edi. Chunki Geliosning rafiqasi Poseydonning qizi Roda orol bilan bog'langan deb hisoblanar edi.

Tangrining bronza haykalini yasash mashhur haykaltarosh **Xaretga** nasib qilgan edi. 32 metrli haykal yaratish ishiga kirishgan Xaret metall karkas yasab uni loy bilan qop-ladi. loyli shakl bo'ylab qurilish oxiriga ke-lib haykalning boshiga yetadigan burama zinapoya qurgan. Karkas bronza tunuka bilan qoplangan. Ustalar ishni haykal oyoq-laridan boshlagan. Ish davom etgani sayin ko'tarma yanada balandroqqa ko'tarilardi.

Bu rekonstruksiya ulkan haykal bandargohga kirishda aks ettirilgan. Biroq aslida u shahar ichida turgan va uning oyoqlari ostidan kemalar o'ta olmagan deb taxmin qilinadi

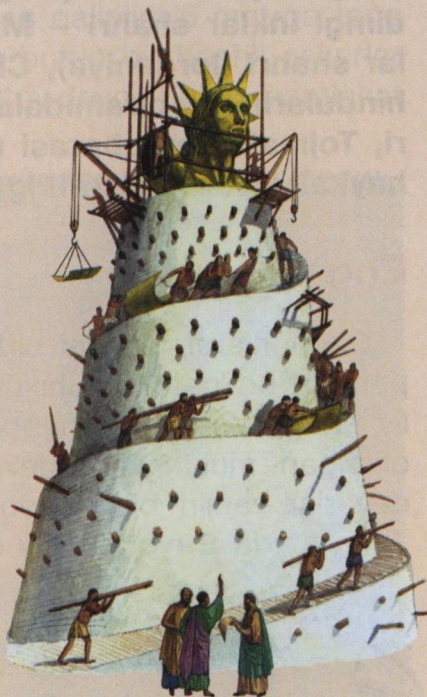

Haykal mustahkam turishi uchun uning qaddi ko'tarilgani sayin ichini toshlar bilan to'ldirishgan. Umumiy hisobda Gelios uchun 12 tonna bronza sarflangani aniqlangan bo'lsa, unga ketgan tosh va loy miqdorini hech kim hisoblamagan. Butunlay qad ko'targan Gelios shunchalar ulkan ediki, barmog'ining o'zi inson bo'yi uzunligidan baland bo'lgan.

Rodosdagi haykal ulkan mayoq ham bo'lgan. Bronzadan yasalgan Geliosning o'ng qo'lida dengizchilarga bandargohga yo'l ko'rsatib turuvchi katta olov yonib turgan.

Bu ulkan haykal qurib bitkazilgandan so'ng 70 yil ham turmagan. Miloddan oldingi 224-yilda Rodosda kuchli yer silkini-shi bo'lgani sababli haykal qulab tushgan. Aytgandek, aynan o'sha paytlardan buyon ko'rinishi mahobatli, lekin, o'zi nozik narsalar haqida **«loy oyoqli ulkan haykal, ya'ni quruq gavda»** (haqiqiy Geliosning oyoqlari loydan bo'lmagan albatta) degan atama kelib chiqqan. Qulab tushgan haykalning ulkan qoldiqlari Rodos bandargohida yana ming yillar qolib ketdi. Keyinchalik ularni qandaydir savdogarga sotib yuborishgan. Aytishlaricha, haykal qoldiqlarini zo'rg'a 900 ta tuyaga ortishgan ekan.

Haykalning to'laligicha qad ko'tarishiga 12 yil vaqt ketgan. Haykal miloddan avvalgi 280-yilda qurib bitkazilgan

Yangi olamning yetti mo'jizasi

Qadimgi olam mo'jizalaridan faqatgina Misr ehromlari saqlanib qolgan. Shu sababli zamondoshlarimiz bugun ham ko'rish mumkin bo'lgan olam mo'jizalarining yangi ro'yxatini tuzishga qaror qildilar. Yangi ro'yxatdan joy egallash uchun 77 ta nomzod tanlangan edi. Sayyoramizning istalgan nuqtasida yashovchi inson Internet orqali dunyoning u yoki bu e'tiborga sazovor bo'lgan joyi uchun ovoz berishi mumkin edi. 2007-yilning 7-iyul kuni (bu kunni yana 07.07.07 deb ham yozishadi) olam mo'jizalarining yangi ro'yxati e'lon qilingan. Unga Buyuk Xitoy devori, qadimgi inklar shahri – Machu-Pikchu (Peru), Petra qoyalar shahri (Iordaniya), Chichen-Itsadagi (Meksika) Mayya hindularining piramidalari, Italiyadagi Kolizey amfiteatri, Tojmahal maqbarasi (Hindiston) va Himoyachi Isoning haykali (Braziliya) kiritilgan.

Eng uzun qal'a

Qachonlardir Xitoyni birlashtira olgan va uning birinchi Imperatori bo'lgan Sin Shixuandi bu katta mamlakatning shimoliy chegaralari bo'ylab bosqinchilarning hujumiga dosh bera oladigan mustahkam devor qurishni buyurgan. Mustahkam devorlar zanjiri bir inshootdan ikkinchisiga birlashib ketgan. Shu tarzda **Buyuk Xitoy devorini** qurish boshlangan. Bu ja-

Buyuk Xitoy devoridan butun mamlakat bo'ylab xabar jo'natish mumkin bo'lgan. Ma'lumot yo'llashda garnizon minoralaridagi signal beruvchi tutun ustunlaridan foydalanilgan.

rayon miloddan oldingi III asrda boshlanib, devor qurilishi 600 yildan so'ng yakunlangan. Afsonalarga ko'ra Devor Sin Shixu-andi o'z qanotli otida bir kunda kezib chiqqan yo'l bo'ylab qurilgan. Bu uchar ot taxminan 10 mingli (5 000 km dan ko'proq) masofa bo'ylab uchib o'tgan. Uning tuyoqlari tekkan tog'larda esa **qorovullik minoralari** qurilgan. Ikkita qo'shni minora orasidagi masofa 2 ta o'q parvozigiga to'g'ri kelgan. Bu devorning u yoki bu minorasidan himoyalaniish (o'q otish) maqsadida qilingan. Har 20 km da esa doimiy askarlar otryadi turgan katta **garnizon minoralari** bo'lgan.

Saqlanib qolgan devor qismlarining o'rtacha balandligi 79 metrni tashkil etgan bo'lsa, devorning qalinligi 5 metrga teng bo'lgan. Devorning yuqori qismidan butun bir boshli askarlar otryadi o'ta olgan. Qadimda Buyuk Xitoy devori butun mamlakat bo'ylab eng yaxshi yo'l bo'lgan.

Devorning saqlanib qolgan qismi uzunligi 2500 km ni tashkil etadi. Agar devorning yon qismlari va alohida shoxlangan qismlari ham birgalikda qo'shib hisoblansa, uning uzunligi 6 ming km dan oshadi

Inklarning so'nggi tayanchi

Janubiy Amerika qirg'oqlariga XVI asrda yevropalik bosqinchilar hisoblanmish ispanlar kelib tushdilar. Ular zamonaviy Peru hududida yashovchi inklar mamlakatiga urush e'lon qilganlar. Yaxshi qurollangan va berahm ispanlar indeyslar ustidan g'alaba qozonib so'ng butun shaharlarni talon-toroj qilganlar. Boy va baxtli hayot haqidagi yodgorliklar faqatgina hindularning qadimgi afsonalaridagina saqlanib qoldi.

Aytishlaricha, inklar mamlakatining poytaxti **Kuskoda** toza oltindan yasalgan o'simlik va hayvonlar shakllari bezatib turuvchi ajoyib bog' bo'lgan ekan. Quyoshning tovlanishini (hindular o'zlarini Quyosh farzandlari deb hisoblar edilar) eslatib turgani uchun ham inklar oltinni juda yaxshi ko'rganlar. Qudratli mamlakat haqidagi xotiralar devorlari bir necha ming tona og'irlikka ega palaxsalaridan iborat qadimgi qoyalarda ham saqlanib qolgan.

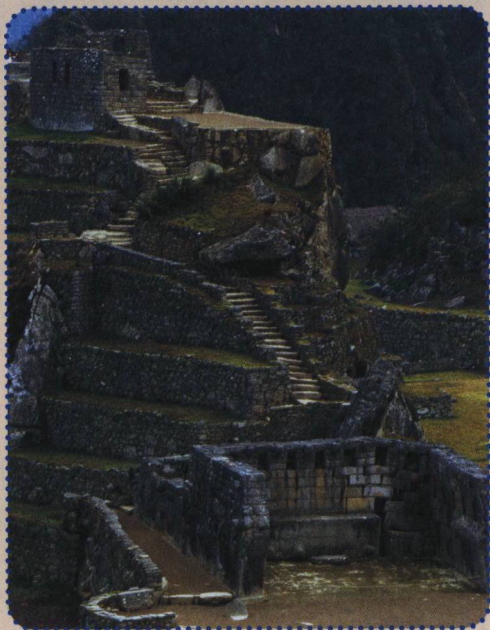
Qadimgi Machu-Pikchu shahrining gullagan davrdagi ko'rinishi taxminan shunday bo'lgan

1911-yilda olimlar And (Janubiy Amerikaning eng baland tog'lari)da **Machu-Pikchu** shahri qoldiqlarini topishgan. U Kuskoning shimoli-g'arbiy qismidagi dengiz sathidan 2,5 ming metr balandlikda shahar nomi bilan bir xil bo'lgan tog' qo'ynida (uning nomi «eski cho'qqi» deb tarjima qilinadi) barpo etilgan edi. Bu qadimgi shaharga binolar qoyalarga o'yilgan va bir-birlari bilan o'zaro zinapoyalar bilan bog'langan yo'lkalarda joylashgan edi. Qasrlar, yashash joylari, ibodatxonalar va hatto aholi maydonidan turib yulduzlarni tomosha qila oladigan observatoriyaning qoldiqlari bizgacha yetib kelgan.

Machu-Pikchu sirli shahar bo'lib qolgan. Nega inkalar shaharni Kustodan shuncha uzoq joylashgan baland tog'da qurishgan? Nega ispanlar yetib bormagan shahar bo'shab qolgan? Olimlar bu savollarga javob topganlaricha yo'q. Biroq baribir bu shahar o'zining buyukligi bilan hammani lol qoldiraveradi. Demak, u bejiz olam mo'jizalaridan biri hisoblanmaydi.

Devorning ulkan palaxsalaridan taxlangan holatini siklo-pik holat deb ata-shadi. Olimlar indeyslarning qay tarzda bu kabi o'g'ir palaxsalarini ustma-ust taxlay olishganini hali-hanuz tushuna olishmaydi. Axir Janubiy Amerika xalqi hatto g'ildirak nimaligini ham bilmagan.

Machu-Pikchuning hozirgi ko'rinishi

Qoyali shahar

Qoyalarda o'yilgan ajoyib qadimgi **Petra** shahri Arabiston yarimorolida, hozirgi Iordaniyada joylashgan. Miloddan oldingi III asrdan milodiy II asrgacha Petra arab jamoasi guruhi – nabataylar shahrining poytaxti bo'lgan. Nabataylar ajoyib rassom bo'lganlar. Ularning ijodlarida misr, yunon va arab madaniyatlari an'analari o'zaro uyg'unlashib ketgan.

Petra haqidagi ilk ma'lumotlar miloddan oldingi VII asrlarga tegishli. Shahar tog' vodiysida savdo yo'llarining avjiga chiqish chorrahasida joylashgan edi. Shaharning o'sishi bir necha asrlar

davom etgan, bu rivojlanish jarayoniga miloddan oldingi 105-yilda rimliklarning kirib kelishi nuqta qo'ygan. Rimliklar davrida Petra oddiy kichkina shaharga aylanib qolgan bo'lsa, uning abadiy raqibi Palmira esa boy va go'zal savdo-sotiq shahri sifatida tanildi. Suriya Palmirasining shuhrati asrlar davomida yashab keldi. Biroq

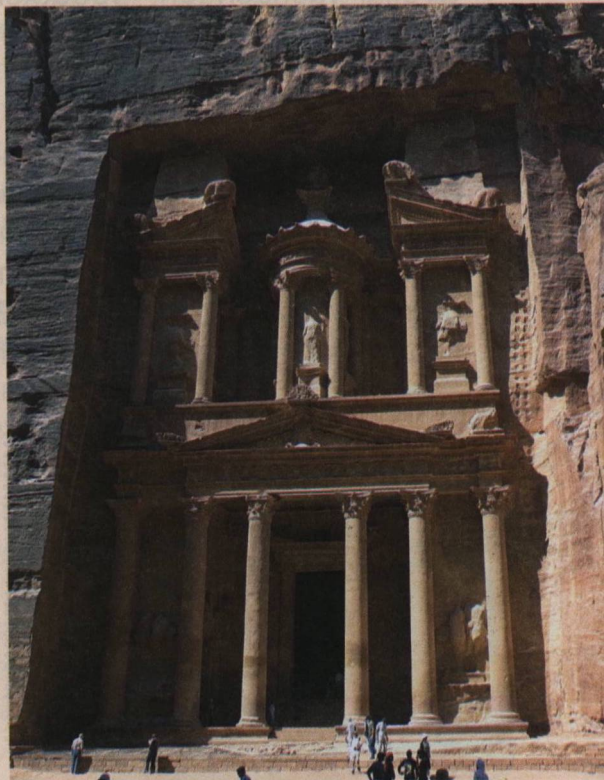
Petraning qoyali maqbaralari.

Petraning ba'zi butlari va monumentlari mahalliy xudolarga bag'ishlangan. Yozuvlarni o'qib mahalliy xudolardan biri bo'lmish Dushar (yoki Dushar) ismini aniqlashgan. Bundan tashqari al-Uzza deb ataladigan ma'buda, ya'ni arablar «tong yulduzi» deb ataydigan Venera sayyorasining nomi ham yozilgan.

Petra o'z shuhratini aynan bizning kunlarda qaytarishi aniq edi. Agar Palmiraning hashamatli uylari, arka va kolonnalari buzilib ketgan bo'lsa (oldiniga rimliklar tomonidan, keyin esa vaqtning kuchi bilan), Petraning qoyalarga o'yilgan ibodatxonalari va daxmalari bizning kunimizgacha yetib kelgan. Shu sababli ham biz Petrani hozirda olam mo'jizalaridan biri deb hisoblaymiz.

Petrada qoyalarda o'yilgan ibodatxonalar, altarlar (qurbonlik uchun mo'ljallangan joylar), maqbara va yashash joylari saqlanib qolgan. U yerdagi eng chiroyli ibodatxona bo'yi 20 metrga teng ikki yarusli fasadga ega bo'lgan **al-Xaznex** ibodatxonasidir. Bu shaharda o'ziga 3000 kishini sig'dira olgan yarim aylana shaklidagi teatr ham bor. Bu qadimgi arablarga xos qurilishni bosib olgan rimliklar nihoyasiga yetkazib qo'yganlar. Al-Xaznexdan ikki baravar baland bo'lgan **al-Deyr ibodatxonasi** butunlay qoyaga o'yilgandir. Juda ko'p **qoyali maqbaralar** (nabataylar o'lgan insonlarni yerga ko'mishmagan, ularni tosh tobutlarga qo'yishgan) saqlanib qolgan. Maqbaralarning ham hashamatlisi, ham oddiy insonlarga mo'ljallangan siporog'i bo'lgan. Petrada o'yilgan qoyalar qizil toshdan tashkil topgan. Bu g'ayrioddiy tosh kunning har xil paytida yo pushti, yo sarg'imtir yoki olov-rangdek ko'rinadi.

Al-Xaznex ibodatxonasi

Meksika piramida (ehrom) lari

Ko'p asrlar oldin Yevropa ahli dengiz ortidagi yerlar haqida hali hech qanday ma'lumotga ega bo'lmagan paytlarda hozirgi Meksika (Shimoliy Amerika janubidagi mamlakat) va Markaziy Amerikaning bir necha mamlakatlari hududlarida qudratli **mayya** davlati bo'lgan. Mayyalar katta tosh uylar, ibodatxonalar qurishgan, paxtali matolardan kiyimlar kiyishgan va o'zlarini tilla va misdan yasalgan taqinchoqlar bilan bezashgan. Oldiniga mayyalar kichkina qishloqlarda yashashgan, vaqt o'tgani sari esa ular o'rnini katta shaharlar va mamlakat egalladi. U yerda qirollar yashashgan, ibodatxonalar va tarixning asosiy hodisalarini rasmlar va yozuvlar bilan saqlab qolish maqsadida devorlar barpo etilgan.

Mayyalar Kolumb Amerikasigacha juda yaxshi me'morlar bo'lishgan. Bugungi kunda **mayya piramidalari** butun jahonga mashhur. Piramidalar ibodatxonalar uchun asos bo'lib xizmat qilgan. Piramidalar qancha baland bo'lsa, ruhoniylar shuncha osmonga yaqin chiqa olishgan. Bu ko'tarilish zinapoyalar juda tikka tushgan, deyarli vertikal va har xil balandlikda bo'lgani uchun ham oson kechmagan. Ba'zi hollarda zinalar piramidalarining 4 tarafida bo'lgan. Mayyalar hatto to'p bilan o'ynash uchun mo'ljallangan maydonlar qurganlar.

«Ming ustun guruhi» bilan o'ralgan
«Jangchilar ibodatxonasi»

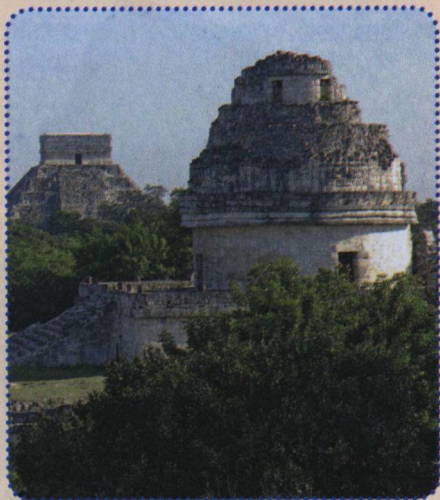
Mayya xalqining Tikal, Ushmal, Palenke, Chichen-Itsa kabi shaharlarining vayronalari saqlanib qolgan. Aynan **Chichen-Itsa** olam mo'jizalarining

Chichen-Itsa yevropaliklarning Amerikaga kirib kelishiga qadar tashlandiq holga kelgan. X asrda uni ularning azaliy dushmanlari bo'lgan tolteklar bosib olgan. XII asrda shahar uchta dushman mamlakat birlashmasi tomonidan vayron qilingan. Shaharni chakalakzorlar yutib yuborgan, balki aynan shu sababli ham Chichen-Itsa yaxshi saqlanib qolgandir.

yangi mo'jizalar ro'yxatiga kirdi. Yukatan yarimorolining shimolida joylashgan Chichen-Itsa o'zining Piramida ibodatxonalari bilan mashhur. Har tomondan keng zinalarga ega, bo'yi 24 metrga teng 9 qavatli piramidani **«Kukulkan ibodatxonasi»** deb atashadi. Bundan tashqari «Jangchilar ibodatxonasi» (uncha baland bo'lmagan 4 qavatli ibodatxona), betakror qadimiy freskalar bilan bezalgan «Yaguarlar ibodatxonasi», ulkan to'g'ri burchakli uchburchak hosil qiluvchi to'rtta ustun vayronasidan iborat «Ming ustun guruhi» ham saqlanib qolgan.

Mayyalar astronomiyaga katta qiziqish bilan qaraganlar. Ular yorug'lik tarqatuvchi jism harakatlarini kuzatishgan, turli taqvimlar tuzishgan. Mayyalarining deyarli har bir shahrida tungi osmonni kuzatish uchun mo'ljallangan observatoriya bo'lgan. Bu kabi kuzatuv ishlari bilan ruhoniylar shug'ullanishgan. Chichen-Itsada «Karakol» rasadxonasi joylashgan aylana shakliga ega ibodatxona saqlanib qolgan.

«Karakol» rasadxonasi

Ulkan amfiteatr

Italiya poytaxti Rimda juda ko'p arxitektura yodgorliklari saqlanib qolgan. Rim bundan 2500 yil ilgari paydo bo'lgan, biroq bu yodgorliklarning faqat bittasi olam mo'jizalari safidan (aytgandek, u Yevropadagi yagona mo'jiza) joy egallagan. Bu miloddan avvalgi I asrda qurilgan **Kolizey**dir.

Kolizey bu ulkan **amfiteatr**dir. Qadimda maydonlar bilan bir-muncha o'xshashligi bo'lgan inshootlarni amfiteatr deb atashgan. Qadimgi yunon teatrlari yarim aylana shaklida bo'lib, yuqoridan pastga qarab tushadigan tomoshabinlar uchun zinalar va eng pastda tomoshalar uchun mo'ljallangan maydonga ega bo'lgan. Demak, shunday ikkita yarim aylana teatr bitta doiraga birlashtirilib, pastda bitta butun doira yoki oval shakldagi maydon (arena) hosil qilinsa, shunda amfiteatr (tarjima qilinsa «ikkita teatr», ikki tomonlama teatr) hosil bo'ladi. Amfiteatrning tomi bo'lmagan.

*Ma'lum qismi qulab tushgan
Kolizey o'zining ulkanligi va
mahobatli ko'rinishi bilan
barchani hayratda qoldiradi*

Kolizeyga 50.000 mingta tomoshabin sig'gan. O'rindiqlar qatori 4 ta yarusga bo'lingan bo'lib, old qatorlarda imperator va senatorlar, yuqoriroqda Rimning mashhur insonlari va boylari o'tirishgan. Undanda yuqorida esa oddiy xalq, kambag'allar, ozod qilinganlar (o'z xo'jayinlari tomonidan ozod qilingan qullar), ustun ortidagi «galyorkalar» – galereyalarda esa qullar o'tirardilar.

Uzunligi 188 metr, kengligi esa 156 metrga teng ulkan oval binoni sovugan lavadan hosil bo'lgan tuf (g'ovak tog' jinsi) jinslar bloklaridan qurilgan mustahkam devorlar o'rab turardi. Kolizey devorlari g'isht va betondan ko'tarilgan edi. Kolizey markazida 54x86 m o'lchamli oval shaklli **arena**

bo'lgan. «Arena» lotinchadan tarjima qilinganda «tuproq» degan ma'noni anglatadi. Bu nom maydonga to'kiladigan qonni shimib oluvchi tuproqni sepishgani uchun kelib chiqqan.

Ha, qadimgi rimliklar tomosha qiladigan manzaralar qonli manzaralar bo'lgan. Bu gladiatorlar jangi, jinoyatchilarni qatl etish, odamlarni yovvoyi hayvonlar bilan urishtirish jarayonlari edi. Rimda o'zaro yoki yovvoyi hayvonlar bilan jang qiladigan insonlarni **gladiator**lar deb atashgan. Bu to'qnashuvlar ko'p hollarda raqibning o'limi bilan yakun topardi. Kolizey arenasida bir vaqtning o'zida 3000 juft gladiator jang qilishi mumkin bo'lgan.

Xristianlik dini hamda xristianlarni ta'qib qilish davri boshlanishi bilan Kolizey yana yangi manzaralarning guvohi bo'lgan. Uning arenasida azob tortgan xristianlar yovvoyi jonzorlar ixtiyoriga topshirilgan.

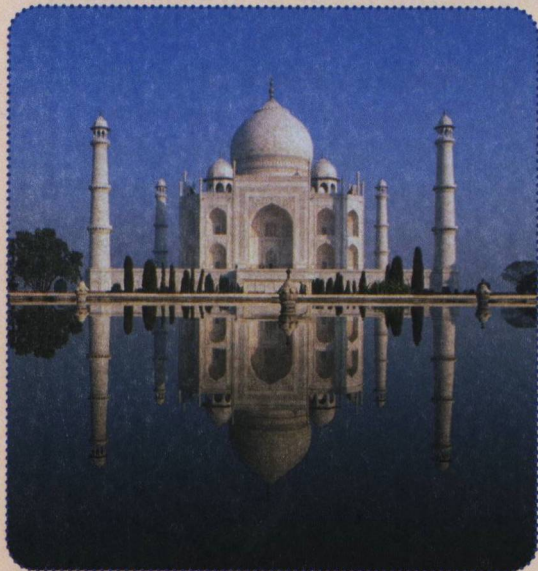
Kolizey aslida Flaviylar amfiteatri deb nomlangan. Kolizey, ya'ni katta haykal «kolossning» nomi amfiteatrning yonida Rim imperatorining mahobatli haykali – koloss turgani uchun qo'yilgan.

Buyuk sevgiga qo'yilgan yodgorlik

Qachonlardir Hindistonni Boburiylar sulolasi boshqargan. 1627-yilda taxtga **Shohjahon** (uning ismi tarjima qilingan-

da «dunyolarning boshqaruv-chisi» degan ma'noni anglatadi) o'tirdi. Hukmdor Shohjahon juda ko'p g'alabalarga erishgan, lekin bu uni abadiy mashhur qilgan emas. Shoh o'z rafiqasi Arjumandni (turmushga chiqqandan so'ng u Mumtoz Mahal begim nomini olgan) juda sevar edi. Sohibjamol Mumtoz Mahal o'z turmush o'rtog'iga 14 ta farzand tuhfa etib, 15-tug'ruq davomida vafot etgan. Bu ayriliqqa chiday olmagan Shohjahon o'z ayoliga ulug'vor maqbara barpo etishga qaror qilgan.

Tojmahal musulmon arxitekturasiga tegishli yodgorlik hisoblanadi.

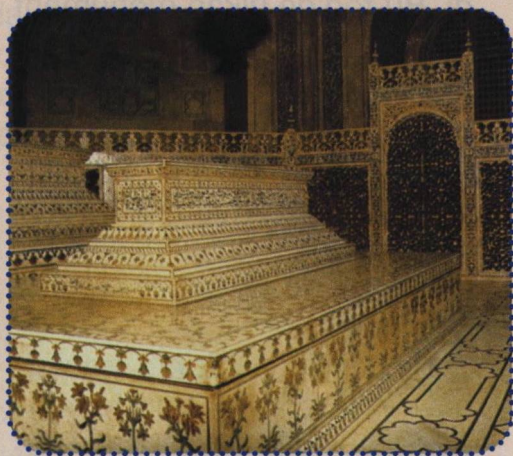
Maqbarada masjid gumbazi, uning atrofida esa 4 ta minora qurilgan

Shohjahon Jahongirshohning 3-o'g'li. Asl ismi Xurram. 1627–1658-yillarda Boburiylar saltanatini boshqargan. Shohjahon poytaxtni Agradan Dehliga ko'chirgan. Bu davrda adabiyot, san'at, musiqa va boshqa fanlar rivojlangan. Shoh Jahon bir qancha muhtasham obidalarni bunyod ettirgan: Agrada Tojmahal, Qizil qal'a, Dehlida Jome masjid, Lohurda Shalimar bog'ini.

Shunday qilib, Shohjahon mamlakatining **Agra** shahri yaqinidagi Jamna daryosi bo'yida qurilish boshlashga farmon berdi. Unga 20 yildan ko'p vaqt ketgan, qurilish 1631-yildan 1652-yilgacha davom etgan. Jamna daryosi bo'yida markaziy katta va 4 ta atrofdagi kichikroq gumbazlarga ega betakror maqbara paydo bo'ldi. Eng katta gumbazning bo'yi 74 metrga teng bo'lgan. Tojmahal maqbarasi uzoq vaqtlar davomida Hindistonning eng baland inshooti hisoblanib kelgan. Maqbara atrofiga 4 ta minor qurib, favvoralari bilan bog' barpo etishgan. Kirish oldida katta suv havzasi ham kovlangan. Tojmahalning devorlari oq yarim rangsiz marmar va turli qimmatbaho toshlardan iborat.

Tojmahalning beqiyos husni bog'ning janubiy darvozasi orqali ko'zga yaqqol tashlanadi. Mahobatli bino qurilishida na faqat Hindiston, balki O'rta Osiyo, Eron, Vizantiya me'morlarining o'ziga xos uslublari o'z ifodasini topgan. Maqbara qurilishida g'isht teruvchi qandahorlik Muhammad Xanif, multonlik Muhammad Sayid, minorada mahalliy usta Ismoilxon Rumi, samarqandlik Muhammad Sharif, buxorolik Muhammad va Shukur naqqoshlar qatnashgan. Shohjahon o'zi uchun ham Jamnaning narigi qirg'og'i bo'yida xuddi shunday, faqat qora marmardan maqbara qurdirmoqchi bo'lgan, biroq u bu rejasini amalga oshirishga ulgurmagan. Shohjahonning o'limidan so'ng qizi va sodiq xizmatchilari uning tanasini qayiqda daryodan o'tkazib, rafiqasining yoniga – Tojmahal maqbarasiga ko'mishgan.

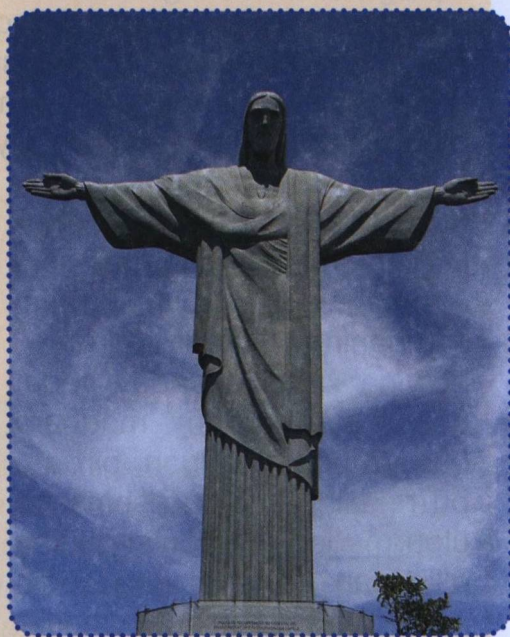
*Mumtoz Mahalning tobut toshi
maqbaraning ichida*

Duo qilayotgan Iso

Janubiy Amerikaning eng go'zal shaharlaridan biri Rio-de-Janeyro uzoq yillar davomida Braziliyaning poytaxti bo'lib kelgan. Keyin esa mamlakat markazida Braziliya nomi bilan yangi shahar va yangi poytaxt barpo qilingan. Atlantika okeani qirg'oqlari bo'yidagi Rio o'zining plajlari, zamonaviy osmono'par binolari, qadimiy me'moriy yodgorliklari (ular ichidagi **San-Bentu monastiri** XVI asrning oxirlarida barpo etilgan) bilan butun olamga mashhur. Biroq zamonaviy Rioning eng e'tiborga sazovor joyi xuddi shahar uzra uchayotgan Iso-ning ulkan haykali bo'ldi. Aynan shu haykal olam mo'jizalarining yangi ro'yxatidan mos joy egalladi.

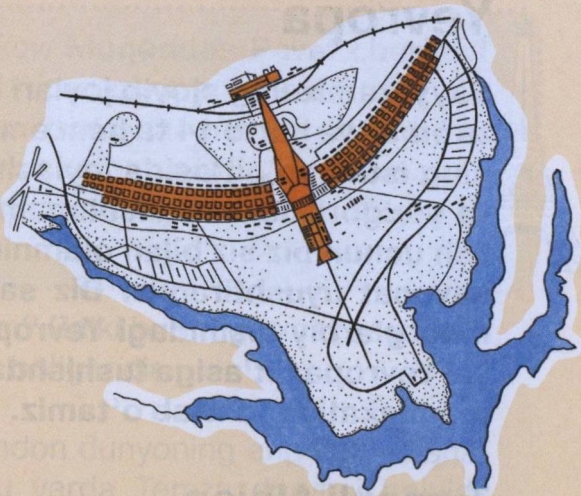
Mahobatli **Iso haykali** Rio va uning atrofidagi shaharlara-ro eng baland deb qayd etilgan **Korkuvadu** tog'i (704 metr) cho'qqisida qad ko'tarib turibdi. Bu tog'da ulkan monument qurish fikri XIX asrdayoq paydo bo'lgan bo'lsa-da, uning birinchi toshi Braziliya mustaqilligining 100 yilligi (bungacha esa mamlakat Portugaliya mustamlakasi bo'lgan) nishonlangan yilda, ya'ni 1922-yilda qo'yilgan.

Haykalning o'zini fransuz haykaltaroshi **Pol Landovski**-ga buyurtma berishgan. Parijda u Isoning kalla qismi va qo'llarini yasab (ularni gipsdan

Monumentning bo'yi 38 metr (haykal osti ustuni 8 metr, haykalning o'zi 30 metr) ga teng

yasagan) gips eskizlar bilan Braziliyaga yo'l olgan. Bu namunalar yordamida toshdan qo'llar va kallasini yasab, so'ng Iso tanasini toshdan yasashgan. Asta-sekin bo'laklarni Korkuvadu tog'iga ko'tarib olib tantanali tarzda (bu ishlarni boshqarish hamda haykalni atrof-muhit manzarasiga moslash ishlari bilan braziliyalik Eytor da Silva Koshta shug'ullangan) 1931-yilda ochishgan. Isoning haykali ko'piruvchan toshdan qilingan. Bu yumshoq material bo'lsa-da, yomg'ir, qor, havo haroratining keskin tushib ketishi kabi tabiat ta'sirlariga juda chidamli hisoblanadi. Shahar uzra qad ko'tarib turgan ulkan haykal Rio-de-Janeyroning istalgan nuqtasidan ko'rinib turadi. Iso qo'llarini ochib go'yo shahar aholisini duo qilayotgan va yovuzlikdan saqlayotgandek ko'rinadi. Haykalni yaqin masofadan ko'rish uchun Korkuvadu tog'iga **funikulyor** – kanat yo'li orqali ko'tarilish lozim bo'ladi.

Mamlakatning yangi poytaxti Braziliya ko'rinishi xristianlarning xochi yoki parvozdagi qushni eslatadi

Haykal muallifi Pol Landovski Iso haykali o'rnatilganidan so'ng 30 yildan keyin vafot etgan bo'lsa-da, uning Braziliyaga kelib Rio-de-Janeyro ahli shunchalar faxrlanadigan bu ulkan haykalni ko'rmagani juda qiziq. Ba'zi hollarda Braziliya ahli monumentning asl yaratuvchisi Eytor da Silva Koshta deb e'tirof etadi.

Yevropa

Sayyoramizning ajoyib joylari hamda yodgorliklari aslida 7 ta emas va hatto 14 ta ham emas. Olam mo'jizalari deb Yerning istalgan qit'asida joylashgan diqqatga sazovor joylar va yodgorliklar sanalishi mumkin. Bunga ishonch hosil qilish uchun biz siz bilan olamning barcha qismlariga faraziy sayohat uyushtiramiz. Biz sayohatni Yevrosiyo materigining g'arbiy qismidagi Yevropadan boshlaymiz. Biroq avval Yevropa qit'asiga tushishdan Buyuk Britaniya nomli orol mamlakatida to'xtab o'tamiz.

Tumanli Albion

Buyuk Britaniyani obrazli ifodada Albion deb atashadi. Bu mamlakatning qadimiy xalqi bo'lmish keltlar tilida albion so'zi «baland tog'li orol» degan ma'noni anglatgan. Balki orolning melli yerlari uchun lotincha «albus» – «oq» ma'nosini anglatar? U tez-tez tuman bilan qoplangani uchun esa uni ko'p hollarda tumanli Albion deb ham atashadi.

Britaniyaning eng ko'hna olam mo'jizalaridan biri sanaladigan, ochiq osmon tagida – katta o'tloq yerda joylashgan ulkan toshlardan doira hosil qilgan **Stounxenji** mamlakatning janubida joylashgan. Bronza asridayoq barpo etilgan bu inshoot qanday

*Suratning chap
qismidagi odam-
larga e'tibor
qaratsangiz,
Stounxenj
qanchalar ulkan
toshlardan
qurilganini
ko'rasiz*

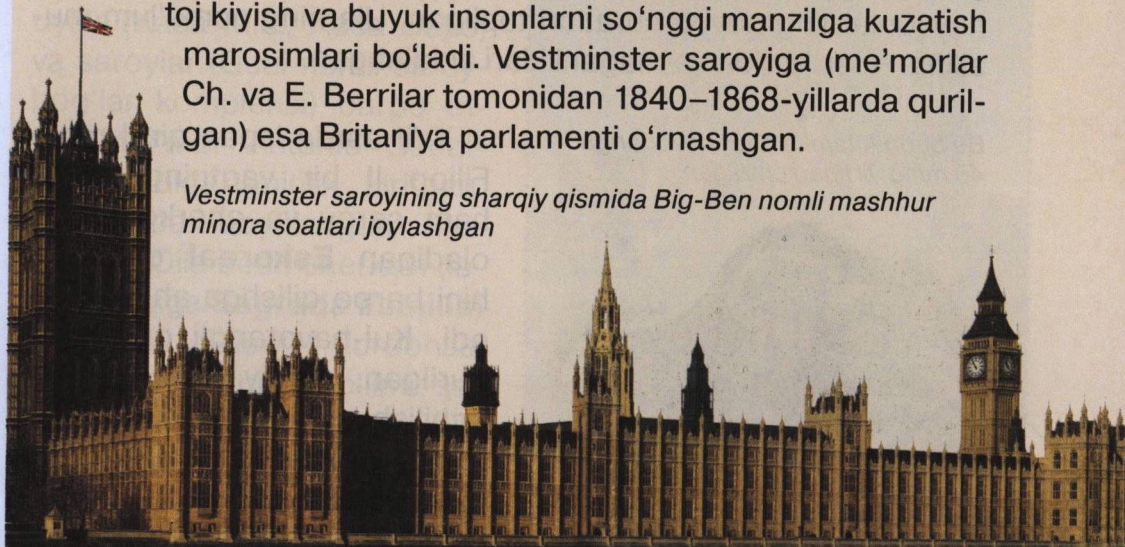
Londonning eng ulugʻvor cherkovi **Muqaddas Pavel cherkovi** (1710-yilda meʼmor K.Ren tomonidan qurilgan) hisoblanadi. Bu cherkovda «shivirlash galereyasi» bor. Agar cherkovning bu tarafida devor yonida turgan inson biror narsa deb shivirlasa buni 32 metr masofada cherkovning narigi tomonida turgan inson eshita oladi!

maqsadlarda xizmat qilgan ekan? Balki bu oʻziga xos rasadxona yoki xudolarni ulugʻlaydigan joy boʻlgandir...

Buyuk Britaniya poytaxti London dunyoning eng koʻhna shaharlaridan biri hisoblanadi. Bu yerda Temza daryosi boʻyida qachonlardir **Tauer** qalʼasi barpo etilgan. Avvaliga Tauer qirollar qarorgohi boʻlgan boʻlsa, keyinchalik qamoqxona vazifasini oʻtagan. Londonning tarixiy markazi – **Siti** hozirgi kunda muhim ishlar kvartali hisoblanadi. Sitidan gʻarbroqda **Vestminster abbatligi**, uning yonida esa ulugʻvor **Vestminster saroyi** joylashgan. 1065-yilda asos solingan abbatlikda rohiblarning toj kiyish va buyuk insonlarni soʻnggi manzilga kuzatish marosimlari boʻladi. Vestminster saroyiga (meʼmorlar Ch. va E. Berrilar tomonidan 1840–1868-yillarda qurilgan) esa Britaniya parlamenti oʻrnashgan.

Vestminster saroyining sharqiy qismida Big-Ben nomli mashhur minora soatlari joylashgan

Don Kixotning vatani

Ispaniya Yevropaning janubi-g'arbiy qismidagi Piriney yarim-orolida joylashgan. Antik davrlardan bu yerda yashagan keltiberlar jamoasi hududini rimliklar egallab olishga intilganlar. Ular bu ishni mushkullik bilan amalga oshirgan bo'lsalar-da, erksevar jamoaning qanchadir qismi o'z ozodligi va qadimiy madaniyatini saqlab qolishga erishgan. Hozirgi kunda Ispaniyada yashovchi basklar ularning avlodlari hisoblanadi. VIII asrning boshlarida Piriney yarimorolini mavrlar (arablar va berberlar) bosib olib besh asr davomida bu yerlarda hukmronlik qilgan. Arab an'analari Ispaniya madaniyati hamda arxitekturasiga katta ta'sir ko'rsatgan. Xususan, Grenadadagi **Algambra** saroyi (Ispaniyaning asosiy diqqatga sazovor joylaridan biri) Mavritaniya hukmdorlari tomonidan qurilgan. Mavritaniya yo'nalishiga tegishli ko'rinishlarni buyuk me'mor A. Gaudi ijodida ham sezish mumkin.

1875-yilda **Altamira** g'orida aql bovar qilmaydigan narsa, ya'ni bu g'or devorlarida ko'mir, sariq va qizil loy bilan chizilgan hayvonlarning noyob suratlari topilgan. Ularning noma'lum mualliflari tosh asrida yashaganliklari aniqlangan.

*Bu buqa Altamira g'ori devorlariga
40 ming yil ilgari chizilgan*

XVII asrda ispan qirol-rohib Filipp II bir vaqtning o'zida ham saroy va cherkov bo'la oladigan **Eskoreal** qarorgohini barpo qilishga ahd qilgan edi. Kul-havorangli granitdan qurilgan, jiddiy va ulug'vor ochilish marosimi markazi bo'lib Muqaddas Lavrentiy bosh cherkovi (aynan shu kunda Filipp II o'z g'alabalaridan

Ispan yozuvchisi M. Servantes o'ziga dushmandek tuyulgan xayoliy tegirmonlar bilan kurashuvchi tentak bag'rikeng ritsar haqida asar yozgan. Mehr-muhabbat, odillik, bag'rikenglik kabi xislatlarni aks ettirib kulgi bo'lishdan qo'rqmagan Don Kixot jahon adabiyotining eng sevimli qahramonlaridan biriga aylandi.

biriga erishgan ham edi) xizmat qildi. Qirolning rejası bo'yicha Eskoreal Muqaddas Lavrentiy qatl ettirilgan panjalar ko'rinishiga ega bo'lishi kerak edi.

Tarixiy Kataloniya viloyatining poytaxti **Barselona** shahrining ko'rinishi ajoyib uylar (Kasa Mila, Kasa Batlo) va saroylar (Guel nomli saroy-bog'lar kompleksi) barpo etgan me'mor Antonio Gaudi ning ijodiga aniqlik kiritgan. 1884-yilda boshlangan Muqaddas Oila bosh cherkovi (ispanchasiga **Sagrada Familia**) bo'lmish Gaudi durdonasi me'morning fojeali o'limi sababli hanuzgacha qurib bitkazilmagan. Biroq bu cherkov XXI asrda qurib bitkaziladi degan taxminlar ham bor.

Barselonaning Sagrada Familia bosh cherkovi hali-hanuz qurib bitkazilmagan

Qadimgi olmonlar yeri

Tarixning boshlaridanoq Yevropada yashagan olmon xalqi bilan rimliklar azaldan kurashib kelgan. Urushlar qadimgi olmonlar yashagan Yevropaning markaziy hududida bo'lgan, mamlakatlar vayron qilinib, ularning o'rniga yangilari barpo qilingan, olamning mo'jizalari bo'lmish shaharlar, cherkovlar va qal'alar qurilgan.

Germaniyaning diqqatga sazovor joylari orasida gotik ibodatxonalar alohida o'rin egallaydi. Osmonlarga va xudoga intilib turuvchi ma'nosini anglatadigan gotik ibodatxonalar past uylardan ancha ko'tarilib turardi. Mashhur **Kyoln bosh cherkovining** balandligi 157 metrni tashkil qilgan bo'lib, Germaniyada bu betakror va ulug'vor inshoot qurilishi XIII asrda boshlanib, XIX asrning oxirida yakunlangan.

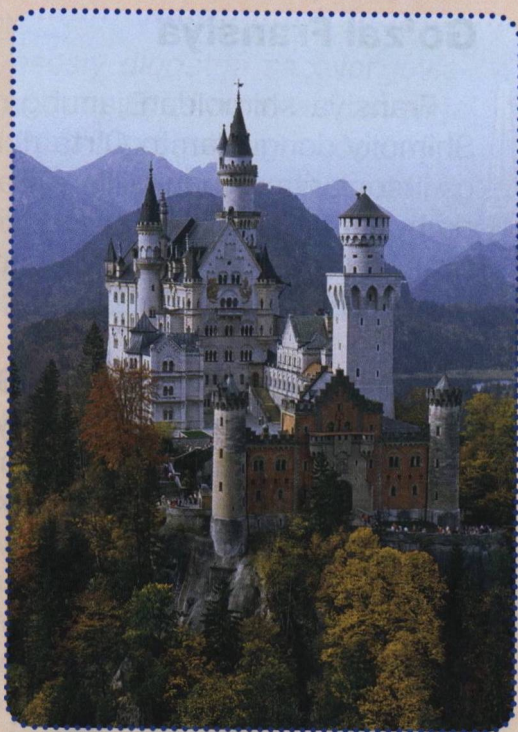
Gotika O'rta asrlarda paydo bo'lgan yuqoriga intilganligi, yengilligi va chiziqlarining vertikaligi bilan aniqlanadigan san'at yo'nalishidir.

Aynan Kyoln bosh cherkovida hozirgi kunda ham bor bo'lgan Yevropadagi eng katta Muqaddas Pyotr qo'ng'irog'i mavjud. Uning og'irligi 24 tonnani tashkil etadi. U 1923-yilda fransuzlardan o'lja olingan to'plardan quyilgan

Noyshvanshtayn qal'asi uzun bo'yinli, sarvqomat laylakni eslatadi

Hozirda Germaniya yerlariga tegishli bo'lgan Bavariya XIX asrda mustaqil qirollik bo'lgan. 1864-yilda qirollik taxtini egallagan romantik va xayolparast Lyudvig II o'z orzusini, ya'ni kompozitor R. Vagner operalarida aks etgan saroylarga o'xshash er-taklardagidek qasrlar qurish orzusini amalga oshirishga qaror qildi. Qasrlar orasidagi eng go'zal **Noyshvanshtayn** («Yangi laylak qoya») qal'asi Shvangau ritsarlari zotidan kelib chiqqan qirol ajdodlari qal'asi etaklarida barpo etilgan bo'lib, Vagnerning shu nomli operasidagi Loengrin laylak-ritsarga bag'ishlangan.

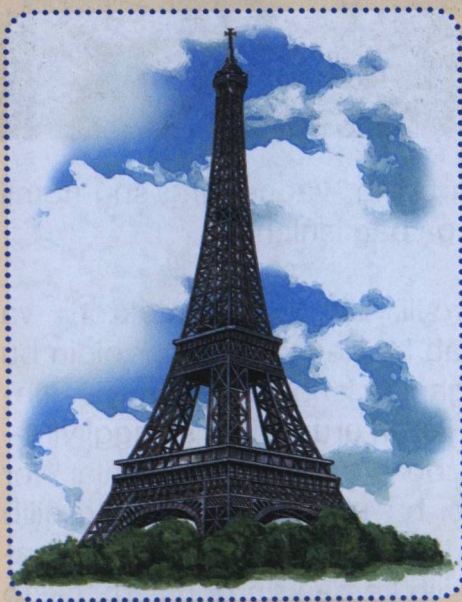
Germaniyaning hozirgi chiroyli, ozoda, betakror va o'yinchoqsimon shaharlariga qarab bir necha o'n yillar oldin bu mamlakat to'laligicha vayron bo'lganida ishonish juda qiyin. Nemis fashistlari boshlagan Ikkinchi jahon urushining so'nggi yili – 1945-yilning oxirlarida bu yerda bo'lgan bombardimonlar yer yuzidan **Gamburg, Drezden** kabi buyuk shaharlarni yo'q qilib yuborgandi. Berlin ham buzilib ketgan edi. Germaniya vayronalardan so'ng oyoqqa tik turib, buzilib ketgan durdonalarni tiklab olishga va eng asosiysi, yaqin o'tmishdan juda muhim xulosa, ya'ni urush bu butun tiriklik va go'zallikni yo'q qilib yuboradigan yovuz kuch ekaniga amin bo'ldi.

Go'zal Fransiya

Fransiya shimoldan janubga qarab, butun Yevropa bo'ylab, Shimoliy dengizdan to O'rta dengizgacha cho'zilgan. Bu yerlarga insonlar taxminan million yillar oldin ko'chib kelganlar. Qadimda bu yerlarda keltlar (gallar), keyinroq esa olmonlar va franklar (fransuzlar o'zlarini juda ko'p hollarda gallar deb ham atashadi) ham yashashgan.

Fransiyaning poytaxti **Parij** Sena daryosi bo'yida bo'lgan parizilarning qadimgi jamoalari yashagan joyda vujudga kelgan. Parij turli tillar va xalqlar, madaniy an'analar hamda arxitektura yo'nalishlarining uyg'unlashib ketgan shahri hisoblanadi. Amerika yozuvchisi Ernest Xeminguey Parijga «Har doim sen bilan

birga bo'ladigan bayram», – deb ta'rif bergan. Bu ta'rifni bu yerda bo'lgan har bir inson tasdiqlashi mumkin. Fransiya poytaxtiga butunlay o'zgacha «Parij muhiti» xosdir – tarixiy yodgorliklarining ulug'vorligi bilan Lotin kvartalidagi beg'am talabalar xursandchiliklarining ajoyib uyg'unlashuvi insonga o'zgacha kayfiyat bag'ishlaydi. Sen-Jermen-de-Pre va Notr-Dam (Bibi Maryam) ibodatxonalari XVI–XVIII asrda barpo etilgan qirollik saroylari bilan (bugungi kunda mashhur muzeyga aylangan **Luvr** ham shular qatorida) ham, Pompidu Markazi kabi ultra-zamonaviy

Muhandis A. G. Eyfel tomonidan 1889-yilda qurilgan Eyfel minorasi Parijning tashrif qog'oziga aylandi

Eyfel minorasi ham Parijning asosiy diqqatga sazovor joylari qatorida turadi. 1889-yilda qurilgan Eyfel minorasi avvaliga fransuzlarga aslo yoqmagan. U Parijning boshqa inshootlariga hech ham o'xshamasdi. Biroq ma'lum vaqt o'tganidan so'ng parijliklar bu to'rsimon minoraning sarvqomati, yengilligi va nafisligini munosib baholashdi.

binolar bilan ham (bu yerda ham muzey bor, lekin, endi zamona-viy san'atga tegishli) qo'shnichilik qiladilar.

Fransiyaning eng uzun daryosi bo'lmish **Luara daryosi vodiysida** XV–XVI asrlarda qirollar uchun juda ko'p qal'alar, shahzoda va boy asilzodalar uchun esa qarorgohlar qurilgan. Ularning ko'pida qadimiy qal'alarning o'zgargan ko'rinishlari aks etib turadi. Blua, Shomon, Shambor, Shenonso, Ambuaz va yana ko'p qasrlar nafaqat ajoyib arxitekturalari bilan, balki Fransiya tarixidagi muhim hodisalarga guvoh ekanliklari bilan ham alohida e'tiborga loyiqdir. Ular kompozitsiyalarining murakkab tartib-liligi va bezaklarining nafisligi bilan ajralib turadi. Luara vodiysini Fransiyaning Duri deb atashadi.

XIV asrda qurilgan
Syulli-Syur-Luar devorlari
mashhur fransuz
qahramon qizi
Janna D'Ark ni
ko'rgan

Yevropaning eng baland tog'lari

Yevrosiyo materigida joylashgan Yevropa va Osiyo olamning ikkita qismi hisoblanadi. Ular orasidagi shartli chegara Ural hamda Kavkazning bulutlarga tutashgan balandliklarining shimoliy qismidagi Kumo-Manich chuqurliklari orasidan o'tkazilgan. Shuning uchun ham Yevropaning qoq markazida qad ko'tarib turgan **Alp tog'lari, ya'ni Alplar** Yevropaning eng baland tog'lari hisoblanadi. Tog'ning nomi keltlarning «alp» – «baland tog'» so'zidan bejiz kelib chiqmagan.

Alplar Yevropaga kiruvchi 7 ta mamlakat, ya'ni Italiya, Fransiya, Shveysariya, Lixtenshteyn, Avstriya, Germaniya hamda Sloveniya hududlari bo'ylab yoyilib ketgan. Alplar Yevropa hayotida juda katta ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Bu tog'larda hatto urush harakatlari ham sodir bo'lgan. Miloddan oldingi 218-yilda Karfagen qo'mondoni Ganniballning armiyasi Alplarning buri-

Tog' cho'qqilarini zabt etgan sportchilarni alpinistlar deb nomlashadi, chunki sportning bu turi aynan Alplarda paydo bo'lgan. Qoyalar bo'yicha ko'tarilishda yordam berish uchun mo'ljallangan o'tkir uchga ega bo'lgan uzun tayoqni esa alpenshtok deyishadi.

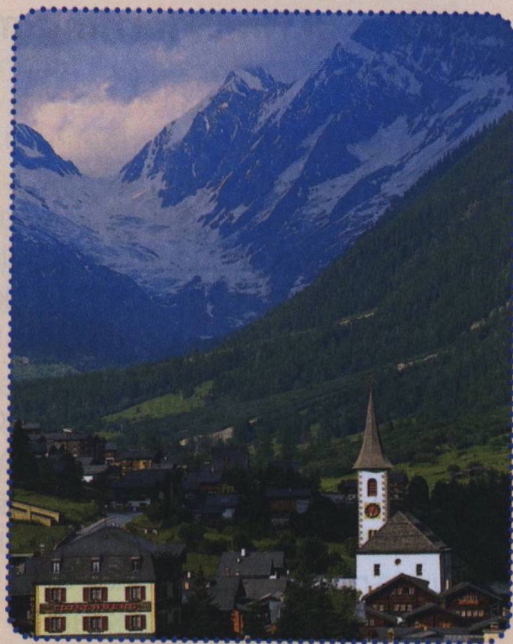
Monblan (fransuzchada «oq tog'» degan ma'noni anglatadi) deb ataluvchi balandlik Yevropaning eng baland nuqtasi hisoblanadi. Uning balandligi 4807 metrga teng. Monblan Fransiya va Italiya chegarasidagi G'arbiy Alplarda joylashgan

lishlari bo'ylab o'tib hech narsadan xabari yo'q rimliklarga hujum qilgan.

Yevropaning eng baland tog'lari bilan senbernar nomli itlar zotining bog'liqligi haqida hikoya mavjud. Bu itlarni Muqaddas Bernar (fransuzcha «Sen-Bernar») makonining rohiblari boqib ko'paytirishgan. Bu monastir Alp tog'larining yuqorisida joylashganligi sababli bu ruhoniylar har safar yuz beradigan qorli bo'ronlardan so'ng bo'ron paytida adashib qolgan yo'lovchilarni qidirishga chiqishgan. Tez orada qorda yo'qolib qolgan insonlarni topishni maxsus o'rgatilgan itlar yaxshiroq uddalashlari mumkinligi aniqlangan. Sen-Bernar monastirida o'rgatilgan itlar zotini aynan **senbernar** deb qo'ya qolishgan. Bu itlar o'ta sezgirliklari, aqlli, mehribon va kuchliligi bilan mashhurdirlar. Alplarda 40 kishining hayotini saqlab qolgan bu monastirning Barri nomli senbernari nomiga Fransiyada hatto haykal ham qo'yishgan.

Oldingi paytlarda insonlar tog'larga faqat zarur ish yuzasidan ko'tarilgan bo'lsa, bugungi kunda shaxsiy qiziqishlari hamda dam olish maqsadlarida chiqishmoqda. XX asrda Alplar Yevropaning eng ommabop va sayyohlarning kelish darajasi bo'yicha eng yuqori darajadagi kurortga aylandi. Bu yerlarda ba'zilar snoubord hamda tog' chang'ilarida uchsalar, boshqalar oftobda toblanib go'zal tabiatni tomosha qilish bilan band bo'ladilar.

Alpdagi shaharcha ulug'vor tog'larning oldida xuddi o'yinchoqdek tuyuladi

Qadimgi rimliklarning merosxo'rlari

Italiyada durdonalar ko'pligi uchun uni ochiq osmon ostidagi muzey deb ham atashadi. Kolizey amfiteatri ularning eng ulug'vori hisoblanadi. Bundan tashqari Rimda forumlarning vayronalari, hammomlar, ibodatxonalar, ularning qatorida mashhur **Panteon** ibodatxonasi (miloddan avvalgi II asrda qurilgan barcha xudolarning doira shakliga ega ibodatxonasi) kabi inshootlar ham saqlanib qolgan. Biroq Italiya nafaqat o'zining antik inshootlari bilan mashhur. Masalan, Piza shahridagi **Piza minorasi** – qo'ng'iroqlar cherkovi birinchi yarusini qurib bitkazgan Bonanno ismli me'mor imorat biroz og'iq holatdaligini ko'rib qo'rqib shahardan qochib ketgan. Bu XII asrda bo'lgan voqea. Bu inshootning qurilishi deyarli ikki asr davom etgan, natijada bu qo'ng'iroqlar minorasi 8 ta yarusli bo'ldi. Uning vertikalidan og'ganligi esa bugungi kunda 5 metrni tashkil etadi. XX asrda bu og'gan minorani qutqarishga oid loyihalar amalga oshirildi. Biroq muhandislarning hisoblari bo'yicha u qulashlarsiz hali yana uzoq muddat turishi mumkin.

Italiyaning **Venetsiya** shahri bir necha asrlar oldin paydo bo'lgan. Avvaliga Adriatika dengizi qo'ltig'ida joylashgan orolchalarga bir necha jamoa ko'chib kelgan, keyinchalik orollar ulkan ko'priklar bilan birlashtirilgan. Oxir-oqibat insonlar dengiz yerlarini zabt etib suv uzra uyalar qurishni boshlaganlar. Ular dengiz tubidagi o'zining mustahkamliligi bilan mashhur ignabargli daraxtdan yasalgan asosga poydevor-

Rialto ko'prigi Venetsiyadagi eng keng Katta kanal bo'ylab o'tgan

Santa-Mariya del Fyore soborining gumbazi Filippo Brunelleski ismli me'mor tomonidan 1420–1436-yillarda qurib bitkazilgan. Yog'ochlarsiz qurilgan gumbaz muhandislik va arxitektura san'atining durdonasiga aylandi. Florensiya aholisi Brunelleski gumbazini olam mo'jizalaridan biri deb hisoblashadi.

lar qurishgan. Zamonaviy Venetsiyada ko'chalar o'rniga qadimiy gondollar va zamonaviy daryo tramvaychalari suzuvchi kanallar joylashgan. Kanallar qirg'oqlarida esa mashhur **palassolar** – Italiya saroylari qad ko'tarib turadi.

Piza minorasi aslida shahar soborining qo'ng'iroqxonasi sifatida qurilayotgan edi

«**Florensiya**» – «gullayotgan» degan ma'noni anglatadi. Bu shaharni juda ko'plar Italiyaning eng go'zal shahri deb hisoblashadi. O'zining mukammalligi bo'yicha betakror **Santa-Mariya del Fyore sobori**, buyuk haykaltarosh Mikelanjeloning mashhur **David haykali** (asl David hozirgi kunda muzeyda, maydonda esa uning nusxasi turibdi), hashamatli palassolar va boy shahar aholisining uylari... Agar shaharga yuqoridan qaralsa, ko'zlar qadimda qurilgan uy tomlarining o'zgacha rangidan qamashib ketadi.

Buyuk Ellada

Bolqon yarimoroli hamda O'rta dengiz orollarida yashagan qadimgi yunon xalqi o'zlarini ellinlar, o'z yurtlarini esa Ellada deb atashgan. Zamonaviy Gretsiyada juda ko'p yodgorliklar saqlanib qolgan.

Krit orolida qadimda mo'hir dengizchilar, ustalar va rassomlar yashashgan. Poytaxt shahri bo'lgan Knosse shahrida 3,5 ming yil ilgari uzun o'tish yo'llari, tantanalar uchun mo'ljallangan mehmonxonalar va hashamatli daxmalardan iborat bo'lgan ajoyib saroy barpo etishgan. Bu inshootni ko'rgan yunonlar uni chiqishi bo'lmagan labirint deb nomlashgan. Ular bu inshootda Minotavr nomli inson kallasi va buqa tanasiga ega dahshatli qonxo'r maxluq yashashiga ishonishgan. Ko'p asrlar davomida insonlar bu labirintni o'ylab topilgan narsa degan fikrda bo'lishgan, lekin XX asr boshidagi qazishlar natijasida **Knoss qasri** topilgan. Labirint haqiqatan ham bo'lganini isbotlab berdi.

Hatto qabriston ham betakror san'at mahsullari to'planmasi bo'lishi mumkin. Afina Nekropolida («o'liklar shahri», qabriston) go'zal ayollar hamda jasur jangchilar aks ettirilgan juda ko'p tobut usti haykallari saqlab qolingan. Inson hatto yoshi katta bo'lib qazo qilsa ham u antik tobut usti haykalida yosh va navqiron qilib aks ettirilardi. Yunonlar hech qachon qariyalarni tasvirlashmagan.

Qadimgi yunonlarning asosiy ibodatxonasi Parfenon, u shahar himoyachisi hisoblangan ma'buda Afina Palladaga bag'ishlangan edi

Noyob **Akropol** nomli arxitektura kompleksi Gretsiya poytaxti Afinada saqlanib qolgan. «Akropol» yunonchada «yuqoridagi shahar» degan ma'noni anglatadi. Qadimgi Afinaning aholi kvartallari uzra yassi qoyalarda ibodatxonalar hamda ulkan haykallar qurilgan. Afinaning asosiy ibodatxonasi miloddan avvalgi V asrda qurilgan **Parfenon** ibodatxonasi (me'morlar – Iktin va Kallikrat) hisoblanar edi. Yunonlar bu ibodatxonani jahondagi eng go'zal va mukammal ibodatxona deb e'tirof etib, uni juda ko'p hollarda hatto dunyo mo'jizalari safiga ham qo'shishgan. Parfenon 2 ming yildan ortiq turib, XVII asrlarda asta-sekin qulagan. Ulug'vor Parfenondan uzoq bo'lmagan joyda uncha katta bo'lmagan **Erexteyon** qad ko'tarib turardi. Bu ibodatxonaning 3 ta har xil kirish yo'laklari bo'lgan. Ularning birini ustunlar emas, 6 ta hur qizning haykallari (bu kabi haykallarni **kariatidlar** deb nomlashadi) ushlab turardi.

Kritdagi Knoss saroyining ichki devorlarini betakror tasviriy san'atga kiruvchi freskalar bezab turardi

Slavyan mamlakatlari

Hozirgi Yevropa hududida bir-biriga qardosh tillarda gaplashuvchi va umumiy kelib chiqishga ega millionlab slavyanlar yashashadi. Sharqiy Yevropadagi Polsha, Chexiya, Slovakiya, Ukraina, Belorussiya, Rossiya, Janubiy Yeropada joylashgan Bolgariya, Serbiya va Chernogoriya, Bosniya va Gersogovina, Xorvatiya, Sloveniya, Makedoniya mamlakatlari juda qadim tarixga egadir. Bu mamlakatlar hududlarida joylashgan ko'pgina shaharlar, ibodatxonalar, monastirlar va qal'alar jahonning diqqatga sazovor joylaridan hisoblanadi.

Adriatika dengizidagi tik tushgan burunda joylashgan Xorvatiyaning **Dubrovnik** shahri o'rta asrlardagi ko'rinishini saqlab qolgan. Shaharning eski qismi 2 qator qal'a devorlari bilan o'ralgan. Toshlardan terilgan ko'chalar haykalli favvoralar bilan bezalgan maydonlar, nafis saroylar, hashamatli cherkovlarga olib boradi.

Slavyanlar xristianlik dinini o'zlarining janubdagi qo'shnilari

Dubrovnikni Adriatikaning xorvat duri deb atashadi

Bolgariyaning turli burchaklarida qadimgi pravoslav cherkovlari hamda monastirlari saqlanib qolgan. Ular orasida X asrda barpo etilgan Ril cherkovi ham bor. Mamlakat poytaxti Sofiyada esa VII asrda qurilgan eng qadimgi muqaddas Sofiya sobori ham saqlanib qolgan. Shahar aynan shu inshoot nomini olgan.

bo'lmish Vizantiyadan qabul qilishgan. XI asrda Kiyevda (o'sha paytlarda Qadimiy Rus poytaxti bo'lgan) **Kiyev-Pecher lav-rasi** nomli erkaklar monastiri qurilgan. Bu moyastir ruhoniylari xuddi Qadimgi Rimning ilk xristianlari kabi g'orlarda yashaganlar. Ular yerlarda hujralar qazib, g'or ibodatxonalarini qurishgan. Yana o'sha XI asrda Kiyevdagi Yaroslav Mudriy (Dono) davrida Vizantiya poytaxti Konstantinopolda mashhur Muqaddas Sofiya (Ayya-Sofiya) ibodatxonasi namunasi asosida **Sofiya sobori** barpo qilingan.

Dunyoning eng go'zal shaharlaridan biri hisoblanmish Chexiya poytaxti Pragaga VIII–IX asrlar orasida asos solingan. O'rta asr arxitekturasining ajoyib yodgorligi **Muqaddas Vit ibodatxonasi** (XIV–XX asrlar) ham aynan shu shaharda joylashgan. Praganing zamonaviy diqqatga sazovor joylaridan biri bu «**Raqsga tushayotgan uy**» (me'mor F. Geri tomonidan 1995-yilda qurilgan) hisoblanadi. Uning ikki qismi xuddi raqsga tushayotgan juftlik singari tutashib ketgan.

Praganing Vltava daryosidan o'tuvchi Karlov ko'prigi (XIV asr) qirol Karl IV davrida qurilgan. Uning uzunligi – 520 m

Yevropa va Osiyoda

Rossiya olamning ikkita qismida, ya'ni ham Yevropada, ham Osiyoda joylashgan. Rossiya jahondagi eng katta mamlakat hisoblanadi. U g'arbda Boltiq dengizidan sharqdagi Tinch okeangacha cho'zilgan bo'lsa, shimolda Arktikadan janubdagi Kavkaz tog'larigacha yoyilgan. Bu mamlakatda turli xalqlar yashaydi, har xil tillar jaranglaydi. Bu yerda minglab urf-odatlar aralashib, turli madaniyatlarning ajoyib uyg'unlashuvini hosil qilgan.

*Moskva Qizil maydonidagi
Vasiliy Blajenniy sobori.
O'ng tarafda Kremlning
Spas minorasi*

Moskvadagi **Qizil maydon** – bu shaharning faqatgina tarixiy markazi emas. Bu ko'hna maydon o'z atrofida ko'plab tarixiy yodgorliklarni birlashtirib turadi.

U Rossiyadagi kremlar (qadimgi rus shaharlarida ichki qal'a, qo'rg'on, ark shunday atalgan) orasidagi eng hashamatlisi – **Moskva Kremli** devorlariga tutashib ketadi. Maydonning janubiy tomonida XVI asrda tantanalar o'tkaziladigan muhtasham **Vasiliy Blajenniy sobori** qad rostlagan. Moskvaliklar Qizil maydon ansambli bilan faxrlanishadi va uni dunyoning haqiqiy mo'jizasi deb hisoblashadi.

Uch yuz yil oldin barpo qilingan **Sankt-Peterburg** shahri Neva daryosi qirg'oqlari bo'yida joylashgan. Bu go'zal shaharning hududi Nevadan tashqari ko'pgina boshqa daryolar, daryochalar, irmoqlar va kanallar kesib o'tganlari uchun uni ba'zida Shimoliy Palmira yoki Shimoliy Venetsiya deb ham atashadi. Katta

suv oqimlari uzra vaqti kelsa kemalarning o'tishi uchun ko'tarib qo'yiladigan ulkan ko'priklardan kichkina nafis va mukammal ko'prikchalar qurilgan. Daryolar va irmoqlar qirg'og'i bo'ylab qad ko'tarib turgan hashamatli saroylar Peterburg shahrini dunyo-ning eng go'zal shaharlaridan biri bo'lishiga sabab bo'ldi.

Rossiya hududida juda ko'p noyob tabiat obyektlari joylashgan. Bu qatordan **Kamchatkaning vulqon va geyzerlari**, dunyodagi eng ko'p chuchuk suvli ko'l hisoblanmish **Baykal** hamda inson qadami yetmaydigan ulkan tog'lar va ularning baland cho'qqilari joy egallab turibdi. Kavkazning eng baland cho'qqisi **Elbrus** Rossiya Federatsiyasiga kiruvchi Kabardin-Bolqor Respublikasida joylashgan.

Kavkaz tog'larida joylashgan Elbrus cho'qqisi Rossiyadagi eng baland nuqtadir. Uning balandligi 5 642 m

Olam mo'jizalari ro'yxatiga kiruvchi mo'jizalar qatoriga Moskva metrosini ham kiritish mumkin. Shubhasiz, u dunyodagi eng go'zal yerosti temiryo'llaridan biri hisoblanadi. Bu metro bekatlarini yerosti saroylari deb ham atashlari bejiz emas aslida. Novoslobodskaya, Kropotkinskaya hamda Mayakovskiy kabi metro bekatlari haqiqiy san'at asarlari deb sanalishga loyiq.

Osiyo

Osiyo mamlakatlari ko'p asrlarga boruvchi tarixga ega. Necha-necha ming yillar davomida bu yerlarda saroy va ibodatxonalar qurilib, qonli urushlar yuz bergan. Savdo yo'llari barpo qilingan. Tillar, xalqlar, dinlar aralashmasi bu yerlarga betakror ko'rinish bag'ishlab, dunyo sayyohlari qiziqishini o'ziga tortib kelgan.

Yevropa va Osiyo o'rtasidagi ko'prik

Rossiyadan tashqari Yevrosiyaning yana bir mamlakati bir vaqtning o'zida olamning 2 qismi, ya'ni Yevropa va Osiyo hududida joylashgan. Bu Turkiyadir. Miloddan avvalgi VII asrda Turkiyaning eng katta hisoblanuvchi shahri **Istanbul** bo'lgan. Aslida, yunonlarning Vizantiy shahri sifatida ta'riflangan bu shahar keyinchalik Vizantiya imperiyasida Konstantinopol nomini olib poytaxtga aylangan, bir qancha yillardan so'ng Usmoniylar imperiyasi markazi va, nihoyat, 1923-yilda esa Turkiya poytaxti bo'ldi. Istanbul Osiyo va Yevropani ajratib turuvchi Bosfor ko'rfazining ikki qirg'og'i bo'ylab yoyilgan. 1970-yilda ko'rfaz uzra bir yarim kilometr uzunlikdagi ko'prik barpo qilingan. Bugungi kunda bu ko'prikda piyoda sayr etib, olamning bir qismidan ikkinchi qismiga borib-kelish imkoniyati mavjud.

Kiyevda bo'lganlar Ayya-Sofiya va Kiyevdagi Sofiya soborining o'xshashliklari juda ko'pligini e'tirof etib kelmoqdalar. Bu tasodifiy hol emas. Kiyevning asosiy ibodatxonasi o'sha paytdagi pravoslav markazi hisoblangan Konstantinopolning asosiy ibodatxonasi namunasi asosida qurilgan.

Istanbulda xristianlar dunyosining eng qadimiy va betakror cherkovlaridan biri bo'lmish Avliyo Sofiya Ibodatxonasi (**Ayya-Sofiya** VI asrda qurilgan) saqlanib qolgan. Ibodatxonaning markazidagi ulkan gumbazini yarim gumbazlar hamda kichkina gumbazlar o'rab turadi. Shuning uchun ham bu cherkov bir vaqtning o'zida ham monumental, ham ko'kka intilgan ko'rinishga ega. Arka ko'rinishidagi derazalar bilan o'ralgan markaziy gumbaz xuddi havo uzra suzayotgandek tuyuladi. Ayya-Sofiyaning ichki qismi kiruvchilar kutgalaridan ancha kengdir. XV asrda cherkov machitga aylantirilgan, uning atrofiga esa 4 ta minora qurilgan. XX asrda Ayya-Sofiya muzeyga aylantirildi. Uni restavratsiya qilayotgan ustalar devorlarning qoplamlari tagidan ajoyib Vizantiya mozaikasini topishgan.

4 minorali Ayya-Sofiya ibodatxonasi

Pamukkaleni (turkchasiga «paxtali qasr») turklar g'urur bilan olarning 8-mo'jizasi deb hisoblashadi. Bu shahar yaqinida joylashgan tog' qoyalari bo'yicha otilib chiqayotgan issiq konlardan sharsharalar hosil bo'lgan. Ular tarkibidagi tuzlar cho'kma holiga kelganligi sababli qorli-oppoq yo'lklar paydo bo'lgan. Suv jilvalari xuddi yaxlab qolgandek ko'rinsa-da, aslida bu qor ham, muz ham emas. Bu issiq konlar tarkibidagi karbonat kalsiyning cho'kishidan hosil bo'luvchi travertin deb ataluvchi tog' jinsidir.

Pamukkale

Muqaddas yer

Isroilning eng katta shaharlaridan biri Quddus 3,5 ming yillik yoshi bilan dunyoning eng qadimgi shaharlaridan hamda yahudiylar, xristianlar va musulmonlarning muqaddas shahri hisoblanadi. Bu yerdagi muqaddas joylarni ziyorat qilish uchun butun dunyodan sayohatchilar tashrif buyuradilar.

Yahudiylarning muqaddas hisoblanuvchi **Yig'i Devori** rimliklar tomonidan buzilgan Ierusalim (Quddus) ibodatxonasini o'rab turgan qadimgi g'arbiy devorning saqlanib qolgan qismidir. Birinchi ibodatxonani Sulaymon (Solomon) shoh miloddan avvalgi X asrda **Ibodatxona Tog'ida** qurdirgan. Miloddan avvalgi VI asrda bu ibodatxonani bobilliklar yo'q qilib yuborishgan. Miloddan avvalgi I asrda esa u Irod shoh tomonidan qayta tiklanib, so'ng yanada kengaytirilgan. Keyin esa u Ibodatxona Tog'ining maydonini kengaytirish uchun qurilgan loy ko'tarmaga tayanch maqsadida toshdan devor qurishni buyurgan. Naqd yuz yildan so'ng rimliklar bu ibodatxonani asosi bilan buzib tashlashgan, undan faqat Yig'i Devori deb nomlangan toshli asosgina qolgan. Dunyoning barcha xristianlari uchun Quddus Iso Masihning hayoti yakun-

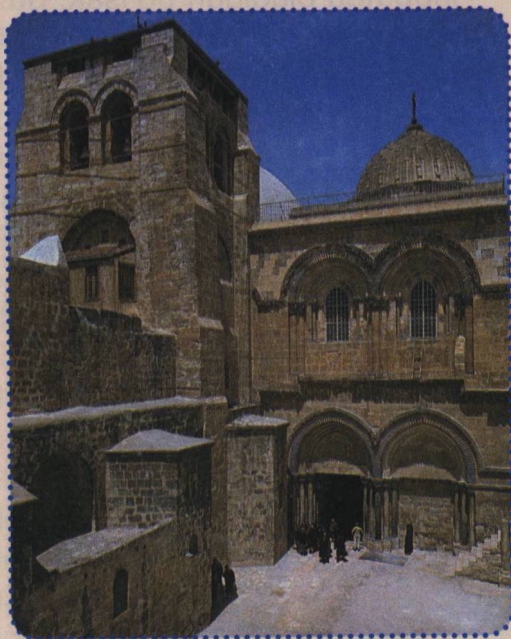
Odamlar Yig'i Devorining toshlari orasidagi kichkina tuynukchalarga xudoga iltijo qilib duolar yozilgan xatchalarini qoldirishadi

Quddusdagi musulmonlarning Al-Aksa hamda Qubbat-as-Sahro nomli muqaddas joylari qachonlardir qadimgi Ierusalim Ibodatxonasi joylashgan Ibodatxona Tog'ida barpo etilgan. Ularni VII asrda Ierusalimni bosib olgan arablar qurganlar.

Ierusalim buyuk va muqaddas shahar hisoblanadi. Xristianlar Quddusdagi Isoning qayta tirilishi ibodatxonasini ziyorat qilish uchun boradilar. Bu ibodatxona Iso xochga chormix qilingan Golgota tog'i va Iso qayta tirilishiga qadar tanasi joylangan oxirgi maskan uzra barpo etilgan. Bu yerdagi birinchi cherkov Muqaddas Yelena tomonidan 335-yilda qurilgan. Hikoyalarga ko'ra Yelena Iso osilgan xochning qoldiqlarini topib aynan shu yerda cherkov qurishni aytgan. Natijada ibodatxona buzilib so'ng tiklangan, hatto yonib yana qayta qurilib so'ng kengaytirilgan. 1810-yildagi qurilish tufayli u hozirgi ko'rinishiga kelgan.

Ibodatxona markazida Iso yotgan g'orning ustida marmardan qurilgan **Kuvukliya** bongi joylashgan. Har yili xristianlarning diniy bayrami bo'lmish Pasxadan oldin Kuvukliyada yorituvchi, ammo aslo kuydirmaydigan orombaxsh olov yondiriladi.

Quddusdagi ibodatxona

Qadimgi yurtlar sivilizatsiyasi

Osiyodagi hozirgi Iroq va Eron hududlaridagi Dajla va Furot kabi ulug'vor daryolar orasida qachonlardir dunyodagi birinchi mamlakatlar paydo bo'lgan. Qadimda bu yurtni Mesopotamiya (yunonchadan «daryolar orasidagi yer» deb tarjima qilinadi) deb atashgan. Aynan shu yerni insoniyat sivilizatsiyasining belan-chagi deb atashsa, bu **Ikki daryo oraliq**ining diqqatga sazovor joylarini olamning haqiqiy mo'jizalari deya e'tirof etishadi.

XIX asr oxirida Iroq poytaxti Bag'doddan 80 km uzoqlikdagi Furot daryosining chap qirg'og'ida arxeologlar qazishma ishlari boshlaganlar. Ular ulkan qal'alarning devorlarini, ajoyib ibodatxonalar va noyob saroylarning vayronalarini topishga muvaffaq bo'lganlar. Qadimda bu yerlarda ko'hna **Bobil** turganligini inobatga oladigan bo'lsak, bu kabi topilmalarning hech qanday hayron qoladigan joyi yo'qligini tushunamiz. Chunki aynan Bobilda olam mo'jizalarining biri hisoblangan Semiramida bog'lari (12–13-betlarga qarang) va butun qadimgi dunyo mamlakatlari

dong'i ketgan mahobatli minoralaru, mustahkam devorlar qad ko'tarib turgan. Ish-tar ma'budasiga bag'ishlangan Bobil darvozalarining ulkan g'ishtli arkali havorang, sarig, oq va qora rangdagi toshlar bilan qoplangan edi. **Ishtar darvozasi** sherlar, buqalar hamda sirrushlar deb nomlanuvchi fantastik hayvonlarning barelyeflari (yassi haykallari) bilan bezalgan edi. Bu darvozaning balandligi 14 metrni

Ishtar darvozasi (qayta tiklangan)

Sirrush nomli fantastik jonivor ajdarni eslatib yuboradi. U shoxli ilon boshga ega bo'lgan. Oldi oyoqlari sherniki, orqa oyoqlari esa burgutning oyoqlariga o'xshash bo'lgan. Shedu deb atalgan insonlarning soqolli yuziga o'xshash yuzli hamda qanotli buqalar o'zlarida buqaning kuch va irodasi, insonning jasurlik hamda ongini uyg'unlashtirgan hayvon sifatida ta'riflangan edi.

tashkil etgan bo'lsa, uzunligi 10 metrga teng bo'lgan. Aynan shu kattalikdagi darvozaning nusxasini Iroq hamda Berlindagi Pergamon muzeyida ko'rish mumkin.

Eronning janubi-g'arbiy qismida Qadimgi Fors poytaxti bo'lgan **Persepol** vayronalari yotibdi. Persepol o'sha davrlardayoq (miloddan avvalgi IV asr) forslar bilan jang qilayotgan Iskandar Zulqarnaynning askarlari tomonidan vayron qilib bo'lingan. Arxeologlar bu yerlardan noyob topilmalarni kutishgan. Shoh Doroning saroyi vayronalarini qazib topgan arxeologlar u yerda qaysidir tomonlari bilan Misrning sfinkslarini eslatuvchi darvoza qo'riqchilari hisoblangan qanotli buqalar haykallariga ham duch kelishgan. Har bir buqa 5 ta oyoqqa ega bo'lganligi sababli ham unga xoh yon tarafdin, xoh oldindin qaraganda ham u har doim yurib ketayotgandek ko'rinishda bo'lardi. Uni insonning hayotiy kuchlarini o'ziga jamlagan himoyachi – ruh hayvonni shedu deb atashgan.

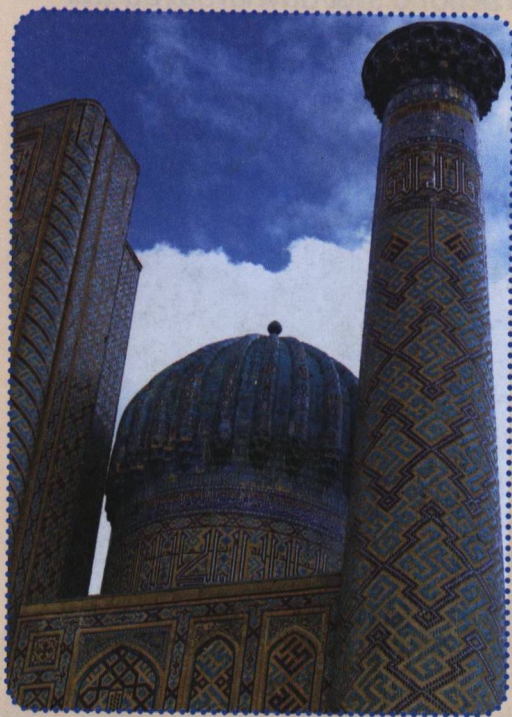

Kuchli, mard va botir – qanotli shedular

Sharq durdonasi

Samarqand dunyoning eng qadimiy shaharlaridan biri. U ko'hnna Rim, Afina, Bobil shaharlariga tengdosh. Qadim-qadimdan Samarqand siyosatshunoslar, ishbilarmonlar, sayohatchilarning diqqatini o'ziga jalb qilib kelgan. Samarqand Amir Temur hukmronligi davrida, ayniqsa, gullab-yashnadi. Asli shahrisabzlik bo'lgan sohibqiron **Amir Temur** Hindistondan Bosfor-gacha cho'zilib ketgan qudratli davlatining poytaxti etib aynan Samarqandni tanladi.

Shahar qulay geografik o'ringa ega bo'lib, **Buyuk ipak yo'li**-dagi muhim markazlardan biri bo'lgan. Samarqandning ma-

Samarqanddagi Sherdor madrasasi

hobati va go'zalligi uni «Ro'yi zamin sayqali», «Islom dunyosining bebaho durdonasi», «Sharq jannati», «Ollohning nazari tushgan shahar» kabi nomlarga sazovor bo'lishiga sabab bo'ldi. Samarqandga bunday ta'riflarning berilishi bejiz emas. Amir Temur va uning avlodlari, ayniqsa, uning nevarasi, ma'rifatparvar mutafakkir Mirzo Ulug'bek hukmronlik qilgan davrlarda bu yerda shaharsozlikning buyuk namunalari yaratildi. Samarqand tarixi, shuningdek, dunyoga mashhur mutafakkirlar va shoirlar: Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Al Xorazmiy, Rudakiy, Umar Xay-

yom, Jomiy va Alisher Navoiy nomlari bilan chambarchas bog'liq.

Amir Temur davlat qurilishi, ilm-fan, madaniyat va ma'rifat taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shdi. Sohibqiron mahobatli qurilishlarga alohida e'tibor qaratdi. U harbiy yurishlaridan quruvchilar, mahoratli me'morlar va mohir ustalarni o'zi bilan olib qaytgan. Bir-biridan chiroyli saroylar, masjidlar, madrasalar, maqbaralar birin-ketin qad rostladi. Go'zal va hashamatli binolar buyuk davlatning ramzlariga aylandi. Misli ko'rilmagan bog'lar, mevali va manzarali daraxtlar, gulzorlarga to'la. Sug'orish tarmoqlari va suv havzalari barpo qilingan chorbo'glar barqurib chiroy ochdi. «Bog'lar va uzumzorlar shunchalik ko'pki, shaharga yaqinlashganing sari baland daraxtlardan iborat o'rmonga ko'zing tushadi, uning o'rtasida esa shaharning o'zi joylashgan», – deb yozgan edi 1404-yilda Samarqandga tashrif buyurgan ispan elchisi **Rui Gonsales de Klavixo**.

Samarqanddagi Bibixonim jome masjidi Markaziy Osiyodagi eng

katta va butun musulmon olamidagi katta masjidlardan biri hisoblanadi. Qazish ishlari natijalariga ko'ra uning umumiy sahni 167x109 m ni tashkil qilgan. Qohiradagi XIV asrda qurilgan sulton Hasan masjidining o'lchamlari 60x120 m bo'lgan, soborlar ichida eng katta hisoblangan Milandagi gotika uslubida qurilgan sobor esa o'lchamlari jihatidan Bibixonim masjidi bilan deyarli bir xilda ekan.

Bibixonim jome masjidi hovlisidagi Qur'on qo'yiladigan marmar poya

O'rtadagi imperiya

Osmon ostidagi imperiya. Shu nomning o'ziyoq tasavvurlarini ostin-ustun qilib yuboradi. Yevropaliklardan Xitoyda birinchi bo'lgan Marko Polo bu mamlakatni ko'rib lol qolgan edi. Italiya xalqi uchun yod bo'lgan qog'oz pullar, yonuvchi qora toshko'mir haqidagi Marko Poloning hikoyalariga uning vatandoshlari umuman ishonishmagan. Biroq aynan xitoyliklar qog'oz pulni, farfor, portlovchi poroxni o'ylab topganliklarini, Buyuk Xitoy devori (20–21-betlarga qarang) va yana bir qancha betakror ibodatxonalarni qurganlarini eslasak, bu qadimiy buyuk yurtning o'zi naqd olam mo'jizasi ekani ayon bo'ladi.

Xitoy poytaxti Pekin yoki xitoyliklarning tili bo'yicha Beyszin (so'zma-so'z tarjima qilinganda «Shimoliy poytaxt») shahrining diqqatga sazovor joylari orasida 1 mln insonni o'ziga sig'dira oluvchi **Tyananmin** nomli dunyoning eng katta maydoni va **Gugun («Taqiqlangan shahar»)** nomi bilan mashhur dunyodagi ena katta saroy ham bor. XV asrda qurib bitkazilgan Gugunning (uni qurish jarayonida 1 mln inson ishtirok etgan) 9999 ta xonasi bor. Bu saroy poytaxt Pekinning markazida joy-

Terrakota armiyasidagi mingta jangchi orasida hatto ikkita bir xili yo'q

lashgan bo'lib, unga oddiy xalqning kirishi taqiqlangan. U shahardan suv va devor bilan ajratilgan edi. Saroyga faqat **Samoviy Osoyishtalik Darvozasi** deb nomlanuvchi darvozadan kirish mumkin bo'lgan. Gugun saroyi kompleksi tashqi hamda ichki saroylardan iborat edi. Tashqi saroyda imperator o'z davlatining siyosiy ishlari bilan shug'ullangan bo'lsa, ichki saroyda uning oilasi yashardi.

1974-yilda Xitoy dunyo ahlini yangi mo'jiza bilan lol qoldirdi. Shensi viloyatining xalqi kanal barpo qilish jarayonida yerga ko'milgan **Terrakota jangchilarining** (loydan yasalgan) shakllariga to'qnash kelib qoldilar. Butun terrakot armiyasining loydan yasalgan 6000 askari qadimgi Imperator Sin Shixuandi (Buyuk Xitoy devorini qurdirgan hukmdor)ning tobutini qo'riqlashar edi. Loy jangchilarni noma'lum xitoylik haykaltaroshlar miloddan avvalgi III asrda yasagan ekanlar.

Xitoy poytaxti-dagi ulkan sayr

bog'ining markaziy qismida Tyantan («Samo Ibodatxonasi») ibodatxonasi kompleksi joylashgan. Qachonlardir Samo Ibodatxonasini Imperator (samo farzandi deb hisoblanuvchi) yilida 2 marta ziyorat qilgan, axir osmonlarga iltijo qilishga faqat uning haqqi bo'lgan. Samo Ibodatxonasida doira hamda to'rtburchak shaklli bezaklar uyg'unlashtirilgan. Xitoyda doira shakli quyoshni aks ettirgan bo'lsa, to'rtburchak yerning belgisi bo'lgan.

Samo Ibodatxonasining asosiy inshooti Sinyandyan «Mo'l hosil so'rab iltijo qilishga mo'ljallangan ibodatxona»

Sirli yarimorol

Go'zal sharqiy mamlakat bo'lmish Hindiston dunyo ahli-ni nafaqat xalqining tana rangi («erkagi-yu ayoli hammasi qora» deb qachonlardir tverlik sayohatchi Afanasiy Nikitin yozgan edi) va ekzotik tabiati bilan, balki butun hayot tarzi bilan hayron qoldirib, barchaning qiziqishini uyg'otib kelmoqda. Masalan, hindlarning juda ko'pchiligi vegetarianlarni (faqat o'simliklar bilan oziqlanuvchilarni) tashkil etadilar, ular hayvonlarni muqaddas deb hisoblab, ularni o'ldirish katta gunohligiga ishonadilar. Jon-zotlar orasida sigirlar, fillar hamda maymunlar alohida hurmatga egadirlar. Bundan tashqari tog' va daryolar (masalan, muqaddas **Ganga**), o'simliklar (nilufar va boshqalar) ham katta e'tiborda bo'ladi. Butun olamning yaratuvchisi Braxma, uni himoyalovchi Vishnuga va dunyo tinchligini buzishga harakat qiluvchi Shivaga alohida ulug'vor ibodatxonalarda sig'inishadi. Nafis naqshlar bilan bezalgan **ibodatxonalar** turli mamlakatlardan kelgan turli din vakillarining qiziqishlariga sabab bo'lib kelmoqda. Ibodatxonalardagi chizilgan tosh shakllarda xudolar hamda afsonaviy sahnalar aks ettirilgan. Hindlar sansara-

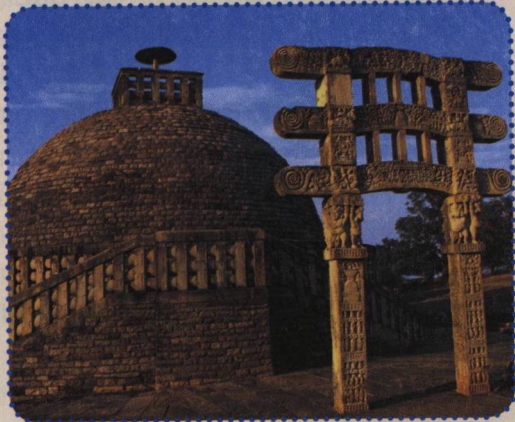
Tanjavurdagi hindlarning Brixadeshvara ibodatxonasi. Hindlar bu ulkan ibodatxonaning ichi xudolarni berkitishiga ishonishadi

ga, ya'ni ruhning ko'chishi hamda inson qancha yaxshi yashasa uning yuragi o'limidan so'ng shuncha go'zal ko'rinishi, masalan, yuqori kastalarda joylashgan kastadan (kasta bu qadimdan taqsimlangan o'ziga xos sharoitlarga ega jamiyat) joy olishiga ishonishadi. Hozirgi Hindistonda barcha kastalar teng huquqli deb belgilangan bo'lsa-da, baribir an'analarning ta'siri katta. Masalan, yuqori kastalarga mansub yigit-qizlar nafaqat bir-birlari bilan nikohga kirishmaydi, ular hatto o'z kastalarini saqlash uchun turmush qurishni ham istashmaydi.

Hindistonning tabiati juda ajoyib, uning ba'zi hududlari hali to'laligicha o'rganilmagan. Demak, geograf va biolog olimlarni hali ko'p ixtirolar kutayotgani aniq. Bu yerlarda baland tog'lar (Hindiston yarimorolining shimoliy qismida sayyoramizning eng baland Himolay tog'lari qad ko'tarib turibdi), Hind va Gang vodiysidagi tekisliklar, savanna va **junglilar** ham bor. R. Kiplingning «Maugli» asarini o'qigan har bir inson junglilarda yo'lbarslar va fillar, ayiqalar va panteralar, pitonlar va maymunlar yashashlarini bilib olganlar. Bu jonzoatlarni saqlash va o'rganish uchun 40 dan ortiq milliy bog'lar yaratilgan.

Miloddan oldingi VI asrda Hindistonda dunyo dinlaridan biri hisoblanuvchi buddizmning asoschisi bo'lgan Gautama shahzodasi (Budda) yashagan. Buddizm Hindistonda ming yil davomida Induizm dini tomonidan siqib chiqarilmaguncha gullagan.

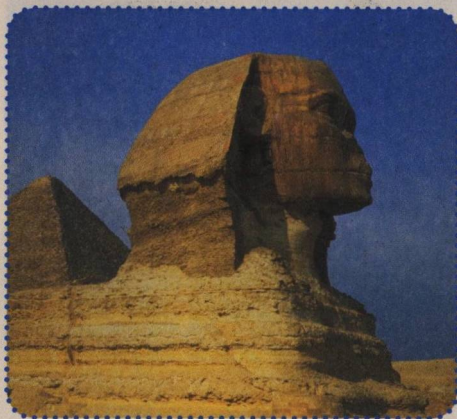
Sanchi shahridagi stupa (budda ibodatxonasi) miloddan oldingi III–II asrlarda qurilgan

Afrika

Afrikada yashovchi xalqning tana rangi sababli bu qit'ani ko'p hollarda qora qit'a deb ham atashadi. Olimlar Yer yuzidagi birinchi inson aynan Afrikaga tegishli keng tropik qirlar— savannalarda paydo bo'lgan deb e'tirof etib kelishadi. Afrika kattaligi bo'yicha sayyoramizda Yevrosiyodan keyin ikkinchi o'rinda turadi. Qiziquvchan va yangiliklar qidirishdan charchamaydigan insonlarni bu yerda juda ko'p qiziqarli ajoyibotlar kutmoqda. Materikning shimoliy qismidagi qadimiy ibodatxona vayronalari, ekvatoridagi inson oyog'i yetmagan junglilar, vulqon va sharsharalar, tog'lar va jarliklar, g'aroyib o'simliklari ekzotik hayvonlarning barchasi har bir insonda unutilmas taassurotlar uyg'otadi.

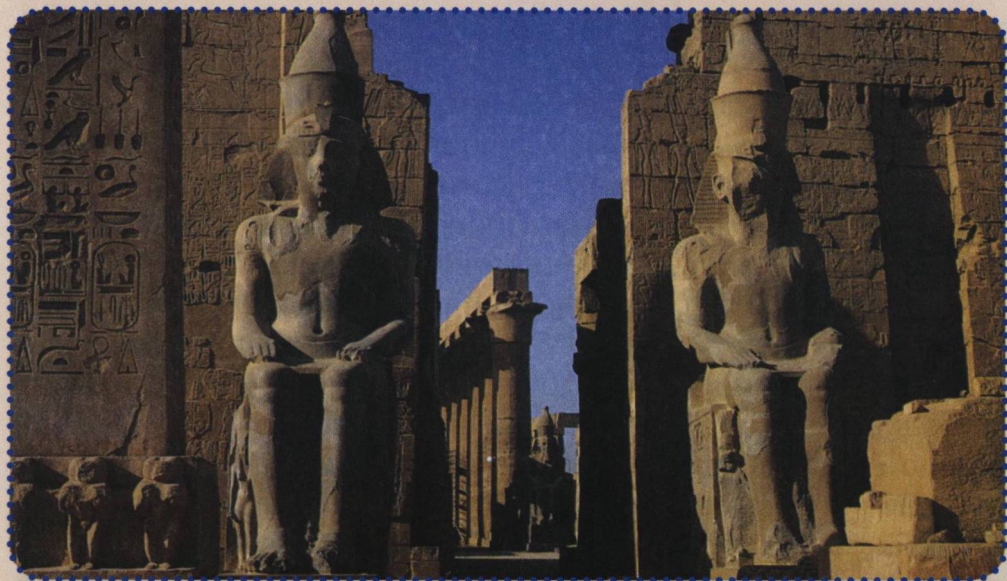
Fir'avnlarning ko'hna yurtlari

Misr poytaxti Qohiraning chetki shaharlaridan biri Gizada bizgacha yetib kelgan qadimgi ehromlar (6–7-betlarga qarang) saqlanib qolgan. Bu ehromlar qadimgi dunyoning 7 mo'jizasidan o'z

Katta sfinks

ko'zlarimiz bilan ko'rishimiz mumkin bo'lgan yagona mo'jizadir. Biroq fir'avnlarning davridan qolgan noyob inshootlar faqat ehromlar emas. Qadimda yashagan fir'avnlarning mahobatli daxmalarini sirli ko'rinishga ega tosh haykal qo'riqlab turadi. Bu ulkan haykal sherning tanasi va qadimda faqat fir'avnlarning o'ragan klapft nomli ajoyib ro'mol o'ragan inson kallasiga ega. Bu miloddan oldingi XXVIII asrda qurilgan **Katta sfinks** haykalidir.

Luksor ibodatxonasi

Juda ko'p xudolarga sig'ingan misrliklar tog' jinslarini o'yib ibodatxonalar hamda Nil daryosi qirg'oqlarida ibodatxonalar komplekslarini barpo etishgan. Misrliklarning miloddan oldingi 2-ming yillikda qurilgan asosiy ibodatxonalari **Fiva** shahrida (hozirgi kunda bu yerlar shu yerda yashovchi arab jamoalarining nomidan **Karnak** yoki **Luksor** degan nomni olgan) joylashgan edi. Ibodatxonalarga ikki tomondan ajoyib ko'rinishli qo'y kallasi-ga ega bo'lgan sherlar haykallari bor bo'lgan **sfinkslar yo'lkasi** olib borardi. Aynan shu sfinkslar, ibodatxona vayronalari hamda fir'avnlarning qoyalardagi daxmalari bizgacha yetib kelgan.

Ko'p asrlar davomida yechimi topilmagan haqiqiy mo'jiza sifa-tida Misr iyerogliflari (yozuv rasmlari)ni ko'rsatish mumkin. Iye-rogliflarni ko'plab ibodatxonalar va maqbaralarning de-vorlarida ko'rish mumkin. Misr yozuvlarini ilk bor fransuz olimi J. F. Shampolon XIX asrning birinchi yarmida o'qishga muvaffaq bo'lgan.

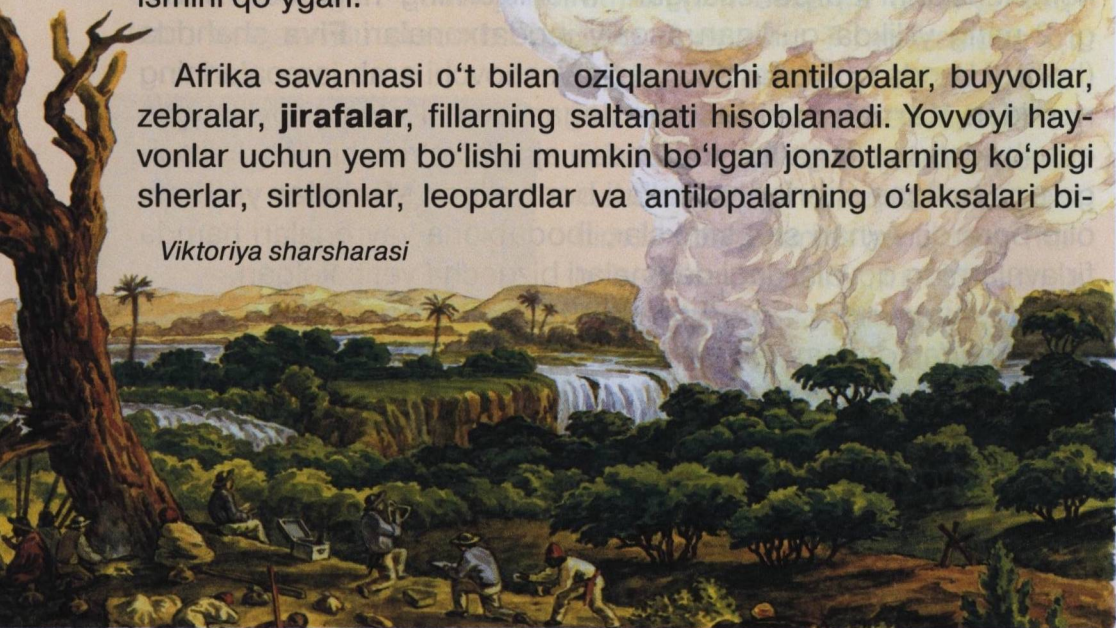
Afrika tabiati

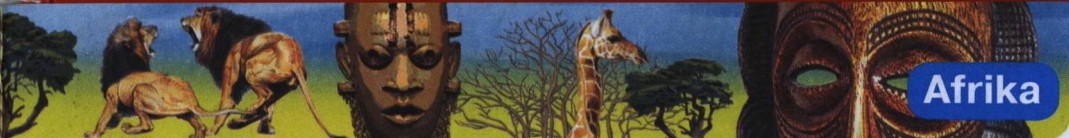
Afrikaning shimoliy qismida Yer yuzidagi eng katta **Sahroyi Kabir** cho'li joylashgan. Savannadan biroz janubroqda – ekvator atrofida esa abadiy yashil o'rmonlarning keng hududi boshlanadi. **Ekvator** Afrikani deyarli markazidan kesib o'tgan, shuning uchun ham materikning markazida o'simliklar ham, hayvonlar ham atrofdagidan o'zgacha.

Afrikaning diqqatga sazovor joylaridan biri Zambezi daryosidagi **Viktoriya sharsharasi** hisoblanadi. U balki juda baland emasdir (balandligi 108 metrga teng), lekin juda keng – tepadan tushayotgan suv oqimining eni 1700 metrni tashkil etadi. Sharshara uzra doimiy tuman pardasi bo'lsa, pastga tushayotgan suvning shovqini bir necha kilometrlardan aniq eshitiladi. Mahalliy aholi uni «shovqinli tutun» deb ham ataydi. Bu sharsharaga Viktoriya nomini ingliz sayohatchisi D. Livingston bergan. 1855-yilda sharsharani ochib, unga ingliz qirolichasining ismini qo'ygan.

Afrika savannasi o't bilan oziqlanuvchi antilopalar, buyvollar, zebralar, **jirafalar**, fillarning saltanati hisoblanadi. Yovvoyi hayvonlar uchun yem bo'lishi mumkin bo'lgan jonzotlarning ko'pligi sherlar, sirtlonlar, leopardlar va antilopalarning o'laksalari bi-

Viktoriya sharsharasi

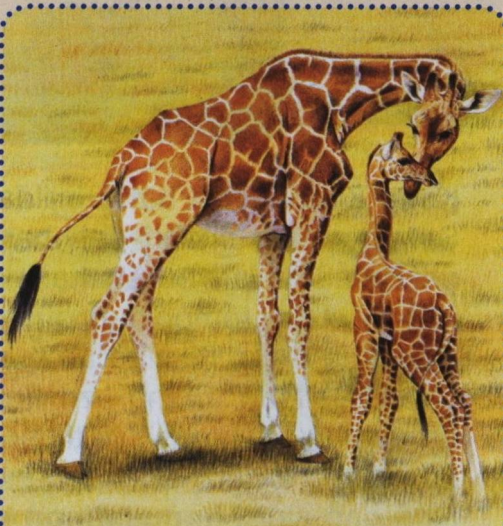
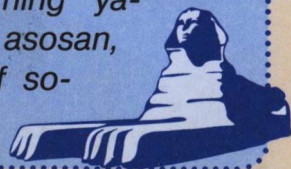

lan qorin to'ydiruvchi chiya-bo'rilarning ham tashrifiga sabab bo'ldi. Afrikada juda ko'p miqdorda ekzotik hasharotlar mavjud. Termitlar deb nomlanuvchi suvaraklarning uzoq qarindoshlari balandligi 3–5 m ni tashkil qilishi mumkin bo'lgan ulkan **termit uylar** qurishadi.

Afrikaning yovvoyi o'simliklaridan **Baobab** daraxti alohida o'ringa ega. Uning tanasining qalinligi 25 metrgacha bo'lishi mumkin bo'lsa, litops o'simligining oldidan o'tib, uni hatto ko'rmaslik ham mumkin. Shunday bo'lsa-da, **litopslar** tabiatning haqiqiy mo'jizalari hisoblanadi. Ular Janubiy Afrika cho'llarida uchraydi, issiq mavsumlarda litopslarni toshlardan farqlash juda mushkul bo'lgani sababli bu o'simlik «tirik tosh» deb ham nomlanadi. Litopslarning yer osti qismida ikkita qalin barg shakllangan. Ikki barg o'rtasida kovakcha bor. Bu ikki toshni olib bo'lmaydi. Biroq bu ikki tosh barg orasidagi kovakchada yomg'irdan keyin ajoyib gul ochiladi.

Afrikada insonlar bilan umumiy o'xshashlikka ega shimpanze va gorillalar yashashadi. O'zlarining ulkan qomatlari hamda kuchlariga qaramay, gorillalar tinchliksevar va o'tlar bilan oziqlanuvchi vegetarian hayvon hisoblanadi. Yovvoyi tabiatda ularning deyarli dushmanlari yo'q desa ham bo'ladi, ularning yashashlariga, asosan, insonlar xavf soladilar.

Jirafalar

Afrika janubida

XIX asrda yevropalik sayohatchilar Janubiy Afrikadagi Zambenzi va Limpopo daryolari orasidagi hududda qadimiy tosh shahri-ning vayronalarini topishdi. Unga **Katta Zimbabve** («zimbabve» so'zi mahalliy aholi tilida «toshli uylar» degan ma'noni bildiradi) degan nom ham berishgan. Avvaliga olimlar bu shaharni Osiyo yoki Yevropadan ko'chib kelgan noma'lum oq tanlilar tomonidan bir necha ming yillar oldin qurilgan deb taxmin qilishgan.

*Katta
Zimbabve
shahrining
vayronalari*

Katta Zimbabveni hatto injilda nomi ko'rsatilgan buyuk malika Savskayaning shahri deb ham atashgan. Biroq davom etgan qazishma ishlari bu shahar nari borsa ming yil oldin mahalliy shonye xalqi tomonidan qurilganini ko'rsatdi. XI asrda baland tepalikda ulkan toshlardan qurilgan oval shaklga ega «akropol» paydo bo'lgan. Uning uzunligi 250 metrni tashkil etadi. Devor ortida chaylalar, qush va timsohlarning rasmlari chizilgan ustunlar hamda toshlardan bir qancha inshootlar qurilgan edi. Ularning eng sirli **konussimon minora** hisoblanadi. Unga kirishning aslo iloji yo'q, chunki bu minoraning ichki xonalari bo'lmay, kub toshlardan qurilgan.

Afrikaning janubiy qismida baland qoyalarga okean to'liqlari zarb bilan uriladigan **Yaxshi Umid burni** joylashgan. Bu Afrika-ning eng janubiy qismi emas, eng janubiy nuqtasi **Ignali burni** bo'lsa-da, aynan Yaxshi Umid burnidan qirg'oq sharqqa, ya'ni Atlantika okeanidan Hind okeaniga yo'l ochib beradi. Bu burunni ilk bor Portugaliya dengizchisi B. Diash 1488-yilda ochib, avvaliga uni boshqacha nomlagan. Lekin keyinchalik Portugaliya qiroli Juan II Hindistonga chiqish yo'llarini topish maqsadida Afrika-ga ekspeditsiya jo'natganida bu burunni Yaxshi Umid deb nomlashni buyurgan. Portugaliya xalqining umidlari oqlangan edi. 1497-yilda bu ko'rfazni aylanib o'tgan Vasko da Gama 1498-yilda Hindistonga suzib kelgan edi. Yaxshi Umid burnidan shimoliy yarimshardan ko'rinmaydigan osmon yulduzlarini janubiy tomondan ko'rish juda qulay. XIX asrda bu yerga noma'lum yulduzlarni o'rganish maqsadida yevropalik astronomlar kelishgan.

Yaxshi Umid burni

Taxminan XVI asrda Katta Zimbabveda yashovchilar yurtlarini tashlab ketishganidan so'ng, bu yerlar bo'shab qolgan. Nega ketganlarining sababi esa hanuz ma'lum emas. Ba'zi taxminlarda bu hududning hosil beruvchi yerlari qurib, xalq o'zini boqa olmay qolgan deb e'tirof etilsa, boshqalarida suv manbalari oldida qurilgan shaharning suvlari qurib qolganligi ta'kidlanadi.

Amerika

Olamning bir butun qismi sifatida Amerika o'z ichiga ikkita qit'ani, ya'ni Shimoliy Amerika va Janubiy Amerikani oladi. Yangi olamning mo'jizalari (jasur dengizchilar tomonidan ochilgan materiklarni aynan shunday nomlashadi) qatoriga tog' va junglilar, cho'l va sharsharalardan iborat tabiat ham, Kolumbning tashrifigacha bo'lgan Amerika sivilizatsiyasining yodgorliklari ham, yevropalik kelgindilar tomonidan qurilgan yangi shaharlar ham kiradi.

Nyu-York

AQSh ning poytaxti Vashington shahridir. Nyu-York Amerika Qo'shma Shtatlaridagi eng katta shahar bo'lish bilan birga mamlakatning siyosiy va madaniy markazi hisoblanadi. Bir necha millionlik aholisi bilan Nyu-York Shimoliy Amerikaning sharqiy qismidagi Gudzon daryosining Atlantika okeaniga quyilishida joylashgan. Nyu-Yorkga kirish joyida AQSh ning ramzi bo'lgan 46 metrli **Ozodlik haykali** qad rostlab turibdi. Bu haykal o'ziga xos ajoyib tarixga ega. «Jahonga yorug'lik olib keluvchi Ozodlik» haykali fransuz haykaltaroshi F. O. Bartoldi tomonidan yasalgan. 314 bo'lakka bo'lingan holatdagi misdan yasalgan bu haykalni ummon bo'ylab Nyu-Yorkga olib kelishib, Ozodlik Deklaratsiyasi (AQSh

*Ulkan Ozodlik
haykalining toji
ichida atrofni
tomosha qilish
uchun mo'ljallangan
maydon mavjud*

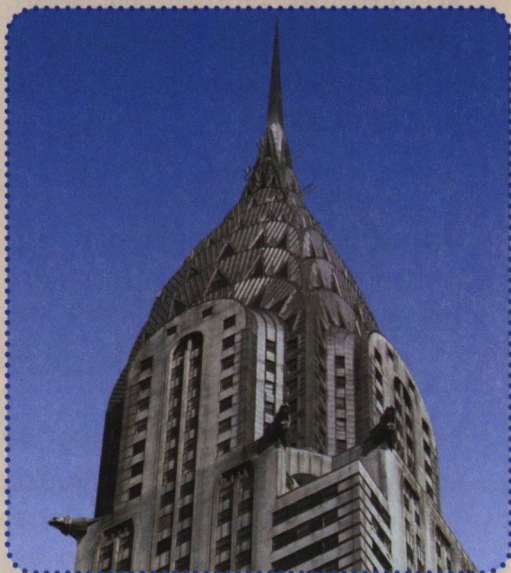

ning ozod mamlakat deb e'lon qilinganligi)ning yuz yilligi nishonlanishi kerak bo'lgan 1886-yili o'rnatishdi.

Nyu-Yorkning juda ko'p hududlari orollarda joylashganligi sababli ham bu ulkan shaharning ko'priklari ko'p. Ulardan biri **Broklyn ko'prigi** bo'lib, u XIX asrda barpo qilingan. Bu osma ko'prik Manxetten hamda Broklyn shaharlarini bog'lash vazifasini bajaradi. Ko'prikning uzunligi 1825 metrni tashkil qiladi. Uning yoshi 150 yildan ham ortiq bo'lishiga qaramay, u oldingidek mustahkam va ishonchli hisoblanadi.

Nyu-Yorkning «Tashrif kartasi» sifatida uning baland osmono'par inshootlari dunyoga mashhur hisoblanadi. Ayniqsa, Manxetten orolida bu kabi binolar juda ko'p. 1920–1930-yillarda qurilgan bu baland minoralarining ko'pi haqiqiy arxitektura durdonalariga aylangan. Bunga misol tariqasida **Empayr-Steyt-Bilding** yoki **Krayslerlarni** ko'rsatish mumkin.

Yangi olamning ochilish kuni deb 1492-yilning 12-oktabri qayd etilgan. Aynan shu kuni Xristofor Kolumbning kemalari Amerika qirg'oqlariga yetib kelgan. Kolumbning o'zi yer sharini aylanib o'tib Hindistonga kelib qolishga muvaffaq bo'ldim degan fikrda bo'lgani sababli ham mahalliy aholini hindular deb nomlagan. Bu xato nom esa shu-shu bu xalqning nomi bo'lib qolib ketdi.

Nyu-Yorkdagi 70 qavatli «Kraysler» osmono'par binosining tomi

Butun qit'a bo'ylab

Nyu-York shahri Shimoliy Amerikaning sharqiy Atlantika qirg'oq bo'ylarida joylashgan. Agar aynan shu yerdan qit'a ichiga qarab yo'nalib AQSh to Yovvoyi G'arbga (materikning g'arbiy Tinch okean qirg'oqlari bo'ylaridagi yerlar va ular bilan tutashib ketgan shtatlarni qachonlardir shunday deb atashgan) qadar ke-sib o'tilsa, olamning haqiqiy mo'jizalari hisoblanmish ko'pgina diqqatga sazovor joylarni ko'rish mumkin bo'ladi. **Michigan** ko'li bo'yida AQSh ning eng katta shaharlaridan biri **Chikago** shahri joylashgan. Aynan Nyu-Yorkda emas, Chikagoda ilk osmono'par binolar paydo bo'lgan. Shimoliy Amerikadagi ko'llar orasida kattaligi bo'yicha 3-o'rinda turuvchi Michigan 5 ta katta va ko'pgina kichkina suv hav-zalarni birlashtiruvchi **Buyuk ko'llar** tizimiga kiradi. Buyuk ko'l (Yuqori, Guron, Michigan, Ontario, Eri) tizimi Yangi olam-ning noyob tabiat yodgorligi hisoblanadi.

Amerika shtatlaridan biri **Janubiy Dakotada** ajoyib mo-nument mavjud. J. G. Borglem degan haykaltarosh qoya

San-Fransiskoga olib boruvchi
«Oltin darvoza» ko'prigi

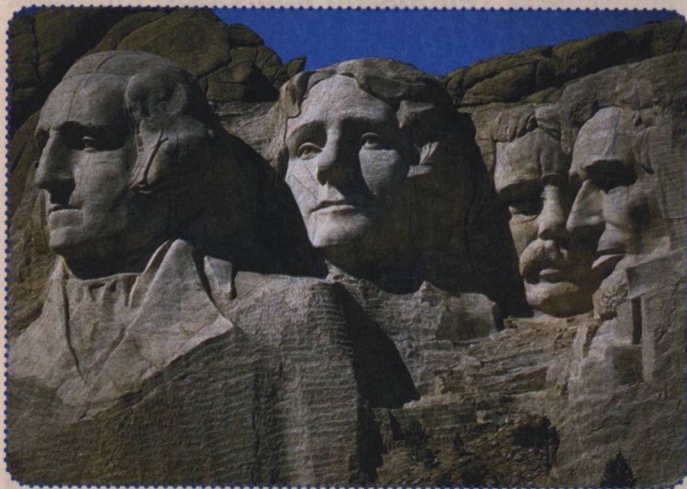
Los-Anjelesda butun dunyoga mashhur Amerika kino shahri Gollivud joylashgan. Gollivuddagi bulvarlardan birini shuhrat yo'lkasi deb atashadi. Bu yerdagi yo'lak yulduzlar bilan qop-langan bo'lib, unga olamga mashhur rejissorlar, kinoaktyor-lar hamda qo'shiqchilarning ismlari yozib qo'yilgan.

toshlariga to'rtta Amerika prezidenti, ya'ni J. Vashington, T. Jefferson, A. Linkoln, T. Ruzvelt portretlarini o'yib ishlagan. Bu o'ta murakkab ish 1926-yildan to 1941-yilgacha davom etgan va muallifning o'limi sababli tugallanmay qolgan.

Tinch okean qirg'oqlari bo'yida AQSh ning eng go'zal shaharlaridan biri hisoblanuvchi Los-Anjeles hamda San-Fransisko shaharlari joylashgan. Yarimorolda paydo bo'lgan hamda materikdan Oltin Darvoza bo'g'ozi bilan ajralgan San-Fransisko o'zining ulkan ko'priklari bilan faxrlanadi. Juda keng bo'lgan bo'g'oz bo'ylab 1937-yilda qurilgan hamda 3100 metr uzunlikka ega bo'lgan osma «**Oltin darvoza**» ko'prigi yoyilgan. Uning asosiy bo'limining uzunligi 1281 metrni tashkil etadi.

Amerikaning 4 prezidentiga bag'ishlangan tugallanmagan yodgorlik juda balanddek ko'rinishi mumkin. Tog'ga o'yilgan haykallarning bo'yi 18 metrga teng

Los-Anjelesdan uncha uzoqda bo'lmagan Anaxaym shahrida 1955-yilda nafaqat bolalar, balki kattalar ham jon dillari bilan yaxshi ko'rishadigan «**Disneylend**» o'yin-kulgi bog'i ochilgan. Disneylendda butun dunyoga mashhur Uolt Disney multfilmlarining qahramonlari jonlanadi go'yo. Bog'ning ramzi hech toliqmas Mikki-Maus sichqonchasi hisoblanadi.

Fantastik tabiat

AQSh ning janubi-sharqiy qismida joylashgan Arizona shtatida mashhur **Katta kanon** joylashgan. Bu Kolorado daryosi tog' qatlamlarini kesib paydo qilgan chuqur va tor vodiidir. Katta kanon 400 km dan ortiqroq masofaga cho'zilgan, uning chuqurligi esa 1600 metrni tashkil qiladi. Bu kanonning qoyalari juda go'zal. Million yillar davomida shamol bu yerdagi qoyalardan ajoyib ko'rinishlarni yaratdi. Ularning ba'zilar minoralarga o'xshasa, yana birlari hayvonlarning ko'rinishiga juda o'xshash, yana boshqalari hatto insonlarga ham o'xshash.

AQSh ning shimoli-g'arbidagi dengiz sathidan 2 km balandlikda joylashgan qoyali tog'larda **Yellouston milliy bog'i** mavjud. Bu yerda iflos vulqon deb nomlanuvchi qaynoq iflos suyuqlik, issiq manbalar hamda juda ko'p (3000 dan ortiq) geyzerlar bor. Eng baland geyzer hisoblanuvchi **Ekselsiordan** otilib chiqayotgan suv 90 metr balandlikkacha ko'tarilishi mumkin! Ekselsior qanchadir vaqt oralig'ida kuchli qaynoq suv oqimi hamda par otilib chiquvchi uncha katta bo'lmagan qoyali ko'lining o'rtasida joylashgan. Bu juda ajoyib manzara hisoblanadi.

AQSh dagi «Grand-Kanyon» (Katta kanon) milliy bog'i

Shimoliy Amerikaning janubi-sharqida joylashgan Sonora cho'lida haqiqiy o'rmonlar mavjud. Ularga yaqin kelib yaxshilab razm solgan sayohatchigina bu o'rmon daraxtlardan emas, balki ulkan kaktuslardan iborat ekanligini bilib oladi. Bu kabi cho'llarni kaktuslar o'rmoni deb atashadi.

AQSh ning eng baland tog'li shtati Koloradoda betakror

Monumentlar Vodiysi joylashgan. Vodiyning yuqori qismi yumshoq tog' jinslaridan tashkil topgan edi, biroq bir qancha vaqt davomida ular shamol ta'sirida yo'q bo'lib ketgan. Buning natijasida bu yumshoq jinslar ostidagi 30 metr qalinlikka ega bo'lgan birmuncha qattiqroq jinslarning qoldiqlari yuzaga chiqib qolgan. Vodiy aynan shu ajoyib qoyalarning nomi bilan atalgan. Ularning orasida tabiat tomonidan yaratilgan 3 ta qizga (ularni «Uch opa-singil» deb atashadi) o'xshagan, tizzasini bukib olgan juda qattiqqo'l rohibani («Talab etuvchi») eslatuvchi va «Shamolning qulog'i» deb nomlanuvchi sirli va tushunarsiz ko'rinishlarga ega ajoyib suratlarni ko'rishimiz mumkin.

Niagara sharsharasi

Kanada va AQSh ning chegarasida joylashgan Niagara daryosida **Niagara sharsharasi** (mahalliy indeyslarning tilida «niakare» – «katta shovqin») mavjud. Kengligi 1 km dan ham ziyod. Uning ikkita oqimi (chapi – Kanadaniki, o'ngi – Amerikaniki) 50 metr balandlikdan pastga oqib tushadi. Bu jarayon natijasida hosil bo'luvchi shovqin haqiqatan ham juda dahshatli, bundan tashqari kuchli zarbdan suv har qayoqqa sachrab ketadi!

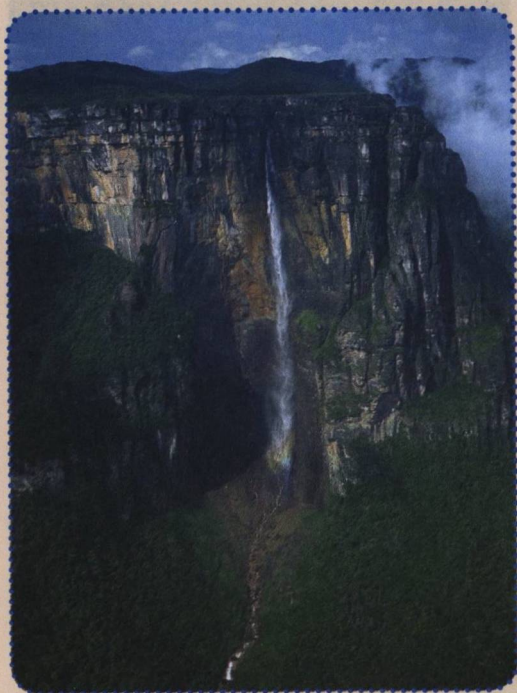
Janubiy Amerika mo'jizalari

Janubiy Amerika juda boy va betakror tabiatga ega mamlakatdir. Bu yerda baland tog'lar va o'tib bo'lmaydigan junglilar, vulqon va sharsharalar mavjud. Janubiy Amerika materigining butun g'arbiy qirg'oqlari bo'ylab **Andlar** (eng baland nuqtasi Akonkagua, 6960 m) nomiga ega 9 ming km ga cho'zilgan G'arbiy yarmshardagi eng baland And tog'lari joylashgan.

Janubiy Amerikadagi mamlakatlardan biri Venesuelada dunyoning eng baland sharsharasi **Anxel** mavjud. Churun daryosidagi bu sharsharaning umumiy balandligi 1054 metrni tashkil etsa, suvning erkin tushish balandligi 979 metrga teng. Bu takrorlanmas rekorddir. Bu sharsharani 1935-yili Venesuela uchuvchisi Xuan Anxel qush parvozidek balandlikdan ko'rib, ochishga muvaffaq bo'lgan. Anxelning samolyoti qulab tushgan bo'lsa-da, uchuvchi mo'jiza sababli tirik qolgan. U tezda eng yaqin joylashgan pochtaga borib AQSh milliy geografik jamiyatiga o'z ixtirosi haqida telegramma jo'natgan. Ko'p yillardan so'ng vafot etgan Anxelning xoki o'zi ochgan hamda o'zining ismi berilgan Anxel sharsharasi uzra sepilgan.

Aynan Janubiy Amerikada sayyoramizning eng katta hamda eng qudratli daryosi hisoblanuvchi **Amazonka** daryosi oqadi. Bu daryoning uzun-

Anxel sharsharasini indeyslar Apemey (Qizning qoshi) deb nomlashgan

Amazonkada uncha katta bo'lmagan yirtqich piranya balig'i yashaydi. Uning jag'lari shunchalar mustahkam, tishlari shunchalar o'tkirki... mahalliy indeyslar ulardan kesuvchi uskunalar yasashda foydalanishadi. Piranyalar to'dasi bir daqiqacha ichida kapibara (sayyoramizdagi eng katta kemiruvchi) kabi jonzotni yeb tashlashlari mumkin.

Ara to'tilari

ligi taxminan 7000 km ga teng bo'lib, daryo Atlantika okeaniga quygan suv hajmining natijasida okeandagi suv 300 km gacha chuchuk holda bo'ladi. Amazonka baland tog'lardan boshlanadi, so'ng abadiy yashil tropik o'rmonlar bo'ylab oqib o'tadi. Bu o'rmonlar **selva** deb nomlanadi. Amazonka selvasini sayyoramizning o'pkalari deyishadi. O'rmon sayyoramiz atmosferasini dunyo o'simliklari ajratib chiqaradigan kislorodning deyarli yarmi bilan to'yintiradi.

Janubiy Amerikada juda ko'p endemiklar (ma'lum bir joyda bo'ladigan jonivorlar) mavjud. Masalan, yalqov, chumolixo'r, keng burunli maymunlar, yaguarlar hamda tapirlar faqat shu materikda yashashadi. Amazonka o'rmonlarida dunyoda eng kichkina o'yingaroq maymunlar – o'ynoqlar ham yashashadi. Ularning tana o'lchamlari 10–30 sm gacha bo'lsa, tanalarining rangi har xil tusda bo'lishi mumkin. U yerdagi ajoyib qushlarning esa sanog'i yo'q, bular katta tumshuqli tukanlar, dunyodagi eng kichkina qush – kolibrilar, goazinlar hamda inson ovozigacha taqlid qilib juda ko'p so'zni eslab qolish qobiliyatiga ega **to'tiqushlar**dir.

Qadimiy va zamonaviy san'at

Janubiy Amerikada qadimgi arxitekturaning noyob yodgorliklarini ko'rish mumkin va bu faqat Machu-Pikchu (22–23-betlarga qarang) qal'alarigina emas. Peruning Kusko shahrida (u milodning I asrida barpo bo'lgan) **Korikancha Quyosh ibodatxonasi**ga tegishli Kolkampata qasrining vayronalari saqlanib qolgan. Qachonlardir Peruning qadimgi inklari qurgan bu inshootlarni ispanlar yo'q qilib yuborishgan. Quyosh ibodatxonasini cherkov sifatida qayta tiklashgan bo'lishsa-da, XX asrning o'rtasida yuz bergan kuchli yer silkinishlari sababli u buzilib ketgan, natijada uning qoldiqlari ostidan qadimgi ibodatxonaning devorlari yuzaga chiqib qolgan.

Kuskodan uncha uzoq bo'lmagan joyda inklarning **Saksauaman** deb atalgan qal'asi bor. Uning devorlari ulkan tosh qoliplardan bunyod bo'lgan. Qadimgi me'morlar toshlarni joyida mustahkamlash uchun qo'llaniladigan maxsus aralashmalardan umuman foydalanishmagan, ularning o'rniga ulkan toshlarning chetki qismlarini yaxshilab charxlashib bir-birlariga qolipdek to'g'rilab qo'yishgan.

Naska cho'lining qadimgi avlodlari mukammal suratlarini qanday yaratishgani hali-hanuz sir bo'lib qolmoqda. Ular chizgan chizmalar nimani anglatishini faqat qush parvozi-dek balandlikdangina tushunish mumkin.

Qadimgi inklar tomonidan yasalgan oltin haykalcha

Inklar mohir zargarlar ham bo'lishgan. Ular tog'larda juda ko'p oltin konlarini topib, bu metallardan betakror narsalar yasashgan. Bu noyob buyumlarning ko'pi ispanlarning qo'lga tushib qayta eritib yuborilganligi ma'lum bo'lsa-da, bizgacha yetib kelgan **Quyosh niqobi** kabi haykalchalar o'zining go'zalligi hamda mukammalligi bilan insonni lol qoldiradi.

Meksika
indeyslari
bo'lmish
mayyalar
piramidalariga
birmuncha
o'xshash
bo'lgan
Braziliyaning
katedral
cherkovida
Isning xochi
aks etib turadi

Yana bir asl olam mo'jizalaridan biri Peruning janubiy qismida joylashgan **Naska cho'l**dagi ulkan rasmlardir. Uchburchaklar, maymunlar, qushlar, kaktuslar va boshqa hayvonlarning rasmlari yerning toshli sirtiga juda tartibli ravishda o'yilgan. Bu aslida nima – noyob qadimgi san'atmi yoki koinotdan kelgan sirli mehmonlarga xos belgimi? Naska suratlari sayyoramizning eng asosiy sirlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Braziliyaning poytaxti Brazilia (shahar nomi mamlakat nomi bilan bir xil) XX asrda kelajak shahri sifatida qurila boshlangan. Yassi tog' cho'lida nooddiy tuzilish va betakror arxitektura ega bo'lgan shahar barpo etildi. **Katedral cherkov** poytaxtning eng ajoyib inshooti (me'mor O. Nimeyer tomonidan rejalashtirilgan) hisoblanadi.

Avstraliya

Yerning eng kichkina materigi bu – Avstraliya. Janubiy yarimshardagi bu materikning nomini lotinchadan «janubiy yerlar» deb tarjima qilish mumkin. XVII asrda qit'ani ilk marta ochgan yevropaliklarning ko'z oldida go'zal hamda noyob jonzotlarga boy tabiat paydo bo'lgan.

Yo'qolgan olam

Avstraliyada o'rdakburun hamda yexidna kabi ajoyib jonzotlar hayot kechirishadi. Qolgan barcha sutemizuvchilardan farqli o'laroq **o'rdakburun** tirik bolalarni tug'maydi, balki xuddi qushlar singari tuxum qo'yadi. Yexidna ham tuxum qo'yib, bola ochib chiqadi. Biroq urg'ochi **yexidna** tuxumlarni bosmasdan ularni qornidagi o'ziga xos terili qopda ko'tarib yuradi. Bu kabi «qoplar» Avstraliyadagi boshqa xaltalilarda ham mavjud. Ular orasida eng mashhuri **kengurular**dir. Ular hatto o'zlari yashaydigan mamlakatning ramziga ham aylangan. Xaltalilar turkumiga nafaqat ken-

Avstraliyaning
ilk ochuvchilari
kengurularni ikki
boshli yovvoyi
maxluq deb
o'ylashgan

Yevropaliklar bir jonivorni ko'rsatib aborigenlardan «Nima bu?» deb so'rashganida, ular «Kenguru!» («Biz sizlarni tushunmayapmiz») deb javob berishgan. Sayohatchilar esa bu so'zni shu jonzotning ismi deb tushunishgan.

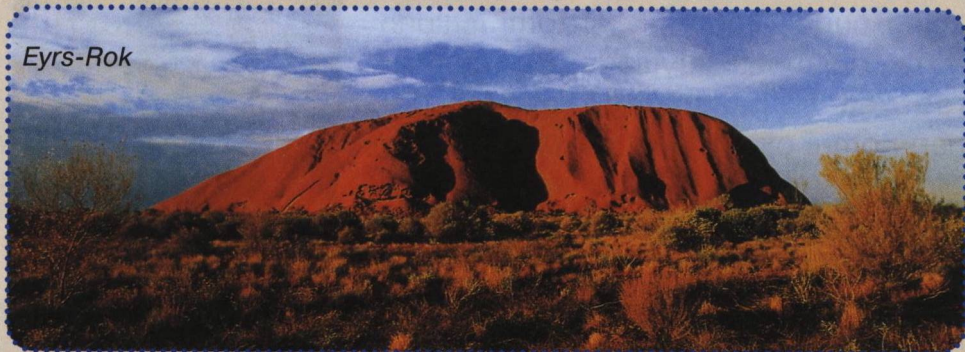

gurular, balki bu materikda yashovchi xaltali ayiq koalalar, xaltali bo'rilar ham kiradi.

Eng kichik qit'aning o'simlik dunyosi ham juda ajoyib. Avstraliyaning 90 % o'simligini endemiklar (faqatgina shu materikda uchraydi) tashkil qiladi. Qit'aning janubi-g'arb hamda janubi-sharqida juda ko'p evkaliptlar bor. 1872-yilda olimlar tomonidan topilgan **serviqor evkalipt** sayyoramizning eng baland daraxti hisoblanadi. Uning balandligi 150 metrdan ziyod – bu 50 qavatli binodan ham yuqori degani.

Materik markazida dunyodagi eng baland monolit hisoblanuvchi **Eyrs-Rok** yoki aborigenlarning nomlashicha, **Uluru** (monolitlar – ulkan butun toshlar) qoyasi joylashgan. Avstraliya qoyasining balandligi 348 metrni tashkil etsa, uzunligi 2,5 km ga teng. Uluru aborigenlar (Avstraliyaning tub aholisi)ning asosiy muqaddas joylaridan biri hisoblanadi. Uning g'orlarida aborigenlar ming yillar oldin toat-ibodatlarini amalga oshirib o'z xudolariga sig'inish amallarini bajarishgan. Hatto hozirgi kungacha ham hech bir aborigen bu muqaddas qoyaning eng baland nuqtasiga chiqishga va undan kichkinagina bo'lakcha olishga haddi sig'magan, ularning fikricha, tog'ga chiqqan aborigen ruhlarning qahriga uchrashi mumkin ekan.

Eyrs-Rok

Qo'lda barpo etilgan mo'jizalar

Avstraliyada ajoyib xalq vakillari yashagan. Materikka kelgan yevropaliklar bu yerning o'zgacha xalqini yovvoyi insonlar deb hisoblagan. Chunki ularning davlati ham, uyi ham yo'q edi, ular jamoalar tarzida yashab, oziq-ovqatni ov orqali topishardi. Biroq aborigenlar hayoti va turmush tarzi bilan yaqindan tanishuv ularning yovvoyi emasligini ko'rsatgan. Avstraliyaning tub aholisi ajoyib madaniyat yaratishgani ma'lum bo'lgan. Aynan aborigenlar aqlli **bumerang** nomli o'roqsimon qurol o'ylab topishgan. Otilgan qurol mo'ljalga olingan jonzotga tegmasa, yana aylanib har doim ovchiga qaytib kelardi.

«Yovvoyilar» mohir rassomgina bo'lmay, anatomiya (tana tuzilishi) borasida ham yetarlicha bilimga ega edilar. Buning isboti tariqasida aborigenlar tomonidan qoyalarga chizilgan rasmlarni ko'rsatish mumkin. Ularning ba'zilarida hayvon tanalari suyaklar hamda organizmning ichki tuzilishi ham aks etgan edi. Bu rasmlarni chizgan rassomning ko'zlari xuddi shifoxonalarda tibbiyot xodimlari qo'llaydigan rentgen apparatining nurlari kabi tirik jonzotni ichidan ko'ra olgandek tuyuladi. Bu rasmlar **rentgen yo'nalishidagi rasmlar** degan nomni olgan. G'or devorlariga chizilgan rasmlarda aborigenlar o'z avlodi deb hisoblagan insonlar va hayvonlar tasvirlangan. Ular olam paydo bo'lishi haqidagi Avstraliya afsonalari qahramonlariga bag'ishlangan.

Avstraliya
aborigenlarining surati

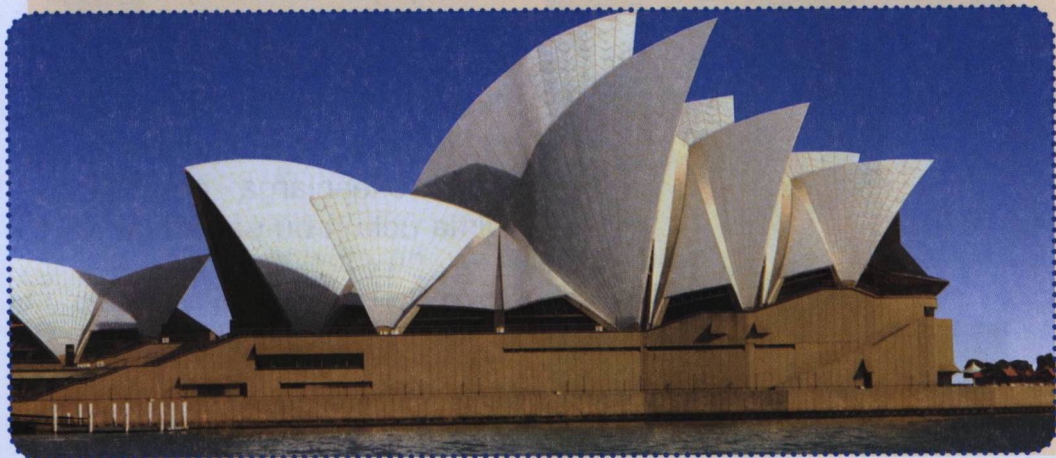

Xarbor-Brij nomli Sidney ko'prigi Avstraliya arxitekturasiga tegishli durdona hisoblanadi. Uning 1,5 km dan ziyod arkasi Port-Jekson bo'g'ozidan o'tgan. Ko'prikning umumiy og'irligi 52 800 t ni tashkil etadi.

Avstraliyaning Sidney shahrida dunyoga mashhur teatrlardan biri joylashgan. Ko'pchilik (nafaqat avstraliyaliklar) bu teatrni olamning 8-mo'jizasi deb e'tirof etishadi. **Sidney opera teatri** daniyalik me'mor Yorn Utson loyihasi asosida deyarli 15 yil davomida (1959–1973-yillar) qurilgan. Me'mor 1966-yilda buyurtmachilar bilan kelisha olmay (ular Utson qurilish jarayonini yaxshi rejalashtirmagan deb e'tirof etishgan) teatrning barcha chizmalarini yondirib, Avstraliyani tark etgan. Inshootni usiz qurib bitkazishgan. Shunday qilib, muallif o'z durdonasini ko'ra olmagan. Biroq u ko'rishga arzirdi. Teatr ba'zilarga chig'anoq tavaqalarni eslatsa, boshqalarga dengiz qushlari qanotlarini eslatadi. Yana boshqalar okean to'lqinlaridagi yelkanlarni ko'rgandek bo'lishadi. Teatrning bir necha zallaridagi ajoyib tomlar haqiqatan ham shamolda shishgan yelkanlarga juda ham o'xshash.

Sidney opera teatri aynan qirg'oq bo'yida qurilgan

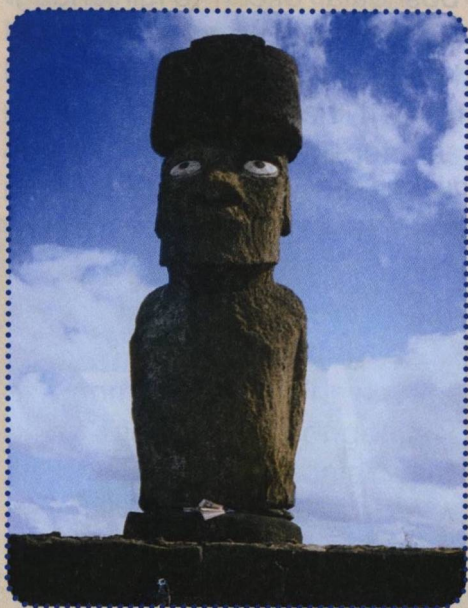
Okeandagi orollar

Juda ko'p katta va kichik, qalin o'simliklar bilan qoplangan va qoyali, aholisi ko'p hamda inson oyog'i yetmagan orollar Dunyo okeani bo'ylab sochilib ketgan. Materiklardan ajralib chiqqan ko'p orollarda ajoyib madaniyat paydo bo'lib, haqiqiy olam mo'jizalari deb atalishga loyiq bo'lgan noyob yodgorliklar ham saqlanib qolgan.

Sirli sanamlar oroli

Tinch okean kengliklarida yo'qolib ketgan bu orolni ilk bor E. Devis degan qaroqchi ko'rib qolgan. Faqat orol koordinatalarini u noto'g'ri yozib olgani sababli orolni ochgan degan sharaflı nom gollandiyalik Ya. Roggevenga nasib qilgan. 1722-yilning aprel oyi boshlarida uning ekspeditsiyasi yakka tog'li orolga to'qnashib mahalliy olomonga duch kelib qolgan. Aynan shu kunda yevropaliklar nishonlayotgan bayram sharafiga orol nomini **Pasxa oroli** deb qo'yishdi.

Pasxa oroli sayyoramizning eng ulug'vor sirlaridan birini saqlaydi. Orola juda ko'p ulkan tosh haykallar, ya'ni katta-katta kallalar cho'l tekisliklari uzra qad ko'tarib turibdi, ularning sirli nigohlari esa uzoq okeanlarga qaratilgan. Nima uchun bu **sanamlar** ya-

Bu oroldagi haykallar orol aholisining o'limlaridan so'ng oliyjanob ruhga aylangan avlodlarining haykallari degan qarashlar ham mavjud

salgan – ular aslida yodgorlikmi, xudolar rasmimi yoki qabr usti haykallarimi? Qanday insonlar ko'p asrlar oldin bu haykallarni yasashgan? «Orolida yashovchi yovvoyilar» – gollandlar bu haykallarni shunday nomlashgan.

Yevropaliklar uzoq vaqt davomida tosh haykallar qandaydir xazinalarni qo'riqlaydi degan fikrda bo'lganlar, shuning uchun ham ular haykallarni kam o'rganib, hatto buzishgan ham. Biroq, ming afsuski, hech qanday xazinani topishga hech kim muvaffaq bo'lmagan. Juda ko'p haykallar hamda ularning **axu** platformalari buzilgan holda okean bo'yida yotibdi.

Taxminan to'rt asr oldin bu hududda aborigenlar kanoe qayiqlarini yasashda foydalangan daraxtlar o'suvchi serhosil yerlar bo'lgan. Orol aholisi mohir baliqchilar bo'lishgan. Biroq yerlar hosildorlik xususiyatini yo'qotib, kanoelar yasaladigan daraxtlar ham qurib ketgan. Urush va ocharchilik davri boshlangan. Bugungi kunda faqat tosh haykallargina deyarli cho'l orolining o'tmishi haqida eslatib turadi.

Buyuk dengizchi Jeyms Kuk ulkan butlarni ko'tarish yo'lini o'ylab topgan.

Avvaliga ularni toshlardan o'yib yonlarida pastakkina do'nglik qilib, unga arqonlar yordamida haykalni tortib asta-sekin vertikal holatga keltirishgan.

Qadimgi Pasxa oroli aholisi ulkan haykallarni taxminan shu tarzda arqon va yog'ochlar yordamida ko'tarishgan bo'lsalar kerak

Lemurlar oroli

Madagaskar – Janubiy yarimsharda, Hind okeanining g'arbiy qismida, Afrikadan sharqda joylashgan katta orol. Olimlarning aytishlaricha, orolga ilk bor Hind okeanini yelkanli qayiqlarda kechib o'tgan Hindixitoyda yashovchilar kelishgan. Shuning uchun ham Madagaskarda yashovchilar, ya'ni malagasiylar mongoloidlar irqiga tegishlidirlar. Ular hali ham avlodlaridan nasib qilgan yerni haydash va qayiq qurish qobiliyatini saqlab qolishgan, hatto hozirgi kunda ham ochiq dengizga yelkanli katamaranlarda chiqishadi. Yevropaliklardan Madagaskarda ilk bor portugaliyaliklar bo'lishgan. Ularning kemalari orol qirg'oqlariga 1500-yilda suzib chiqqan. Portugaliyaliklardan so'ng inglizlar va fransuzlar orol mehmonlari bo'lishgan, shu tarzda yevropaliklar boy o'simlik olami, turli hayvonlari va iliq iqlimi bilan xursand qilgan yangi orolni zabt eta boshlashadi.

Madagaskar o'zining boy o'simlik va hayvonot olami bilan kishini lol qoldiradi. Orolida betakror orxideyalar, sutlama (ixroj)lar hamda baobablar o'sadi. Mahalliy hududda o'suvchi hasharot bilan oziqlanuvchi **nepentes** bu yerlarning diqqatga sazovor o'simligi hisoblanadi. Uning barglari shakliga ko'ra ko'zani eslatadi. Bu ko'zaga tushib qolgan hasharot bargning devorlari silliqligi sababli chiqib keta olmaydi. Paytdan foydalangan nepentes

Madagaskar ravenalasi

Madagaskar kattaligi bo'yicha dunyoda to'rtinchi o'rinda turuvchi orol (birinchi o'rinda Grenlandiya, ikkinchi o'rinda Yangi Gvineya, uchinchi o'rinda Borneo) hisoblanadi. Malagasiylarning o'zlari esa Madagaskarni katta orol emas, balki Yerning eng kichkina qit'asi deb hisoblashadi.

asta-sekin o'ljani hazm qila boshlaydi. Madagaskarning endemigi **ravenala** o'simligidir. Uni yana **sayohatchi daraxt** deb ham atashadi. Ravenalaning poyasi 10 metrgacha o'sishi mumkin, uning uzun barglari yelpig'ich shaklida tarqalib ketadi. Barglar asosida sayohatchi chanqog'ini qondirishi mumkin bo'lgan suv to'planib turadi. Aynan shu sababli ham uning ikkinchi nomi kelib chiqqan.

Madagaskar o'rmonlari – **lemurlar** saltanati. Bu jonzotchalarning ko'pchiligi tungi hayot kechirishga moslashgan («lemur» «o'lgan insonning ruhi» deb tarjima qilinadi). Lemurlar orasida juda mittilari (sichqon-simon lemurlar) va mushukdan ham kattalari uchraydi. Lemurlarning ko'pchiligi daraxtlarda yashashsa-da, **lemur katta** yerda hayot kechiradi. Lemurlarning dushmanlari **fossalar** hisoblanadi. Fossalar mushuklarga birmuncha o'xshash, biroq ulardan kattaroq va yuzlari biroz cho'ziq.

Mushuksimon lemur, yoki katta (Lemur catta)ning kattagina oq-qora yo'l-yo'lli dumibor. Lemur dumi orqali o'z jamoadoshlariga kayfiyati haqida xabar berib turadi

Quyoshchiqar mamlakat

Yaponiya Tinch okeanda joylashgan 4 ta katta va juda ko'p kichik orollardan tashkil topgan betakror mamlakat. Yapon xalqi ko'p asrlar davomida tashqi dunyo bilan hech qanday aloqasiz yashab o'ziga xos madaniyat yaratgan. Yevrosiyaning eng sharqida joylashgan Yaponiyani kunchiqar yurt deb ham atashadi.

Bu mamlakatda 150 dan ortiq vulqon mavjud bo'lib, ular orasida balandligi 3776 metr bo'lgan Yaponiyaning eng baland tog'i hisoblangan **Fudziyama** ham bor. Bu olamga mashhur tog' o'z shuhratiga XVIII–XIX asrlarda yashab o'tgan mashhur yapon

rassomi **K. Xokusayu** orqali erishgan. K. Xokusayu bu tog'ni (yaponlarning fikriga ko'ra dunyodagi eng chiroyli tog') aks ettirgan juda ko'p gravuralar qoldirib ketgan. Fudziyama Yaponiyaning eng katta oroli hisoblangan Xonsyuda joylashgan. Yaponlarning o'zlari bu tog'ni **Nippon** deb atashadi. Aynan shu yerdan bu mamlakat uchun Yaponiya nomi kelib chiqqan.

Toriyalar – qadimgi yapon ibodatxonasining darvozalari

Samuraylar – o'rta asrlardagi yapon askarlari nafaqat mohir jangchi ekanliklari bilan, balki berahmliklari, qonunga hurmat va itoatkorliklari bilan ham ajralib turadilar. Mag'lubiyat hamda sharmandalikdan ko'ra samuraylar joniga qasd (xarakiri) qilishni afzal ko'rganlar. Imkonsiz vaziyatga tushib qolgan samuray maxsus qilich yordamida o'z qornini yorib tashlagan.

Yaponlarning dini «**sinto**», ya'ni «xudolarning yo'li» deb nomlanadi. Yapon xudolarining ba'zi ibodatxonalari bizgacha saqlanib qolgan. Masalan, Xonsyu orolidagi quyosh ma'budasi Amaterasuga bag'ishlab qurilgan **Ise ibodatxonasi** shular jumlasidandir.

Yaponiyadagi uylar hamda ibodatxonalarning tomlari uchli, ikki qavatli. Bu binolarning devorlari yengil va suriluvchan edi. Ba'zi hollarda ular oddiy bo'yalgan va yog'langan qog'ozdan ham bo'lgan. Bu kabi qog'ozlarni ko'p hollarda nafis rasmlar bilan bezashgan. Hatto Yaponiyada tosh **qasrlar** qurila boshlanganda ham (bu esa XVI asrdan boshlangan) tomlar o'sha qadimgi ko'rinishida qurilgan. Yaponiyada qal'alar juda mustahkam qilib qurilgan bo'lsa-da, bu ularning nafis, yuqoriga intilgan betakror ko'rinishga ega bo'lishlariga aslo xalaqit qilmagan.

*Xemedzi shahrida joylashgan qal'a
Oq Qarqara deb nomlangan (XVI asr).
U himoyalani uchun mo'ljallangan
qal'a bo'lib, hozirgi kunda jahon arxi-
tekturasining durdonasi hisoblanadi*

Qutb mo'jizalari

Yer shari o'z o'qi atrofida aylanadi. Bu tasavvurdagi o'q bilan Yer sharining yuzalari tutashgan joylar Shimoliy va Janubiy qutblar deb nomlanadi. Kompasdagi ko'rsatkichlar aynan qutblarni ko'rsatsa globusda ham aynan shu joyda shartli meridian chiziqlari tutashadi. Qutbiy hududlar sayyoramizning eng sovuq mintaqalari hisoblanadi.

Qutb yulduzi ostida

Shimoliy yarimsharning qutb hududi **Arktika** deb nomlanadi. Bu nom yunon tilidagi «arktos» so'zidan olingan bo'lib, ayiq dagan ma'noni anglatadi. Shimoliy yarimsharning bu ikki hududini Katta va Kichik Ayiqlar (yoki Katta va Kichik Yetti Og'ayni) deb ata-shadi. Ularning biri, ya'ni Kichik Ayiq tukumidagi – **Qutb yulduzi** aynan shimoliy qutb uzra charaqlab turadi. Qadimda dengizchilar va sayohatchilar uni yo'l ko'rsatuvchi yulduz deb ham nomlashgan, chunki insonlar fikriga ko'ra bu yulduz o'z joyini hech qachon o'zgartirmagan.

Yer sharining shimoliy qutbi quruqlik emas, balki dengizda joylashgan. Umuman olganda, Arktikaning katta qismi Yevrosiyo

Qutb mintaqalarida haqiqiy mo'jizalarning guvohi bo'lishimiz mumkin. Atmosferaning ajoyib qizil tus olishi ham ana shulardan biridir. Shimoliy yarimsharda bu hodisani shimol yog'dusi deb atashadi

hamda Shimoliy Amerika o'rtasidagi Shimoliy Muz okeanida joylashgan. Sayyoramizning eng shimoliy qismida uning sovuq suvlari juda qalin dreyflanuvchi muz qoplamlari bilan qoplangan.

Juda ko'p jasur dengizchilar sayyoramizning yuqori nuqtasi – **Shimoliy qutbni** zabt etishga harakat qilishgan. Ilk bor qutbga amerikalik R. Piri 1909-yilda yetib borishga muvaffaq bo'lgan. 1926-yilda esa R. Amundsen hamda U. Nobilalar qutb uzra dirijablda parvoz qilishgan. 1937-yilda esa Shimoliy qutb uzra parvozni V. Chkalov samolyotda amalga oshirgan. 1962-yilda Shimoliy qutb nuqtasiga Rossiyaning suvosti kemasi suzib chiqqan bo'lsa, 1977-yilda «Arktika» muzyorar kemasi yetib borgan. 2007-yilda nol nuqtasi tubiga (ya'ni Shimoliy qutbga) Rossiyaning «Mir 1» va «Mir 2» suvosti apparatlari bortidagi ekipajlar bilan tushgan. Qutbchilar suv ostiga 4000 m chuqurlikkacha sho'ng'ishgan.

Arktikada yer sharidagi eng katta yovvoyi hayvonlar, ya'ni oq ayiqlar yashashadi. Qutbchilar oq ayiqlarni hatto eng shimoliy qutbda, ya'ni 88-parallelida ham uchratishgan!

Hozirgi vaqtda Shimoliy qutb uzra Kichik Ayiq turkumidagi Qutb yulduzi nur sochib turibdi. Biroq bu doim bo'lgan emas, abadiy bo'lmaydi ham. Yerning aylanish o'qi ming yillar davomida o'zgarib boradi. 4,5 ming yil avval Qutb yulduzi Ajdar yulduzlar turkumiga kiruvchi Tuban yulduzi bo'lgan bo'lsa, 12 ming yildan so'ng esa qutb uzra Lira yulduzlar turkumiga kiruvchi Vega yulduzi nur sochib turadi. 26 ming yildan so'ng esa yana Qutb yulduzi charaqlaydi.

Eng janubiy materik

Yer sharining janubiy qutbi quruqlikda joylashgan. Sayyora-mizning eng janubiy nuqtasida **Antarktida** materigi mavjud. F. F. Bellinsgauzen hamda M. P. Lazarevlar 1820-yilning 29-yanvarida bu materik qirg'oqlariga «Vostok» va «Mirniy» yelkanli kemalarda kelishgani ham ahamiyatga ega. Antarktida sayyoramizning eng baland materigi hisoblanadi. Uning o'rtacha balandligi 2000 metrdan ziyod, biroq uning bu balandligi muz qalpoqchalarning hisobiga desa ham bo'ladi. Axir materikning katta qismi muzliklar bilan qoplangan-da.

XX asr boshida haqiqiy **Janubiy qutb** shturmi boshlanib ketgan. 1911-yilda unga tomon bir vaqtning o'zida ikkita ekspeditsiya jo'nagan: birinchisi norveg R. Amundsen boshchiligidagisi bo'lsa, ikkinchisi ingliz R. Skottning ekspeditsiyasi edi. Skott va uning yo'ldoshlari sayohat boshidanoq omadsizliklarga uchragan bo'lsalar-da, katta mashaqqatlardan o'tib, 1912-yilning yanvar oyida o'z maqsadlariga yetishga muvaffaq bo'lganlar. Materikdagi Amundsen ekspeditsiyasi oyoq izlarini ko'rgan ekspeditsiyaning kayfiyatini tasavvur qilish mumkin albatta... axir janubiy

Antarktidada Erebus nomli harakatdagi vulqon mavjud. Uning balandligi 3794 metrni tashkil etadi. Vulqon ko'chish jarayonlarida Erebusning ikki og'zidan par bulutlari va gazlar otilib chiqsa, vulqon yonida geyzerlar ham o'z kuchini ko'rsatadi.

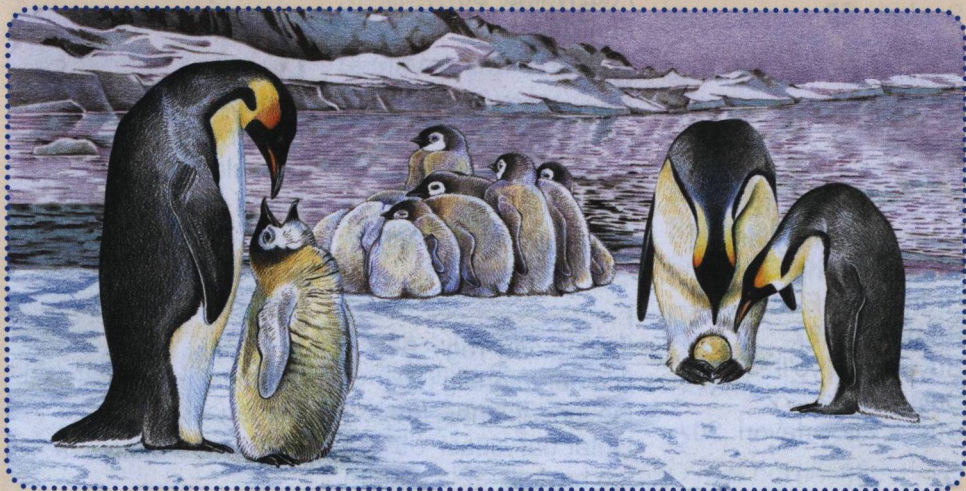
Yer sayyorasining Janubiy qutbi: bu hududga yetib borish barcha sayohatchilarning orzusi

qutb asoschilari endi norveglar bo'lgandilar-da. Ingliz ekspeditsiyasining taqdiri tugagan, ya'ni ortga qaytayotgan Skott komandasi sovuqdan halok bo'lgan. Skott ekspeditsiyasi sharafiga qo'yilgan xochda dengizchilarning shioriga aylangan quyidagi so'zlar yozilgan: «Kurashish va qidirish, topish va yengilmaslik!»

Antarktidaning doimiy aholisi yo'q, buning sababi bu hududning o'ta sovuq iqlimidir. Materikda turli mamlakatlarning olimlari tadqiqot ishlari olib borishlari uchun qurilgan bir necha stansiya mavjud. Biroq materik (materik va unga tegishli bir necha orollar)da umuman hayot nishonasi yo'q deb ham bo'lmaydi. Bu materikda dunyodagi eng katta hayvon hisoblangan **ko'k kit** va turli tulenlar yashashadi. Materikning qirg'oqbo'yi hududlarida turli qushlar va **pingvinlar** ham uchraydi. Pingvinlar uchishni bilmasalar-da, mohir suzuvchilar hisoblanadi. Tuxum yorib chiqish davrlarida tuxumlari muzlab qolmasligi uchun ota pingvinlar ularni oyoq panjalari va qorindagi teri burmalari yordamida isitadilar.

Pingvinlar tana yog'larining qalinligi hamda patlari suv o'tkazmasligi sababli sovuq qotmaydilar

Ko'rsatkich

A

Afina Partenos 10
 Afina Promaxos 10
 Agra 31
 Akropol 47
 Al-Deyr ibodatxonasi 25
 Algambra 36
 Aleksandr mayog'i 9
 Alp tog'lari 42
 Altamira 36
 Al-Xaznex 25
 Amazonka 76
 Amfiteatr 28
 Amir Temur 58
 And tog'lari 76
 Antarktida 92
 Anxel sharsharasi 76
 Arena 29
 Arktika 90
 Artemida 16
 Ayya-Sofiya 53

B

Baobab 67
 Barselona 37
 Baykal 51
 Bibixonim jome masjidi 59
 Bobil 56
 Bobil minorasi 12
 Bobil osma bog'lari 12
 Bruklin ko'prigi 71
 Brunelleski F. 45
 Bumerang 82
 Buyuk ipak yo'li 58
 Buyuk ko'llar 72
 Buyuk Xitoy devori 20

D

«Disneylend» 73
 Dubrovnik 48
 David haykali 45

E

Ekselsior 74
 Ekvator 66
 Elbrus 51
 Empayr-Steyt-Bilding 71
 Erexteyon 47
 Eskoreal 36
 Eyfel minorasi 41
 Eyrs-Rok 81

F

Faros 9
 Fidiy 10
 Fir'avn Joserning ehromi 7
 Fir'avn Xeops 7
 Fiva 65
 Florensiya 45
 Fossa 87
 Fudziyama 88
 Funikulyor 33

G

Ganga 62
 Gerostrat 17
 Giza 7
 Gladiator 29
 Gugun («Taqiqlangan shahar») 60

I

Ibodatxona Tog'i 54
 Ikki daryo oralig'i 56
 Ise ibodatxonasi 89
 Ishtar darvozasi 56
 Iso haykali 32

Istanbul 52

J

Janubiy qutb 92
 Junglilar 63

K

Kariatidlar 47
 Katta kanon 74
 Katta sfinks 64
 Katta Zimbabve 68
 Kenguru 80
 Kiyev-Pecher lavrasi 49
 Knoss qasri 46
 Ko'k kit 93
 Kolizey 28
 Korikancha Quyosh ibodatxonasi 78
 Korkuvadu 32
 Kraysler 71
 Krit 46
 Kukulkan ibodatxonasi 27
 Kusko 22
 Kuvukliya 55
 Kyoln bosh cherkovi 38

L

Landovski, Pol 32
 Lemur 87
 Litopslar 67
 Luara daryosi vodiysi 41
 Luksor 65
 Luvr 40

M

Machu-Pikchu 23
 Madagaskar 86
 Mavzoley 14

Mayya ehromi 26
Mikerin ehromi 7
Misr Aleksandriyasi 8
Monumentlar Vodiysi

75

Moskva Kremli 50
Muqaddas Pavel
cherkovi 35
Muqaddas Vit
ibodatxonasi 49

N

Naska cho'li 79
Nepentes 86
Niagara sharsharasi 75
Nil 6
Nippon 88
Notr-Dam (Bibi Maryam
ibodatxonasi) 40
Noyshvanshtayn 39

O

«Oltin darvoza» ko'prigi
73
Ozodlik haykali 70

P

Palasso 45
Pamukkale 53
Panteon 44
Parfenon 47
Pasxa oroli 84
Persepol 57
Petra 24
Pingvinlar 93
Piza minorasi 44

Q

Qizil maydon 50
Qutb yulduzi 90
Quyosh niqobi 79

R

Raqsga tushayotgan
uy 49
Ravenala 87
Rentgen yo'nalishidagi
rasmlar 82
Rodos 18
Rui Gonsales de
Klavixo 59

S

Sagrada Familia 37
Sahroyi Kabir 66
Sakkara 7
Saksauaman 78
Samarqand 58
Samoviy Osoyishtalik
Darvozasi 61
San-Bentu monastiri
32
Sankt-Peterburg 50
Santa-Mariya del Fyore
sobori 45
Selva 77
Semiramida bog'lari 12
Senbernar 43
Syulli-Syur-Luar qasri
41

Sidney opera teatri 83
Siti 35
Skopas 15
Sofiya sobori 49
Sostrat Knidiy 9
Stounxenj 34

T

Tauer 35
Termit uylar 67
Terrakota jangchilari 61
Tojmahal 30
To'tiqushlar 77
Tyananmin 60

U

Uluru 81
Ustoz Iso 31

V

Vasiliy Blajenniy sobori
50
Venetsiya 44
Vestminster abbatligi
35
Vestminster saroyi 35
Viktoriya sharsharasi
66

X

Xaret 18
Xefren ehromii 7
Xokusayu K. 88

Y

Yaponiya 88
Yaxshi Umid burni 69
Yellouston milliy bog'i
74

Yexidna 80

Yig'i Devori 54

Z

Zevs haykali 11

Sh

Shimoliy qutb 91
Shoh Jahon 30
Serviqor evkalipt 81

Ch

Chikago 72
Chichen-Itsa 27

O'

O'rdakburun 80

O'RTA MAKTAB YOSHIDAGI BOLALAR UCHUN

Yoshga oid toifasi belgisi **7+**

«Bolalar uchun ensiklopediya»

N. N. Malofeyeva va boshqalar

DUNYO MO'JIZALARI

Tarjimonlar A. AKBAR, F. ASADOVA

Rassom O. PARXAYEV va boshqalar

Mas'ul muharrir R. ZAPAROV

Dizayner Y. KRASNIKOVA

Badiiy va texnik muharrir V. UTKIN

Musahhih S. NIYAZOVA

Sahifalash «Davr nashriyoti»

«DAVR NASHRIYOTI» MChJ

davrbooks@gmail.com

www.davrbooks.uz

100129, Toshkent, A. Navoiy ko'chasi, 30

Litsenziya raqami № AI 308

Bosishga ruxsat etildi 25.02.13. Qog'oz bichimi 70x90/16.

PragmaticaC garniturası. Ofset bosma usuli. Shartli b. t. 7,02.

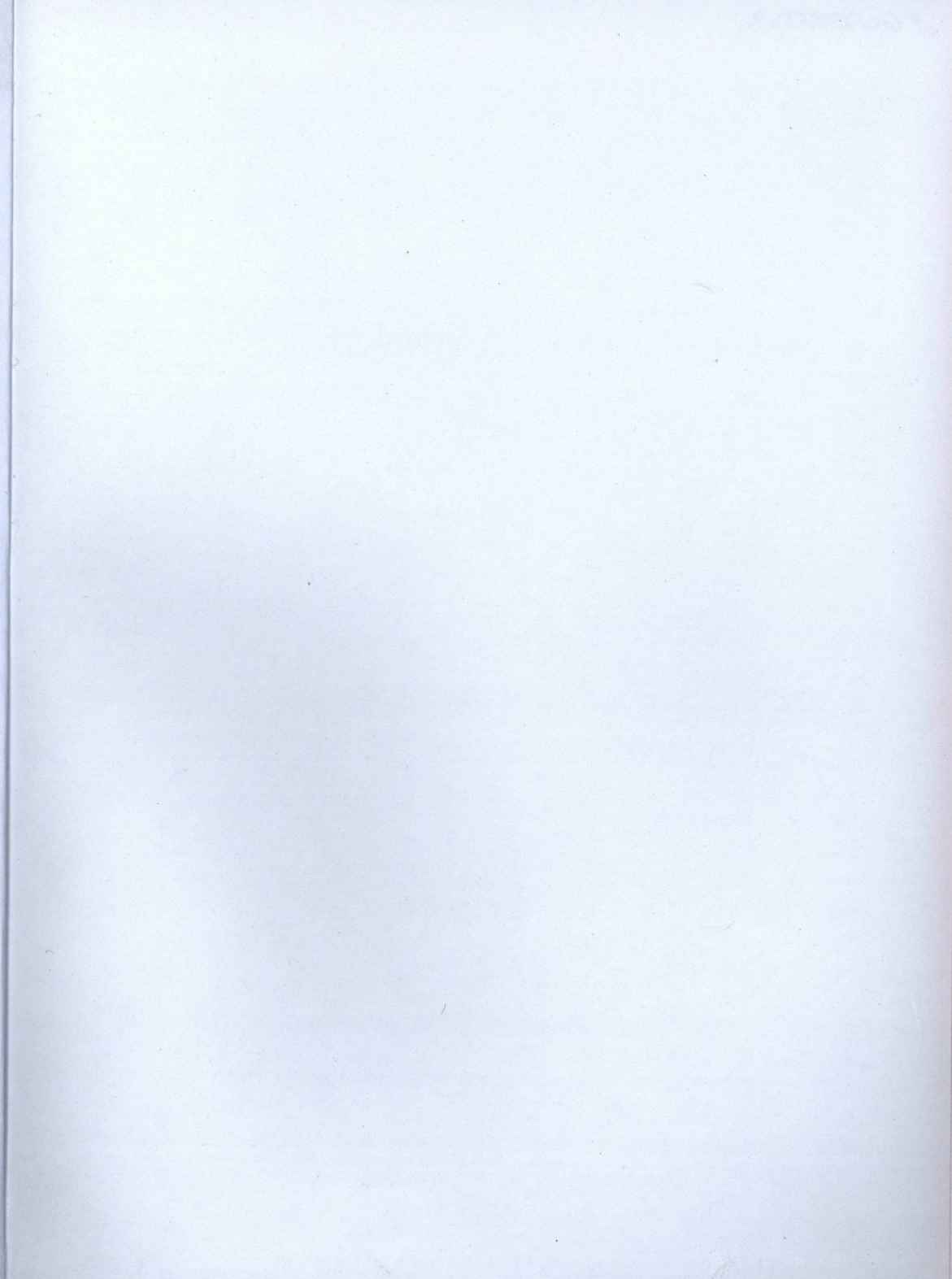
Nashr t. 7,6. 2500 nusxada chop etildi. Buyurtma № 256-21

«CREDO PRINT GROUP» MCHJ

bosmaxonasida chop etildi.

DUNYO MO'JIZALARI. /Bolalar uchun ilmiy-ommabop nashr. — T.: «DAVR NASHRIYOTI» MChJ, 2013. — 96 b. — (Bolalar uchun ensiklopediya).

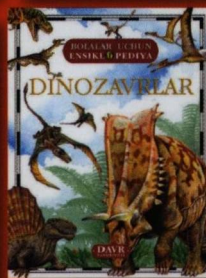
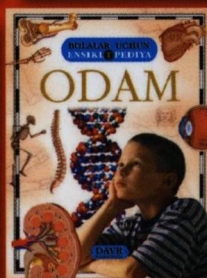
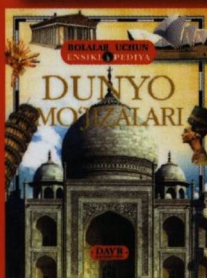
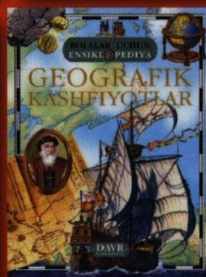
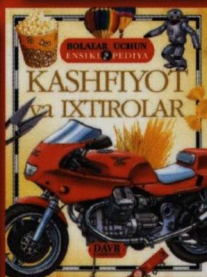
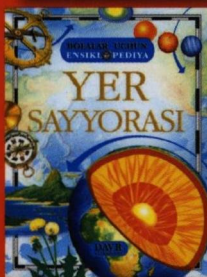
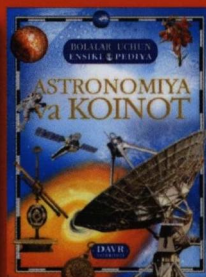
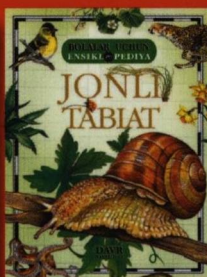
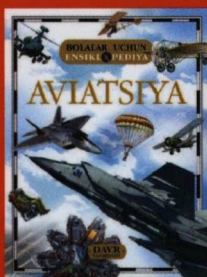
Ushbu kitob yosh kitobxonlarni o'tmishdan bizgacha yetib kelgan madaniy va tabiiy me-roslar bilan tanishtiradi. Unda zamonaviy va asrlar qa'ridan bizgacha saqlanib qolgan mash-hur san'at va me'morchilik yodgorliklari haqida, dunyoning turli qit'alarida saqlanib qolgan hayratlanarli tabiiy landshaftlar to'g'risida hikoya qilinadi.

**BOLALAR UCHUN
ENSIKLOPEDIYA**

DUNYO MO'JIZALARI

Seriya quyidagi kitoblar chop etildi:

ISBN: 978-9943-4089-99

9 789943 408999